

Қазақстандағы ерлердің отбасы өмірі мен балалар тәрбиесіне қатысуының деңгейі мен рөлдері:

ұлттық жүйелі әлеуметтанулық зерттеудің нәтижесізерттеудің нәтижесі

Алматы 2021

Public Opinion Research Center

Бұл есепте Қазақстандағы ерлердің отбасы өмірі мен балалар тәрбиесіне қатысуының деңгейі мен рөлдерін әлеуметтанулық жүйелі зерттеудің нәтижесі көрсетілген. Толық емес отбасылардың мәселелері жалғыз басты әкелердің мысалында қозғалады. Зерттеу ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның бастамасымен, Қазақстандағы БҰҰ Халық қоныстануы қорының (ЮНФПА) техникалық және қаржылай қолдауымен және РҚБ «Әкелер одағы» қатысуымен жүзеге асырылған. Орындаушы: ЖШС «Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы (ҚПЗО)» зерттеу компаниясы, Алматы қ., Қазақстан.

Аталған жариялымдағы көзқарастар авторларға тиесілі және Қазақстандағы БҰҰ Халық қоныстануы қорының (ЮНФПА), Біріккен ұлттар ұйымы және басқа да үлестес немесе қосылма ұйымдардың көзқарастарына сәйкес болмауы мүмкін.

ҚПЗО авторлық ұжымы:

Алимбекова Г.Т. – аналитик, ҚПЗО басшысы, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты.

Шабденова А.Б. – әлеуметтану бойынша PhD, аналитик, ҚПЗО басқарушысының орынбасары, ақпараттарды өңдеу мен талдау бөлімінің басқарушысы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының аға оқытушысы.

КІРІСПЕ	9
ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ.....	10
ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	16
Отбасылық ерлер мен әйелдердің әлеуметтік- демографиялық мінездемелері	16
<i>Респонденттердің отбасылық жағдайларының әлеуметтік- демографиялық тұлғалары</i>	17
<i>Отбасылық ерлер мен әйелдердің діншілдік деңгейлері</i>	20
<i>Ерлер мен әйелдердің үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайлары тұрғысы</i> ...	23
<i>Ерлер мен әйелдердің әлеуметтік- кәсіби статустары</i>	27
Ерлер мен әйелдердің ата-аналарының отбасындағы қарым-қатынасты бағалау.....	31
<i>Идеалды әке мен ананың сипаттамалары</i>	42
Гендерлік теңдікке қатысты пікірлер	44
Қазіргі кездегі отбасымен қарым-қатынас.....	61
<i>Ерлер мен әйелдердің жұбайлары/жолдастарының жұмыспен қамтылуларына қатысты көзқарастары</i>	64
<i>Отбасылық бюджетті жүргізудің тәжірибесі</i>	66
<i>Идеалды ерлі- зайыптылардың сипаттамалары</i>	69
<i>Отбасылық өмірдің негізгі мәселелері</i>	71
Әйелдердің пікірі бойынша ерлердің отбасы өміріне араласу деңгейлерін бағалаулары .	78
<i>Респонденттердің демалыс күндерінде тынығу мен демалыс уақыттарын өткізулері бойынша қалаулары</i>	87
Ерлердің отбасында әкелік қызметтерді атқаруы мен балаларының тәрбиесіне қатысуларының деңгейлерін бағалау	88
<i>Әкелердің өздерінен бөлек тұратын балаларының тәрбиелеріне қатысулары мен оларды қолдауға ат салысулары</i>	96
Ерлердің денсаулықтарын, жыныстық- репродуктивті денсаулықтарының жағдайын бағалау	98
<i>Ерлер мен әйелдердің болашақ баланың жынысына әсері туралы ақпараттандырылуы</i>	104
Кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелейтін толық емес әкелік отбасылар: олардың проблемалары мен қажеттіліктері	106
ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫ	117
ҰСЫНЫСТАР	123

КЕСТЕЛЕР ТІЗІМІ

Кесте 1. Респонденттерді Қазақстан аймақтары бойынша бөлу	13
Кесте 2. Сауалнамаға қатысушылардың әлеуметтік- демографиялық мінездемелері	17
Кесте 3. Некелерінің саны туралы сұраққа жауаптарды бөлу.....	19
Кесте 4. Жас бойынша некеге тұруды көрсететін сипаттамалық статистика	19
Кесте 5. Респонденттерді діни ұстанымдары бойынша қарастырудың нәтижесі.....	21
Кесте 6. «Қазіргі уақытта сіздің үй шаруашылығыңыздағы негізгі табысты кім қамтамасыз етеді (сіздің отбасыңыздағы ең көп ақшалай кіріс кім жасайды)?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	26
Кесте 7. Ерлер мен әйелдердің әлеуметтік - кәсіби статустары.....	28
Кесте 8. «Сіздің тұлға болып қалыптасуыңызға ең жақын адамдарыңыздан кім әсер етті?» сұрағына жауаптардың нәтижесі.....	40
Кесте 9. «Сіздің жұбайыңыз/жолдасыңыз жұмыс істейді ме?» сұрағына жауаптардың таларуы	65
Кесте 10. Респонденттердің отбасыларындағы балалар санының таралуын көрсету	89

СУРЕТТЕР ТІЗІМІ

Сурет 1. «Сіздің отбасылық өміріңіз қалай басталды?» сұрағына жауаптар.....	18
Сурет 2. «Сіздің тұрмысқа шығуыңызға/үйленуіңізге кім ықпал етті?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	20
Сурет 3. Отбасылық ерлер мен әйелдердің діндарлықтарының деңгейі	21
Сурет 4. Респонденттердің діндарлық деңгейлері аймақтар бойынша	22
Сурет 5. Ерлер мен әйелдердің үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайлары.....	24
Сурет 6. Отбасылардың үй жағдайлары	25
Сурет 7. «Сіз тұрып жатқан пәтер/үй Сізге тиесілі ме, яғни Сіздің жеке мүлігіңіз бе?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	25
Сурет 8. «Менің жұмыс және жұмыспен қамтылуым әдетте қалыпты жағдайда» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі	29
Сурет 9. «Мен маусым бойынша немесе мезгілді жұмыстар атқарамын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі	29
Сурет 10. «Мен әдетте жұмыстың болмауы немесе табыстың аз болуы себебінен күйзеліске ұшыраймын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі.....	30
Сурет 11. «Әдетте менде жұмыстың көп болуы салдарынан көп күйзеліске ұшыраймын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі.....	31
Сурет 12. «Егер сіз өз әкеңізбен бірге тұрмаған болсаңыз, онда Сіздің есею кезіңіздегі өміріңізде әкелік ролді атқарған, басқа ер адамдар болды ма?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	32
Сурет 13. «Менің әкем немесе анаммен бірге тұратын ер адам анама үнемі құрметпен қараған» сұрағына қатысты жауаптардың нәтижесі.....	33
Сурет 14. «Менің анам ,менің әкеме немесе өзімен бірге тұратын ер адамға әрдайым құрметпен қараған» сұрағына қатысты жауаптардың нәтижесі	33
Сурет 15. Респонденттердің ата-аналарының отбасыларында ерлердің көмек көрсетулері сұрағы бойынша жауаптар	35
Сурет 16. «Сіз немесе Сіздің бауырларыңызға қатысты мәселелер (мектепте оқу, үйірмелерге бару, т.б.) бойынша соңғы шешімді отбасыңыздан кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	37
Сурет 17. «Сіздің отбасыңызда тамаққа және киім сатып алуға қаржыны жұмсауға байланысты сұрақтар бойынша шешімді кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі.....	38
Сурет 18. «Сіздің отбасыңызда ірі техника сатып алу, ол дегеніміз тұрмыстық техника, көлік, үй сатып алуға қаржыны жұмсауға байланысты сұрақтар бойынша шешімді кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі.....	38
Сурет 19. Респонденттердің кәмелет жасына дейінгі кезеңдерінде отбасында істеуге үйретінген жұмыстар түрлерін анықтау бойынша сұрақтың нәтижесі	39
Сурет 20. Ерлер мен әйелдер үшін отбасылық қарым-қатынастардың үлгілері.....	41
Сурет 21. Әйелдердің пікірінше идеалды әкенің сипаттамалары	42
Сурет 22. Ерлердің пікірлері бойынша идеалды анада болуы керек қасиеттер.....	43

Сурет 23. «Әйелдер ерлер сияқты теңдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» сұрағына жауаптардың нәтижесі.....	45
Сурет 24. «Әйелдер ерлер сияқты теңдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» тұжырымына қатысты жауаптардың ерлердің діни ұстанымы бойынша қарастыру көрсеткіштері.....	46
(n=1096).....	46
Сурет 25. «Әйелдер мен ерлерге қатысты қарым- қатынастар тең болуы керек» деген тұжырымға қатысты пікірлер.....	46
Сурет 26. «Әйелдер мен ерлерге қатысты қарым- қатынастар тең болуы керек» деген тұжырымға қатысты пікірлерлерді ерлердің діни ұстанымы шеңберінде қарастыру (n=1096)..	47
Сурет 27. «Жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешімдерімен келіспейтін болса да, оның айтқанын теріске шығармай, қабылдайды» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері	48
Сурет 28. «Жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешімдерімен келіспейтін болса да, оның айтқанына күмәнданбайды» тұжырымы бойынша барлық респонденттердің пікірлерін, олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру.....	49
Сурет 29. «Бала күтімі – ананың міндеті» тұжырымы бойынша пікірлер.....	49
Сурет 30. «Бала күтімі – ананың міндеті» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін олардың дінді ұстануларының деңгейлері бойынша қарастыру.....	50
Сурет 31. «Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді өзі айтуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері.....	51
Сурет 32. «Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді өзі айтуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін ерлердің дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096).....	51
Сурет 33. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері.....	52
Сурет 34. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша ерлердің дінді ұстану деңгейлері бойынша пікірлері (n=1096).....	53
Сурет 35. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері олардың тұратын аймақтарының статустары бойынша көрсетілуі.....	54
Сурет 36. «Ерлер үй шаруасын әйелдермен бөлісіп істеулері керек, мысалы, ыдыс жуу, үйді тазалау немесе тамақ дайындау» тұжырымы бойынша пікірлер.....	55
Сурет 37. «Ерлер үй шаруасын әйелдермен бөлісіп істеулері керек, мысалы, ыдыс жуу, үйді тазалау немесе тамақ дайындау» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096).....	56
Сурет 38. «Әйелдер бала тәрбиесімен және үй шаруаларымен айналысуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің келісу деңгейлері.....	56
Сурет 39. «Әйелдер бала тәрбиесімен және үй шаруаларымен айналысуы керек» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері шеңберінде қарастырудың нәтижесі (n=1096).....	57
Сурет 40. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тең» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері.....	57

Сурет 41. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін, әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері	58
Сурет 42. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096).....	59
Сурет 43. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін аймақтар бойынша қарастыру.....	60
Сурет 44. «Сіздің және сіздің күйеуіңіздің/әйеліңіздің білім деңгейлеріңіз қандай?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	61
Сурет 45. Ерлі-зайыптылардың қарым-қатынастарын өзіндік бағалаулары	62
Сурет 46. «Сіз соңғы рет қашан өзіңіздің өмірлік мәселелеріңіз жөнінде жұбайыңыз/жарыңызбен сөйлестіңіз?» сұрағы бойынша жауаптардың көрсеткіштері	63
Сурет 47. «Сіздің жұбайыңыз/жолдасыңыз жұмыс істей ме?» сұрағының жауаптары бойынша топтастырылған ақпарат.....	65
Сурет 48. «Сіз өзіңіздің жұбайыңыздың бұндай еңбекпен қамтылу мәртебесіне қанағаттанасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	66
Сурет 49. «Сіздің отбасыңызда тамақ және киім сатып алуға жұмсалатын ақша туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағы бойынша жауаптар.....	67
Сурет 50. «Сіздің отбасыңызда ірі, көлемді (тұрмыстық техника, жиназ, көлік, үй) сатып алу туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	67
Сурет 51. «Сіздің отбасыңызда отбасылық демалысты, достар немесе туыстармен демалыс уақытын өткізуге жұмсалатын қаржыны жұмсау туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағы бойынша жауаптардың нәтижесі.....	68
Сурет 52. Әйелдердің пікірлері бойынша идеалды күйеулердің сипаттамалары	70
Сурет 53. Ерлердің пікірлері бойынша мінсіз жұбайды/әйелді сипаттайтын қасиеттер.....	71
Сурет 54. Отбасылық өмірдің негізгі мәселелері, n(ер) =523 және n(әйелдер) =687	72
Сурет 55. «Сізге немесе Сіздің жұбайыңызға үй жұмыстары бойынша, мысалы, жинастыру, ас даярлау, балаларды тәрбиелеуде әдетте жиі кім көмектеседі?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	78
Сурет 56. «Сіздің пікіріңізше, Сізге жұбайыңыз үй шаруашылығы бойынша және балаларға күтім жасау бойынша қаншалықты жиі көмектесуі керек деп ойлайсыз?» сұрағы бойынша жауаптардың нәтижесі	79
Сурет 57. «Сіздің үй шаруашылығыңыздағы көрсетілген келесі міндеттер Сіздің отбасыңызда қалай бөлінеді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі.....	81
Сурет 58. «Сіздің үй шаруашылығыңыздағы көрсетілген келесі міндеттер Сіздің отбасыңызда қалай бөлінеді?» сұрағына ерлердің жауаптарының нәтижесі.....	82
Сурет 59. «Сіз жүкті болған кезіңізде Сізге жұбайыңыз (Сізге күтім жасау, үй жұмыстарын атқару) көмектесті ме?» сұрағына әйелдердің жауаптарының нәтижесі.....	83
Сурет 60. Респонденттердің үй шаруашылығы бойынша қызметтерді бөліп істеуді бағалаулары	83
Сурет 61. «Жұмыстардың осындай етіп бөлінуіне Сіз қанағаттанасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	84

Сурет 62. «Сіздің пікіріңізше, Сіздің жұбайыңыз қызметтердің осындай етіп бөлініп, істелуіне қанағаттанады ма?» сұрағына жауаптар	85
Сурет 63. «Сіз өзіңіздің демалыс уақытыңызды қалай өткізгеніңізді қалайсыз?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	87
Сурет 64. «Ақиқатында, Сіз өзіңіздің демалыс уақытыңызды қалай өткізесіз?» сұрағы жауаптардың нәтижесі	88
Сурет 65. «Күнделікті балаларға кім күтім жасайды?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	89
Сурет 66. «Балалар ауырып қалған кезде, балалардың жанында кім қалады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	90
Сурет 67. «Балаларды кім балабақшадан/ мектептен алып кетеді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	90
Сурет 68. «Балаларды кім үйірмелерге/қосымша сабақтарға апарып жүреді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	91
Сурет 69. 5 жасқа дейінгі балалары бар әкелердің балаларына күтім жасау мен тәрбиелеу жұмыстарына қатысуларының жиіліктері	92
Сурет 70. 6 жастан 17 жасқа дейінгі балалары бар әкелердің бала тәрбиесі мен күтіміне қатысуларының жиіліктері	93
Сурет 71. Ерлер арасында кең таралған тұжырымдар	94
Сурет 72. «Өзіңізбен бірге тұрмайтын балаңызбен аптасына қанша күн кездесесіз?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	97
Сурет 73. «Сіз өзіңіздің балаларыңызға алимент төлейсіз бе?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	97
Сурет 74. «Сізбен бірге тұрмайтын балаларыңызға, алименттен басқа да қаржылай көмектер мен қолдаулар жасап, төлеп тұрасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	98
Сурет 75. «Сіз соңғы рет қашан медициналық қызметтер мен көмектерді алу үшін көп салалы клиникаға, ауруханаға жүгіндіңіз?» сұрағы бойынша жауаптар	99
Сурет 76. «Сіз соңғы рет қашан медициналық қызметтер мен көмектерді алу үшін көп салалы клиникаға, ауруханаға жүгіндіңіз?» сұрағының жауаптарын респонденттердің тұратын елді-мекендерінің мәртебесі (қала, ауыл) қарастыру бойынша нәтиже	99
Сурет 77. Медициналық қызметтерге жүгінудің себептері.....	100
Сурет 78. Ерлердің ішінде жастық топтары бойынша олардың арасындағы қуық асты обырына бақылаудан өткендерін анықтаудың нәтижесі	101
Сурет 79. Ерлердің физикалық және психологиялық денсаулықтарында болатын мәселелердің жиілігі	102
Сурет 80. «Сіздің ойыңызша, болашақ сәбидің жынысы кімге байланысты – әкеге ме, әлде анаға ма?» сұрағына жауаптардың нәтижесі	105
Сурет 81. «Соңғы 12 айдың ішінде қаншалықты Сізде жиі депрессия жағдайы болды?» сұрағы бойынша нәтиже	107
Сурет 82. «Соңғы 12 айдың ішінде қаншалықты Сізде жиі күйзеліс жағдайы болды?» сұрағы бойынша нәтиже	108

Отбасы барлық уақыттарда да қоғамдық құрылымның басты бөлшегі, негізгі іргелі әлеуметтік институттардың бірі, ол халықтың ұдайы өндірісі мен қоғамның тұрақтылығын қамтамасыз етуші. Отбасы, неке, ата-аналық мәселелердің барлығы әлеуметтік, гуманитарлық, демографиялық және басқа да ғылым салаларының, сонымен қоса қоғамдық бірлестіктердің зерттеу назарларында. Айта кететін өзгерістердің бірі ол «Егер бұрын әлеуметтанушылар отбасының құндылығын, неке тек әйелдерге арналғанын әйелдер тұсынан қарастырған, отбасы мәселелерін әйелдерді зерттеу аясында көтерсе, енді ер адамдар үшін неке, әкелік, отбасылық қарым-қатынастар мен мәселелері бұрынғыдан да маңызды екені белгілі болды. Бұл жерде ата-аналық моногамдық отбасын тарихи түрде пайда болған мәдени құбылыс ретінде түсіндіреді, оның мәні ер адамның өз балаларын күтіп-бағу және тәрбиелеу жауапкершілігін алуға дайындығы болып табылады»¹. Осыған орай аталған демографиялық тенденциялар басқа да мемлекеттермен қоса Қазақстанда да жиі кездесіп отыр, ол өз кезегінде моноата-аналық отбасылардың санының өсуіне алып келеді. Аталған жағдайдың орын алуы балалары бар отбасылардың ажырасуларынан, некеден тыс туылған балалардың санының өсуінен, экономикалық белсенді жастағы халықтың қайтыс болуы салдарынан орын алатын жағдай екені анықталған. Жалғыз басты әйел түсінігі тек әйелдерге қатысты статус емес, сонымен қоса жасы мен әлеуметтік статусына байланысты емес ерлерде де болатын жағдай. Осылай аталып отырған тақырыптың өзектілігін де көреміз, ол өз кезегінде отбасы түрлері мен ерлі-зайыптылардың ата-аналық жұмыстарды орындауында зерттеуді талап етіп отыр.

Отбасы институты, отбасылық қарым-қатынастар құндылықтары Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының бақылауында. ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия, Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қолдау Министрлігі және БҰҰ агенттігінің «Қазақстандағы гендерлік теңдік және әйелдердің құқықтарын кеңейту және әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою жөніндегі кешенді бағдарлама», отбасылық өмірге ер адамдарды тарту құрылымы бойынша, ЮНФПА РҚБ «Әкелер одағының» қатысуымен жоба жүзеге асырылған, ол 2019-2020 жылдары аралығында «Ерлерге арналған нұсқаулық, саналы түрде күйеу және әке болу» кітабы алғаш рет қазақ және орыс тілдерінде аударылып шығарылған болатын, соған қоса осы бойынша саналы әкелік және жар болуға негіз болатын тренингтер жүйесі құрастырылған. Қазақ және орыс тілдерінде облыстық семинарлар сериясы өткізілді. Қазақстанның барлық аймақтарында ер адамдарды отбасылық өмірге тарту бағдарламаларын одан әрі дамыту үшін өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып, қазіргі жағдайды түсініп бағалап, алдағы уақытта жаңа бағдарламаларды құрастыру керек. Ол үшін Қазақстанның әртүрлі аймақтарында ерлердің отбасылық өмірге араласу дәрежесін сондай-ақ Қазақстандағы жалғызбасты әкелердің мәселелерін бағалау және кеңейту үшін ұлттық социологиялық зерттеу жүргізу қажет болды.

¹ Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: Учеб. пособие / Новосиб. гос. ун-т. Новосибирск, 2001. 74 с.

Зерттеу мақсаты – Қазақстандағы ерлердің рөлін, олардың отбасылық өмірге және бала тәрбиесіне қатысу дәрежесін зерттеу.

Зерттеу міндеттері:

1. Зерттеу нысандарының әлеуметтік- демографиялық сипаттамаларын зерттеу;
2. Ерлер мен әйелдердің ата-аналық отбасыларындағы қарым- қатынастарды бағалау;
3. Қазіргі кездегі отбасыларындағы өзара қарым- қатынасты және гендерлік теңдікке деген көзқарастарын анықтау, зерттеу;
4. Ерлердің әкелік істерге қатысуы мен олардың балалар күтіміне қатысты әрекеттерінің деңгейлерін анықтау;
5. Тұрмыстағы әйелдердің Қазақстандағы ерлердің отбасы істері мен олардың бала тәрбиесіне қатысулары жайлы пікірлерін анықтау және бағалау.
6. Отбасылық бюджетті жүргізу тәжірибелерін зерттеу әрі бағалау және ерлердің әйелдерінің жұмыспен қамтылуларына қатысты пікірлерін анықтау;
7. Ерлердің денсаулық жағдайларын анықтау, соның ішінде олардың жыныстық-репродуктивті денсаулық жағдайларын анықтау;
8. Моноата-аналық әкелік отбасылардағы кәмелет жасына толмаған балаларды тәрбиелейтін ерлердің мәселелері мен қажеттіліктерін анықтау, зерттеу;

Зерттеу нысаны:

Қазақстанда тұратын 18 жастан 63 жасқа дейінгі әйелдер мен ерлер. Отбасылық статустарына байланысты емес, кәмелет жасына дейінгі балаларды тәрбиелейтін ерлер. Кәмелет жасына толмаған балаларды тәрбиелейтін заңды/ азаматтық некеде тұратын әйелдер.

Зерттеу әдістері

Зерттеу әдістемесі кешенді тәсілді – сандық және сапалық зерттеулерді жүргізуді қамтиды. Бұл әдістер жобаның алға қойған мақсаты мен міндеттеріне жетуге ықпал етеді.

Зерттеу мақсатына жету үшін зерттеуде сандық әдіс қолданылды – жеке стандартталған сауалнама әдісін қолдануды қамтамасыз етеді, ол бойынша біз зерттеп отырған мәселелердің таралу ауқымымен, зерттеліп отырған параметрлердің мәнін бағалауға мүмкіндік аламыз. Сандық зерттеулер бір жолмен ойлайтын, әрекетімен жауап беретін немесе әрекет ететін адамдардың пайызын (таралуын) анықтай алады. Сандық зерттеуді «статистикалық» зерттеу деп те атайды. Үлкен іріктеу көлемінен алуға болатын пайыздар статистикалық негізделген қорытындылар үшін негіз болып табылады. Әдетте, мақсатты аудитория туралы ақпаратты жинау, қажеттіліктер мен талаптарды бағалау ең дәл ақпаратты алу үшін сапалық және сандық әдістерді бірге қолдануды қамтиды.

Сондай-ақ сапалы әдіс қолданылды – тереңдетілген сұхбат. Тереңдетілген сұхбат (In depth Interviewing) деп алдын ала белгіленген жоспар бойынша жүргізілетін және

респонденттерді қызықтыратын ұзақ және егжей-тегжейлі дәлелдеуге итермелейтін әдістерді қолдануға негізделген сұхбат алушыны қызықтыратын сұрақтар бойынша респондентпен бейресми, еркін нысандағы әңгімелесу болып табылатын құрылымдалмаған, тікелей және жеке сұхбат түрі болып табылады. Тереңдетілген сұхбат сұрақтарға егжей-тегжейлі жауаптар түрінде респонденттің беделді пікірін алуды және ресми сауалнаманы толтыруды қамтиды. Дәл осы зерттеу түрі сұхбат барысында жауапты анықтаған мотивтерге ерекше назар аударуға және сараптамалық бағалаудың нақты бейнесін қалыптастыратын қосымша сұрақтар қоюға мүмкіндік береді. Сапалық зерттеу респонденттердің пікірлерін, олардың сенімдерін және олардың сезімдерін талдау негізгі мақсат болған кезде жүргізіледі. Сапалық зерттеу мәселені талдауға қызмет етеді. Бұл мақсатты аудиторияда бар әртүрлі позициялар мен мінез-құлықтар және оның артында не жатқаны туралы түсінік алуға көмектеседі.

Осыған сай, аталмыш жобада екі түрлі зерттеу әдістері қолданылған болатын:

- Зерттеудің сандық әдісі, F2F әдісі бойынша стандартталған анкета бойынша жеке сауалнама. Сауалнамаға зерттеу нысанында айтылған барлық нысандар (әйелдер мен ерлер) әртүрлі отбасы түрлерінен қатысқан.
- Сапалық әдіс зерттеу нысандары арасында тереңдетілген сұхбаттарды жүргізуге қолданылған.

Іріктеу

- Сандық әдіс – таңдалған елді мекендердегі маршрут/көшелер блогы бойынша іріктеу арқылы негізгі үлгідегі 1000 ер адамнан, жалғыз басты әкелерден 100 ер адамнан сауалнама алынған. Жалғызбасты әкелерді сұрауда «қар кесек» принципі бойынша іріктеу әдісі қолданылған. Барлығы 1100 ер респондент (Қазақстан Республикасының қала және ауыл тұрғындары).
- Сандық әдіс – таңдалған елді мекендердегі маршрут/көше блоктары бойынша таңдау арқылы 1000 әйелден сұхбат алу.
- Жалпы іріктеу: 2100 респондент. Негізгі іріктеменің (2000) өңірлер мен елді мекен түрлері бойынша бөлінуі 1-кестеде келтірілген. Саны облыс халқының жалпы елдегі халық санындағы үлесіне жақын, бірақ сонымен бірге ол жұп санға шамамен жуықтап респонденттерге сауалнама жүргізу үшін әр өңірде және елді мекен түрінен 50% ер адамдар мен 50% әйелдер іріктелініп алынған. 100 жалғызбасты әкелердің қосымша үлгісі әр облыс бойынша саны бойынша нақты бөлусіз, барлық аймақтарға таратылған, ол бойынша аймақтарға жұмсақ квота белгіленді - бір облысқа 5–6 жалғызбасты әке сұралған.
- Сапалық әдіс – некеде тұрған ерлер мен әйелдер, жалғызбасты әкелер және қоғамдық бірлестіктер мен мемлекеттік органдар өкілдерінің сарапшыларымен 16 тереңдетілген сұхбат жүргізілген.

Респонденттерді іріктеу

Іріктемеде көрсетілгендей қалалық, облыс орталықтарында және республикалық маңызы бар қалаларда сауалнама жүргізілді. Қала және ауыл тұрғындары толық зерттеуде қамтылды. Ауылдық респонденттерге сауалнама жүргізу үшін әр облыстағы ауылдар тізімінен ауылдар кездейсоқ таңдалды. Көшелер мен бастапқы үйлер де елді-мекеннің толық қамтылуын ескере отырып, әрбір зерттеу нүктесінде кездейсоқ таңдалды. Әр үй шаруашылығында бір респондентпен сауалнама жүргізілді.

Ақпараттарды жинау әдістері:

- Сандық әдіс – планшеттерде арнайы орналастырылған бағдарламалар арқылы жекеленген стандартталған сауалнама.
- Сапалық әдіс – тереңдетілген сұхбат, сұхбат үнтаспаға жазылған.

Зерттеу құралдары

- Сандық әдіс – сұхбат сауалнамасы халықаралық International Men and Gender Equality Survey (IMAGES) жобасы негізінде құрастырылып бейімделген.
- Сапалық әдіс – тереңдетілген сұхбаттың нұсқаулығы зерттеудің негізгі сұрақтарын ескере отырып, зерттеу мақсаттарын орындау үшін жасалынған.

Зерттеу географиясы

Зерттеумен Қазақстан Республикасының 17 аумағы – 14 обласы, 3 республикалық маңызы бар қалалары: Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалалары қамтылған.

Кесте 1. Респонденттерді Қазақстан аймақтары бойынша бөлу

	Барлығы	Қалалық тұрғындар	Ауылдық тұрғындар	Анкета саны			Ауыл саны
				Барлығы	Қала	Ауыл	
Қазақстан Республикасы	100%	58%	42%	2000	1168	832	36
Орталық аймақтар							
Ақмола облысы	4%	47%	53%	80	40	40	2
Қарағанды облысы	7%	80%	20%	150	120	30	2
Нұр-Сұлтан қаласы	6%	100%	0%	120	120	0	-
Батыс аймақтар							
Ақтөбе облысы	5%	71%	29%	94	70	24	1
Атырау облысы	3%	52%	48%	70	36	34	2
Батыс-Қазақстан облысы	4%	52%	48%	70	36	34	2
Маңғыстау облысы	4%	40%	60%	74	30	44	2
Шығыс аймақтар							
Шығыс-Қазақстан облысы	7%	62%	38%	150	90	60	3
Солтүстік аймақтар							
Қостанай облысы	5%	55%	45%	94	52	42	2
Павлодар облысы	4%	71%	29%	80	56	24	1
Солтүстік-Қазақстан облысы	3%	46%	54%	60	28	32	2
Оңтүстік аймақтар							
Жамбыл облысы	6%	40%	60%	122	48	74	3
Қызылорда облысы	4%	44%	56%	86	38	48	2
Түркістан облысы	11%	20%	80%	216	42	174	6
Шымкент қаласы	6%	100%	0%	110	110	0	-
Алматы облысы	11%	22%	78%	220	48	172	6
Алматы қаласы	10%	100%	0%	204	204	0	-

Терең сұхбат

Тереңдетілген сұхбатты кәсіби модераторлар әр санат бойынша сұхбат сұрақтары бар келісілген сұрау тізімі (гайд) бойынша жүргізді, барлығы гайдтардың 4 түрі әзірленді. Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылар әртүрлі параметрлерді ескере отырып, әртүрлі аймақтардан кездейсоқ таңдалды. Барлығы 16 тереңдетілген сұхбат жүргізілді:

- ✓ Оның ішінде 5 ер - кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеп отырған жалғызбасты әкелер (елді мекен түрін, ұлтын, білім деңгейін және басқа да параметрлерді ескере отырып);
- ✓ 3 ер және 3 әйел, олар некеде тұратын, кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеп отырғандар (балалар саны әртүрлі, әртүрлі жастағы, білім және басқа да параметрлерді ескере отырып таңдалған).
- ✓ 5 сарапшы, олар ҰЕҰ, мемлекеттік органдардың қызметкерлері.

Далалық жұмыстардың сапасын қамтамасыз ету

Мақсаты зерттеуге респонденттерді іріктеудің дұрыстығын, сондай-ақ қажетті рәсімдердің сақталуын (жеке сұхбат алу, барлық сұрақтарды оқу және т.б.) сұхбаттасу фактісін анықтау үшін 100% бақылау ұйымдастырылды:

- 80% сұхбат жазбасын тыңдау;
- 10% телефондық бақылау;
- 100% сауалнамалардың дұрыс, толық толтырылуын тексеру.

Сұхбат алушылар үшін тренинг

Сандық зерттеудің далалық кезеңіне дейін жобаға қатысқан барлық интервьюерлер үшін тренинг өткізілді. Тренинг барысында интервьюерлер:

- Зерттеу мақсаттары мен міндеттерімен танысты, сауалнама мен сұхбат алу үйретіліп, таныстырылды;
- Респонденттерді таңдау және іріктеу ережесімен таныстыру;
- Респонденттермен жұмыс істеуде қажетті дағдылар игерілді.

Тренинг барысында әрбір интервьюер сауалнаманы арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуде сынақтан өткізді, туындаған барлық сұрақтар нақтыланып, талқыланды. Тренингтен кейін әрбір интервьюер сауалнаманы жақсырақ түсіну үшін сауалнаманы қайтадан өтті. Зерттеуге ең тәжірибелі және кәсіби интервьюерлер тартылған. Далалық зерттеу жұмыстарын бақылауды жүргізген ҚПЗО аймақтық жетекшілері мен жоба менеджерлерінің бақылауымен жүргізілді. Бақылау жұмыстары және сұхбаттасу кезінде жазылған аудиожазбалар тыңдалды.

Этикалық сұрақтар

Зерттеуге қатысу үшін респонденттерге берілген ақпараттық келісім

Ақпараттандырылған келісім нысанында зерттеудің мақсаты, сұхбатқа қатысудың тәуекелдері мен пайдасы, құпиялылық пен ерікті қатысу туралы ақпарат көрсетіледі. Модератор/интервьюерлер келісім нысанының мәтінін ауызша түсіндірді

және қатысушылар зерттеудің мақсатын түсінгеннен кейін олардың әрқайсынан оған қатысуға келісім алынады. Барлық респонденттерге олардың қатысуы ерікті екендігі туралы хабарланды; жеке деректер пайдаланылмайтындығы, тек респонденттер туралы ақпараттардың жалпылама ақпарат ретінде болатындығы, сонымен қатар барлық жиналған ақпарат құпия болып табылатындығы және басқа адамдарға белгілі болмайтындығы айтылды.

Зерттеу әдетте жазбаша келісім талап етілетін процедураларды қамтымайды, сондықтан тек ауызша ақпараттандырылған келісімді алумен шектелген.

Ақпараттардың құпиялығы

Зерттеуге қатысу ерікті түрде болды, барлық қатысушылардан ауызша ақпараттандырылған келісім алынды. Респонденттердің жеке деректері сауалнамаларда және зерттеу есебінде жазылмайды. Әрбір респондентке бірегей сәйкестендіру коды беріледі. Барлық сұхбат жазбалары транскрипцияланды және кодталды. Барлық сұхбаттардың қорытындылары жалпылама түрде шығарылды.

Отбасылық ерлер мен әйелдердің әлеуметтік-демографиялық мінездемелері

Дала жұмыстарын орындау кезінде жұмысының нәтижесінде сауалнамаға 2125 респондент қатысты, оның ішінде 1029 әйел және 1096 ер адам, ерлер мен әйелдер әртүрлі үй шаруашылықтарының өкілдері. Респонденттердің жасы бойынша сипаттама статистикасының көрсеткіштері ерлер мен әйелдердің іріктемесінің айырмашылығы жоқ екенін көрсетеді: сұралған ерлердің орташа жасы 39,34 жас (Std.dev.8.85), әйелдер - 39.34 жас (Std.dev.8.8); ерлер үшін ең төменгі жас - 19 жас, әйелдер үшін - 18 жас; ерлер үшін ең жоғары жас - 65 жас, әйелдер үшін - 61 жас. Респонденттерді жас және этникалық топтар, білім деңгейі және елді мекен түрі бойынша бөлу 2-кестеде көрсетілген. Этникалық құрамы Қазақстан Республикасының ресми статистикасының деректеріне жақын. Білім деңгейіне сәйкес әртүрлі білім деңгейіндегі азаматтар зерттеуде қамтылған. Әрі қарай талдау үшін білім деңгейінің ауыспалы мәні қайта кодталды, онда топтарды біріктіру және кеңейту үшін үш топ құрылды: бастауыш, толық емес орта және орта – бір топқа: «Орта және одан төмен» тобына енгізілді; орта арнаулы/ кәсіби және толық емес жоғары – «Орта арнайы/кәсіби»; жоғары және ғылыми дәрежесі бар топ үшінші «Жоғары» топқа енгізілді.

Кесте 2. Сауалнамаға қатысушылардың әлеуметтік- демографиялық мінездемелері

		Ерлер		Әйелдер	
		п	%	п	%
Гендер		1096	100%	1029	100%
Жастық топтар	18–29 жас	150	14%	133	13%
	30–39 жас	380	35%	354	34%
	40–49 жас	394	36%	377	37%
	50 жас және одан жоғары	172	16%	165	16%
Этникалық топтар	Қазақстар	711	65%	654	64%
	Орыстар	271	25%	253	25%
	Басқа этностар	114	10%	122	12%
Білім деңгейі	Бастауыш	1	0,1%	1	0,1%
	Аяқталмаған орта	15	1,4%	14	1,0%
	Орта	283	26%	212	21%
	Орта кәсіби	403	37%	315	31%
	Аяқталмаған жоғары	18	2%	15	2%
	Жоғары	369	34%	467	45%
	Ғылыми дәрежесі барлар	7	0,6%	5	0,5%
Елді-мекен типі	Қала	660	60%	608	59%
	Ауыл	436	40%	421	41%

Респонденттердің отбасылық жағдайларының әлеуметтік- демографиялық тұстары

Бұл зерттеудің нысаны некеде тұрған (ресми немесе бейресми) ерлер мен әйелдер, сонымен қоса зерттеу нысаны кәмелетке толмаған балаларын өз бетінше тәрбиелеп отырған ажырасқан және жесір қалған ер адамдардың жағдайын зерттеуге негізделген. Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде ерлер мен әйелдердің орта есеппен 13%-ға жуығы серіктестікте, яғни тіркелмеген некеде тұратыны анықталды. Жалпы, респонденттердің отбасылық жағдайына қатысты жағдай мынадай:

- Ерлердің іріктеуінде: 81% ресми некеде, 10% серіктестікте, 6% ажырасқан, 2,5% жесір қалған. Соңғы екі санаттағы ер адамдар кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеп отыр.
- Әйелдер іріктеуінде: 86% ресми тіркелген некеде, 14% серіктестік қарым-қатынаста тұратындықтары анықталды.

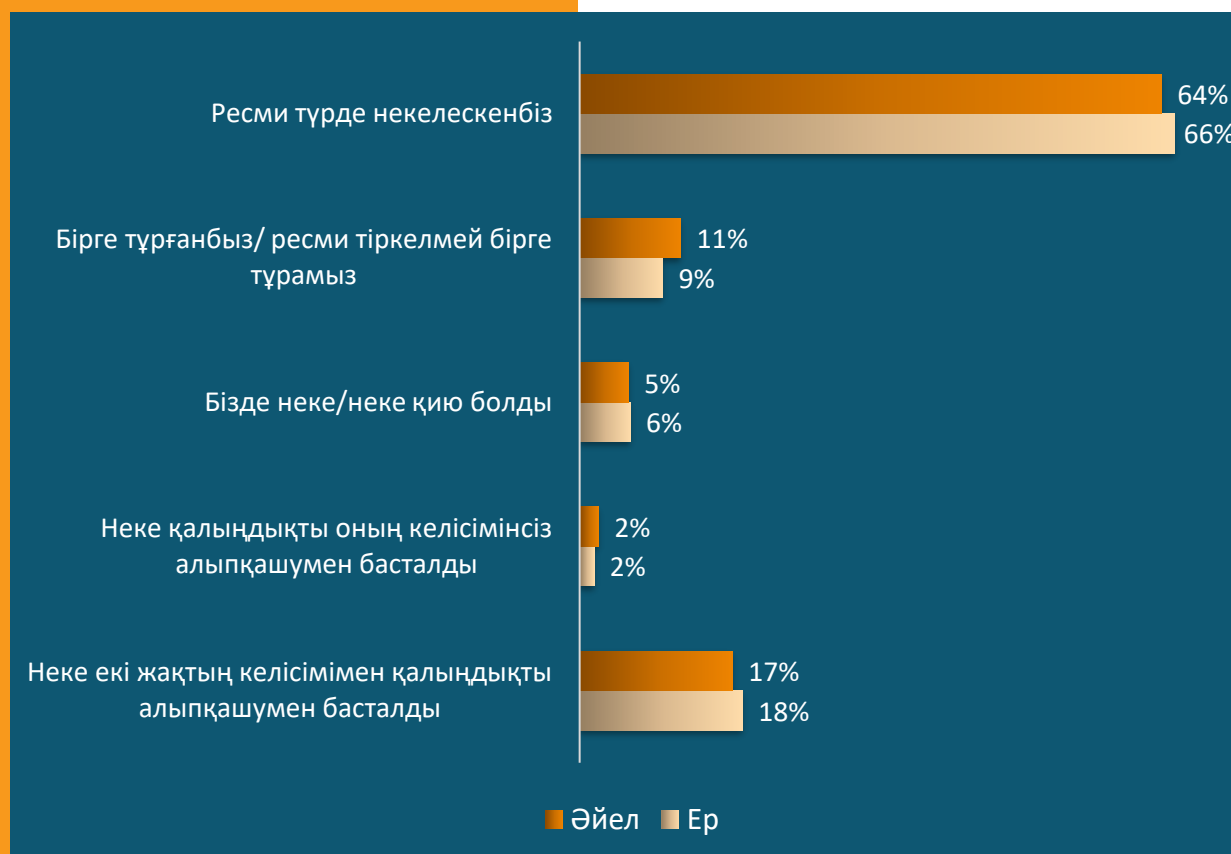
Зерттеуге сәйкес, елімізде әрбір бесінші неке (20%) қыз алып қашудан басталатын болса, көп жағдайда (18%) бұл тараптардың өзара келісімімен болған. Бұл ретте отбасылардың 2%-ға жуығы өз өмірін қалыңдықтың келісімінсіз қыз алып қашу

дәстүрімен бастайтындықтары анықталған. Көрсетілген әдет-ғұрыптарға қатысты елді мекеннің түрі мен этникалық тегі бойынша айырмашылықтар бар:

- ❖ Қыз алып қашу оқиғалары қалаларға қарағанда ауылдарда жиі кездеседі: «неке қалыңдықтың келісімімен қыз алып қашудан басталған» деген жауаптарды ауыл тұрғындарының 27%-ы және қала тұрғындарының 11%-ы атап өтті; ал некенің олардың келісімінсіз қыз алып қашудан басталғандығы туралы жауаптарды қалалық респонденттердің 1,4% және ауыл тұрғындарының 2,5% атап өтті.
- ❖ Сондай-ақ, бұл жағдайлар басқа ұлт өкілдеріне қарағанда қазақ ұлтының азаматтары арасында кең таралған: «неке екі жақтың келісімімен қалыңдықты алып қашудан басталған» деген жауаптарды респонденттердің 26%-ы қазақ этносы, 0,6%-ы орыстар және 6% басқа ұлттардың өкілдері айтқан. Ал некенің қалыңдықтың келісімінсіз алып қашу туралы жауаптарды респонденттердің 2,7%-ы қазақ ұлты, 0,2%-ы орыс ұлты және 0,4%-ы басқа ұлт өкілдері атап өткен.

Басқа да әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар тұрғысында статистикалық маңызды айырмашылықтар байқалмайды, бұл қалыңдықты ұрлау азаматтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарамастан орын алатынын көрсетеді. Қалың ұрлау жағдайлары орта есеппен барлық жас топтарында 17% тіркеледі, осылайша бұл құбылыс халықтың барлық ұрпақтарында байқалады.

Жалпы, халықтың 5%-ға жуығы отбасылық өмірін діни неке немесе үйлену тойынан бастаған. Әрбір оныншы отбасының дерлік (9-11%) ресми тіркеусіз бірге өмір сүретіні де анықталды. Қазақстандықтардың басым бөлігі (64% -66%) отбасылық өмірді некелерін ресми тіркеуден бастайды (1-сурет).

Сурет 1. «Сіздің отбасылық өміріңіз қалай басталды?» сұрағына жауаптар

Респонденттердің абсолютті көпшілігі (87%) бірінші некеде, әрбір оныншы (12%) дерлік екінші некеде және шамамен 1% үшінші некеде тұратындықтары анықталды (3-кесте).

Кесте 3. Некелерінің саны туралы сұраққа жауаптарды бөлу

		Ерлер		Әйелдер		Барлық респонденттер	
		n	%	n	%	n	%
Барлығы		1096	100%	1029	100%	2125	100%
Неке саны	1	946	86%	899	87%	1845	87%
	2	137	12,5%	119	12%	256	12%
	3	13	1%	11	1%	24	1%

Жалпы респонденттердің шамамен 1,3%-ы кәмелеттік жасқа толмағанға дейін (18 жас) некеге тұрған. Әйелдер арасында ерте некеге тұру жиі кездеседі: 0,7% (7 респондент), олар 16 жаста некеге тұрған және 1,8% (19 респондент) 17 жаста некеге тұрған. Ерлер арасында 3 респондент (0,3%) алғаш рет 17 жасында некеге тұрғанын атап өтті.

Статистикалық талдау, атап айтқанда Оорталық тренд көрсеткіштері әйелдер арасында некеге тұрудың орташа жасы (22,4 жас), ерлер арасында (24,5 жас), ол әйелдерде төмен екенін көрсетеді. Медиана әйелдер арасында (22 жас) ерлерге қарағанда (24 жас) төмен. Сондай-ақ, ең жиі келтірілген жас мәні (Mode) әйелдер арасында (20 жас) ерлерге қарағанда (25) төмен. Бұған 4-кестеде келтірілген сипаттамалық статистика дәлел. Осылайша, сауалнама нәтижелері әйелдердің ерлерге қарағанда ерте жаста некеге тұратынын растайды.

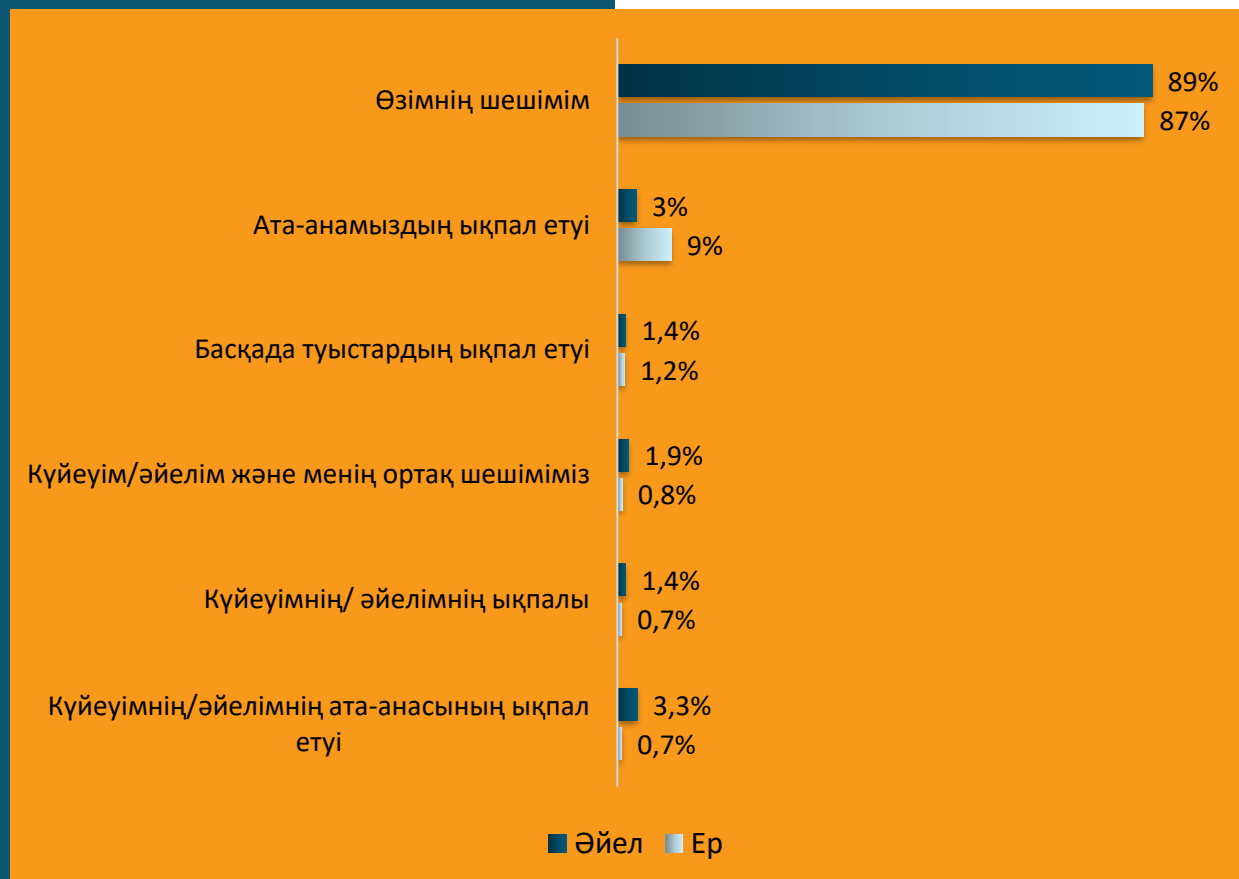
Елді мекен түрі контекстінде де айырмашылықтар байқалады: бірінші некеге тұрудың орташа жасы қала тұрғындарының арасында (23,7 жас) ауыл тұрғындарына (23,2) қарағанда біршама жоғары, бұл қала тұрғындарының отбасын ауыл тұрғындарына қарағанда, сәл үлкен жаста құрайтынын көрсетеді. Басқа белгілер контекстінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды.

Кесте 4. Жас бойынша некеге тұруды көрсететін сипаттамалық статистика

Респондент жынысы	Mean	N	Std.dev.	Min	Max	Mode	Median
Ер	24,5	1096	3,96	17	43	25	24
Әйел	22,4	1029	3,97	16	40	20	22
Барлық респонденттер	23,5	2125	4,10	16	43	20	23

Ерлердің басым көпшілігі (87%) мен әйелдердің (89%) некеге тұру кезінде өз бетінше шешім қабылдағандықтары анықталды. Ата-ананың талабы бойынша отбасын құру әйелдерде (3%), ерлерде (9%) жиі кездескен. Бұған әйелдердің жауаптары да дәлел, өйткені респонденттердің 3,3%-ы күйеу жігіттің ата-анасының талабы бойынша

некеге тұрғанын айтса, ерлер арасында мұндай респонденттердің 0,7%-ы қалыңдықтың ата-анасының талабы бойынша үйленгендіктерін айтып жауап берген. Сондай-ақ, әйелдер арасында күйеу жігіттің талабы бойынша отбасын құрдым деп жауап бергендер екі есе көп (1,4%), қалыңдықтың талабы бойынша некеге тұрағанмын деп жауап берген ерлер – 0,7%. Толық мәліметтер 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2. «Сіздің тұрмысқа шығуыңызға/үйленуіңізге кім ықпал етті?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Отбасылық ерлер мен әйелдердің діншілдік деңгейлері

Зерттеу нәтижелері бойынша ерлердің басым көпшілігі (93%) мен әйелдердің (97%) өздерін белгілі бір дінге сенеміз деп санайтыны анықталды. Респонденттердің өздерін қандай да бір конфессияны ұстанушыларға жатқызуы этникалық тегімен тығыз байланысты, бұл сауалнамада да расталды, сауалнамаға қатысқан ерлер мен әйелдердің шамамен 67% исламды ұстанатынын атап өтті. Екінші кең тараған дін – православие, ерлердің 24%-ы, әйелдердің 29%-ы православиелік христиан дінін ұстанушыларға жатады (5-кесте). Басқа діндерді ұстанушылар да анықталды, олардың ішінде кең таралғандары: буддизм, католиктік христиандық, протестанттық сенім және т.б.

Кесте 5. Респонденттерді діни ұстанымдары бойынша қарастырудың нәтижесі

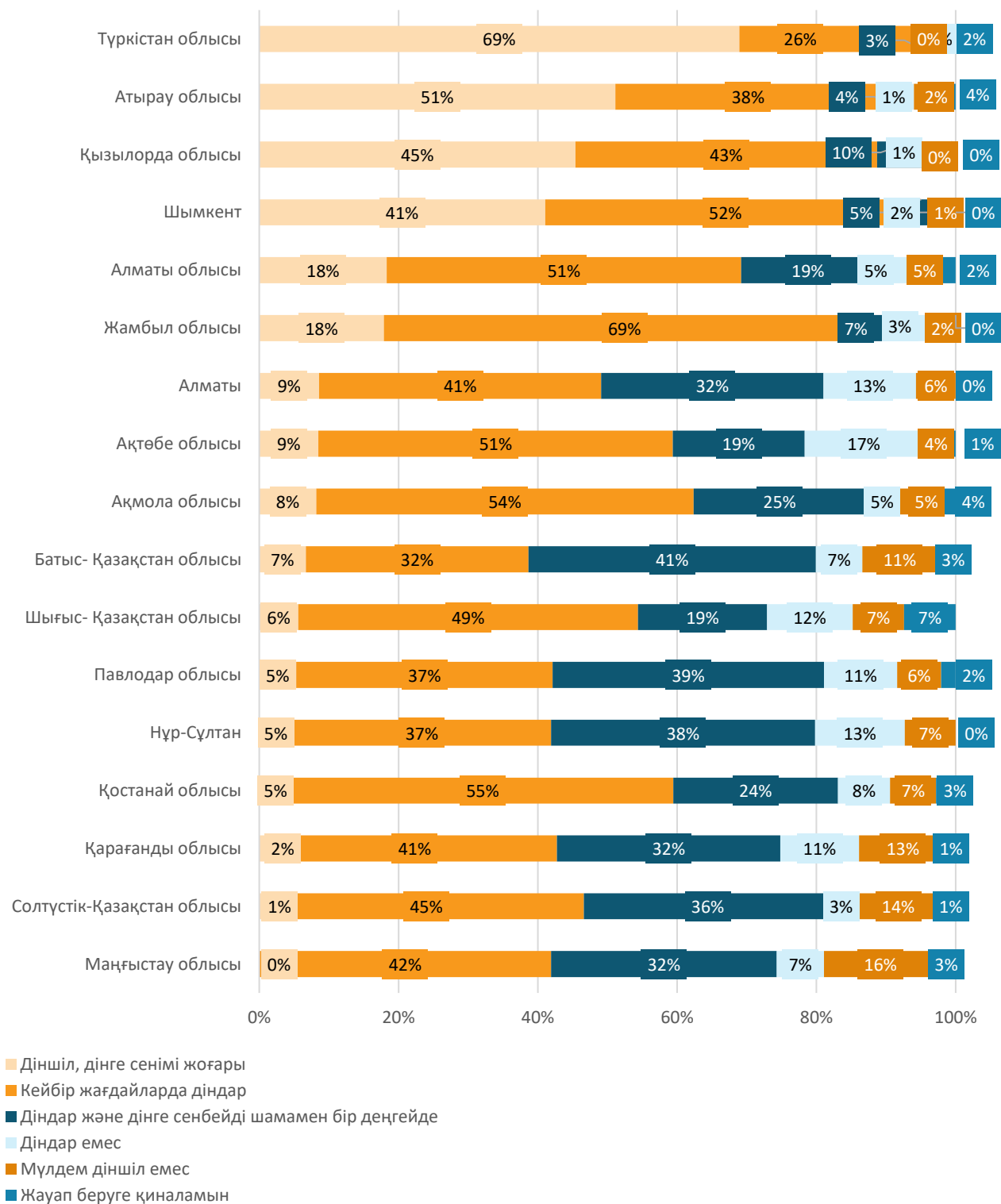
		Ерлер		Әйелдер		Барлық респонденттер	
		n	%	n	%	n	%
Барлығы		1096	100%	1029	100%	2125	100%
Дін	Ислам	740	67,5%	694	67,4%	1434	67,5%
	Православие	264	24%	300	29%	564	26,5%
	Басқа діндер	11	1%	7	0,7%	18	0,8%
	Атеисттер	81	7%	28	3%	109	5%

5-кестедегі деректер атеисттердің (дінге сенбейтіндердің) үлесі барлық іріктеудің шамамен 5% құрайтынын көрсетті. Демографиялық сипаттамалар бойынша талдау атеисттердің ерлер арасында (7%) әйелдерге (3%) қарағанда біршама жиірек екенін көрсетті. Бұл деректер діндарлық деңгейі туралы сұраққа берілген жауаптардың нәтижелерімен расталады: өздерін мүлде діндар емес деп есептейтіндер ерлер арасында (8%), әйелдерге қарағанда (4%) екі есе көп екендігі анықталды. Әйелдер арасында респонденттердің 67%-ы өздерін әртүрлі дәрежеде діндармын деп есептейтіндерін айтты: 20%-ы қатты діндар және 47%-ы белгілі бір дәрежеде діндар. Ерлер арасында респонденттердің 61%-ы: 19%-ы қатты діндар және 42%-ы белгілі бір дәрежеде діндар. Жалпы некеде тұрған әрбір бесінші ер адам (20%) өзін қатты діндар деп санайды (3-сурет). Діни беріктік/дінге қатты сенуші дегеніміз- адамдардың өз дінінің барлық діни өсиеттерін, жоралғыларын ұстануын және үнемі мешітке/шіркеуге баруын білдіреді.

Сурет 3. Отбасылық ерлер мен әйелдердің діндарлықтарының деңгейі

Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау елді мекен түрі (қала-ауыл) контекстінде және аймақтар контекстінде айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Қатты діндар азаматтар қалаларға (14%) қарағанда ауылдарда (27,4%) екі есе дерлік жиі кездеседі. Өңірлер бойынша діндарлық деңгейі 4-суретте көрсетілген. Мәліметтер көрсеткендей, дінді ұстанатын респонденттер Түркістан (69%), Атырау (51%) және Қызылорда (45%) облыстарында, сондай-ақ Шымкент қаласында (41%) жиі кездеседі.

Сурет 4. Респонденттердің діндарлық деңгейлері аймақтар бойынша

Ерлер мен әйелдердің үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайлары тұрғысы

Сауалнамаға қатысушылардың үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайының өзін-өзі бағалаулары 5-суретте көрсетілген. Ерлер мен әйелдердің жауаптарындағы айырмашылық статистикалық қате шегінде ($\pm 3\%$), бұл сұрақтардың жауаптарында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ екенін көрсетеді.

Нәтижелер әрбір оныншы респонденттің (әйелдердің 9% және ерлердің 12%) үй шаруашылығының жақсы материалдық жағдайын атап өткенін, олар ешқандай қаржылық қиындықтарды бастан өткермейтінін көрсетті.

Үй шаруашылықтарының едәуір бөлігінің қаржылық жағдайы орташа деңгейде: әйелдердің 20%-ы және ерлердің 21%-ы «Біздің табысымыз пәтер/үй сияқты қымбат мүлікті сатып алудан басқаның бәріне жетеді», - деп жауап берді, сонымен қатар әйелдердің 19% және ерлердің 25%-ы «Үлкен тұрмыстық техникаға ақша жеткілікті, бірақ біз автокөлік сатып ала алмаймыз» деп жауап берді. Осылайша, әйелдердің 39% және ерлердің 46% өз үй шаруашылығының жағдайын орташа деп бағалады.

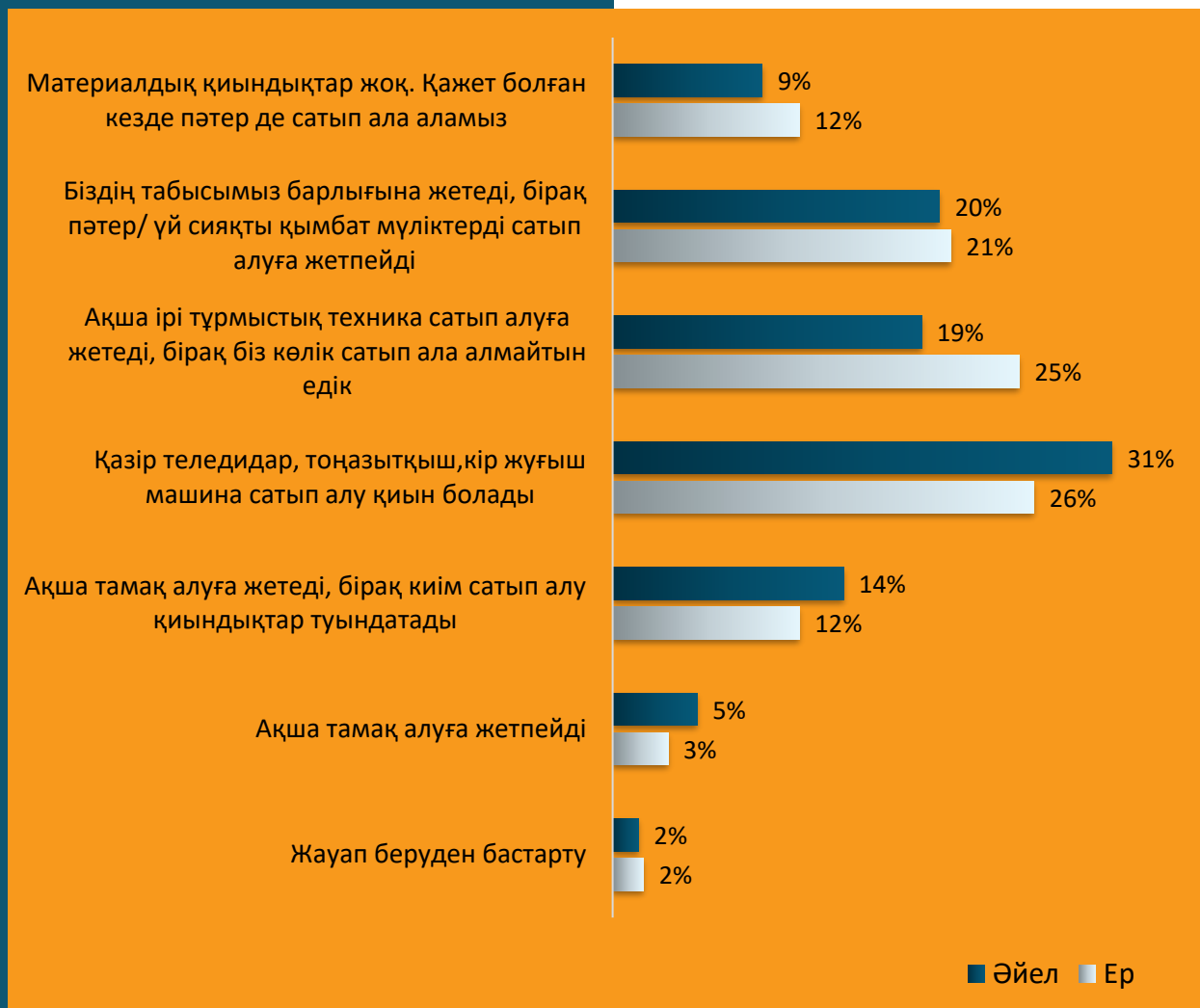
Сауалнамаға қатысушылардың үштен біріне жуығы (әйелдердің 31%-ы және ерлердің 26%-ы) олардың қаржылық жағдайының орташадан төмен екенін, табыстары негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыруға жеткілікті екенін, бірақ оларға үлкен тұрмыстық техниканы (теледидар, тоңазытқыш, кір жуғыш машина) сатып алу қиынға соғатынын атап өткен.

Сонымен қатар, әрбір оныншы үй шаруашылығының қиын қаржылық жағдайы бар екені анықталды. Ол азық-түлікке ақша жеткілікті, бірақ киім-кешек сатып алу күрделі мәселелер туғызады – мұны әйелдердің 14%-ы және ерлердің 12%-ы атап өтті. Үй шаруашылықтарының 5%-ға жуығы аса мұқтаж – тіпті азық-түлікке де ақша жетпейді деген, мұны әйелдердің 5%-ы және ерлердің 3%-ы атап өтті (5-сурет).

Елді мекен түрін қоса алғанда, әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау аймақтардың контекстінде айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Сауалнамаға сәйкес, материалдық жағдайы қиын отбасылар Қызылорда, Жамбыл, Түркістан облыстары мен Шымкент қаласында жиі кездеседі:

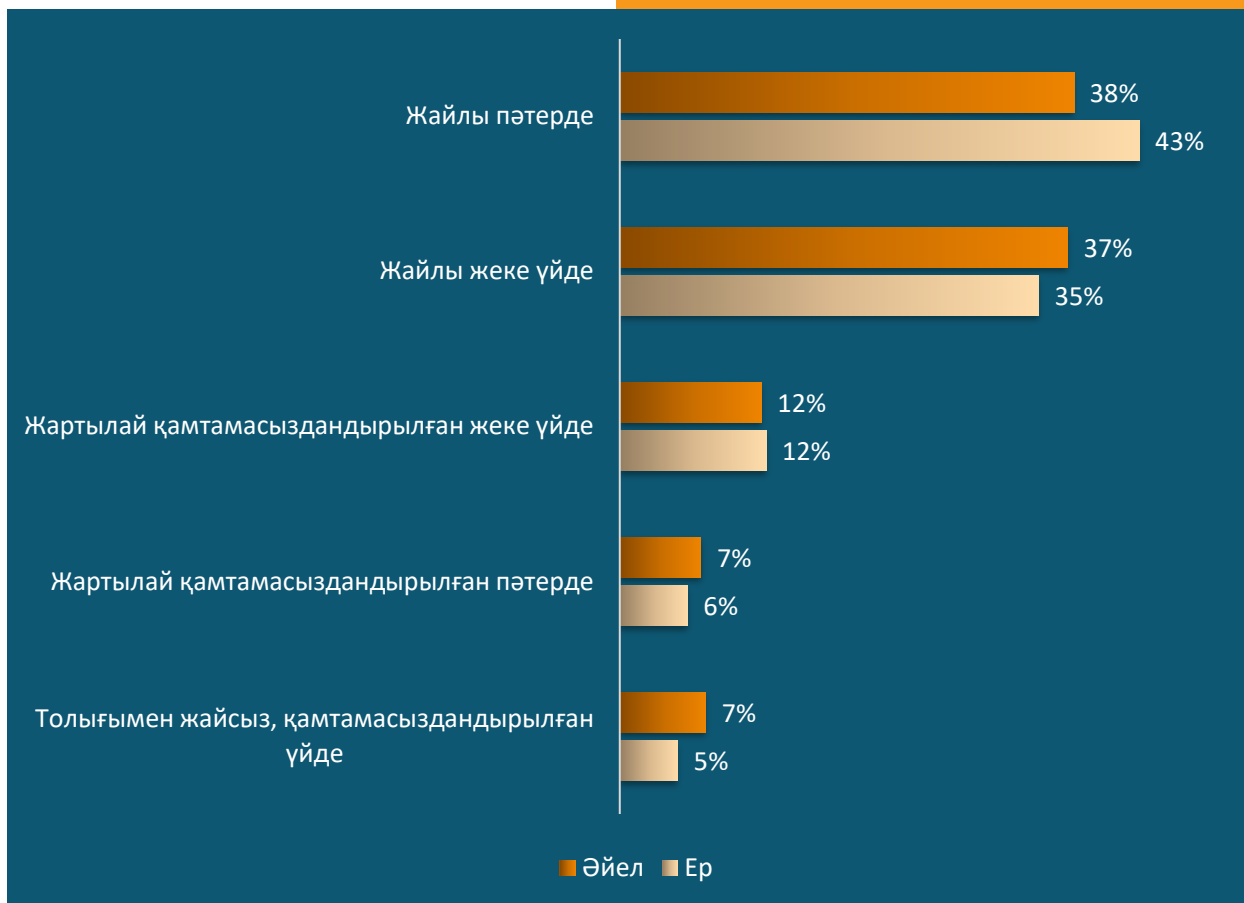
- Қызылорда облысы – респонденттердің 12% «тамаққа да ақша жетпейді» және 29% «тамаққа ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі мәселе туғызады» деп жауап берді;
- Жамбыл облысы – респонденттердің 10% «тамаққа ақша жетпейді» және 20% «тамаққа ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі мәселелер тудырады»;
- Шымкент қаласы - респонденттердің 10% «тамаққа ақша жетпейді» және 4% «тамаққа ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі мәселелер тудырады»;
- Түркістан облысы - респонденттердің 9% «тамаққа ақша жетпейді» және 5% «тамаққа ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі мәселелер тудырады».

Басқа сипаттамалар тұрғысында айтарлықтай айырмашылықтар тіркелген жоқ, яғни қалалар мен ауылдарда тұратын отбасылардың шамамен 5%-ы аса мұқтаж, отбасылардың шамамен 12%-14%-ы жас топтарына және этникалық тиесіліктеріне қарамастан қиын материалдық жағдайда.

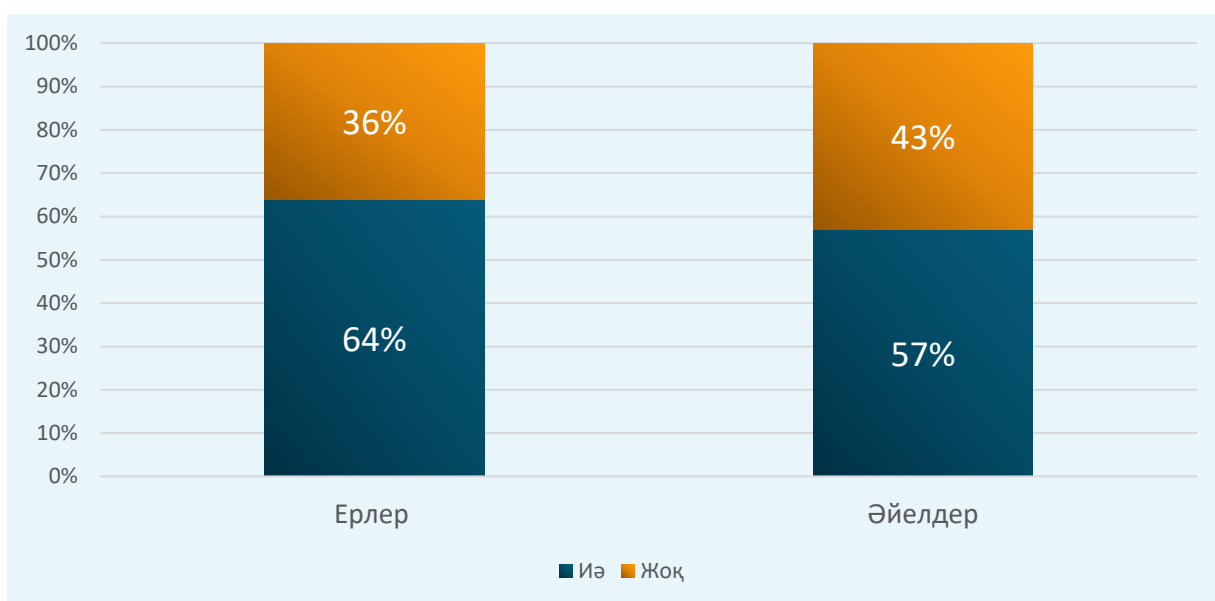
Сурет 5. Ерлер мен әйелдердің үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайлары

Отбасылардың басым көпшілігі жайлы пәтерлерде немесе үйлерде тұрады, мұны әйелдердің 75%-ы және ерлердің 78%-ы атап өтті (6-сурет). Әрбір бесінші отбасы дерлік жартылай жайлы үйлер мен пәтерлерде тұрады - әйелдердің 19% және ерлердің 18%. Отбасылардың шамамен 6%-ы ыңғайсыз жеке үйлерде тұрады - бұл жауаптар қалаларға (3%) қарағанда ауылдарда (10%) үш есе жиі кездеседі.

Сурет 6. Отбасылардың үй жағдайлары

Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің көпшілігі өздері тұратын тұрғын үйдің меншік иесі екенін атап өткенімен, (ерлердің 64% және әйелдердің 57%), отбасылардың айтарлықтай бөлігінің жеке баспанасы жоқ - Ерлердің 36% және әйелдердің 43% (7-сурет) көрсеткен. Бұл үрдіс қалаларда да, ауылдарда да байқалған.

Сурет 7. «Сіз тұрып жатқан пәтер/үй Сізге тиесілі ме, яғни Сіздің жеке мүлігіңіз бе?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Бір үйде тұратын адамдардың санының **орташа көрсеткіші** 5 адамды құрайды. Көбінесе бұл нуклеарлы отбасы, ол ерлі-зайыптылардың өздері мен олардың балаларынан тұрады. Қалаларда (4 адам) бір шаруашылықтағы мүшелердің орташа саны ауылдардағыдан (5 адам) аз. Әрбір бесінші отбасы (21%) үш ұрпақ бірге тұратын үлкен отбасы, яғни балалары ата-аналарымен, сондай-ақ ата-әжесімен бірге тұратындықтары анықталды. Үй шаруашылығында тұратын адамдардың ең аз саны - 2 адам, бұл балалары бар жалғызбасты ата-аналар тұратын толық емес отбасыларға тән. Біздің зерттеуіміз бойынша, отбасындағы ең көп адам саны - 12 адам, бұл балалармен, әжелермен, аталармен және басқа туыстармен (ағалары, әпкелері, нағашылары) бірге тұратын отбасылар. Жалпы, балалары бар ерлі-зайыптылардан басқа, ата-әжесі, басқа туыстары тұратын отбасылар – жалпы отбасы санының 9%-ға жуығын көрсеткен.

Үй шаруашылығы мүшелерінің қайсысы табыстың өсуіне көп үлес қосатынын анықтау үшін барлық респонденттерге «Қазіргі уақытта сіздің үй шаруашылығыңыздағы негізгі табысты кім қамтамасыз етеді (сіздің отбасыңыздағы ең көп ақшалай кіріс кім жасайды)?» деген сұрақ қойылды. Жауаптардың нәтижелері көрсеткендей, көбінесе отбасының негізгі «асыраушысы», яғни үй шаруашылығындағы негізгі кірісті қамтамасыз ететін адам, ол ер адам болып табылады, мұны ерлердің 58% және әйелдердің 51% атап өтті. Әрбір үшінші отбасының дерлік үй шаруашылығындағы негізгі кірісті қамтамасыз ету үшін ерлі-зайыптылардың тең үлесі бар: 33% ер адамдар және 37% әйелдер нәтижелерін көрсеткен.

Ерлер әйелдердің өзіне қарағанда екі есе аз «Үй шаруашылығындағы негізгі кірісті жұбайы қамтамасыз етеді» деп жауап берді: 4% ер адамдар кірісті негізінен жұбайы қамтамасыз етеді деп жауап берді және әйелдердің 9% - үй шаруашылығындағы негізгі кірісті олардың өздері қамтамасыз ететіндіктерін айтты (6-кесте).

Кесте 6. «Қазіргі уақытта сіздің үй шаруашылығыңыздағы негізгі табысты кім қамтамасыз етеді (сіздің отбасыңыздағы ең көп ақшалай кіріс кім жасайды)?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

	Ерлер		Әйелдер	
	n	%	n	%
Барлығы	1096	100%	1029	100%
Жұптар тең деңгейде	362	33%	380	37%
Негізінен мен	635	58%	93	9%
Негізінен менің жұбайым/жарым	45	4%	522	51%
Негізінен менің ата-анам	31	3%	6	0,6%
Негізінен менің жұбайым/жарымның ата-аналары	-	-	12	1%
Басқа туыстар	5	0,5%	4	0,4%
Ересек балаларымыз	-	-	3	0,3%
Үй шаруашылығының ересек мүшелері тең деңгейде	12	1%	-	-
Мемлекеттік қолдау (жәрдемақы, зейнетақы)	6	0,5%	7	0,7%

Ерлер мен әйелдердің әлеуметтік- кәсіби статустары

Респонденттердің әлеуметтік-кәсіптік статусы туралы жауаптардың нәтижелері көрсеткендей, ер адамдар жеке компанияларда, әскери қызметкерлер, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, әртүрлі салада жұмыс істейтіндер немесе ресми түрде кәсіпкерлікпен айналысатындықтары анықталды. Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар да әйелдерге (7%) қарағанда ерлер арасында (13%) жиі кездеседі.

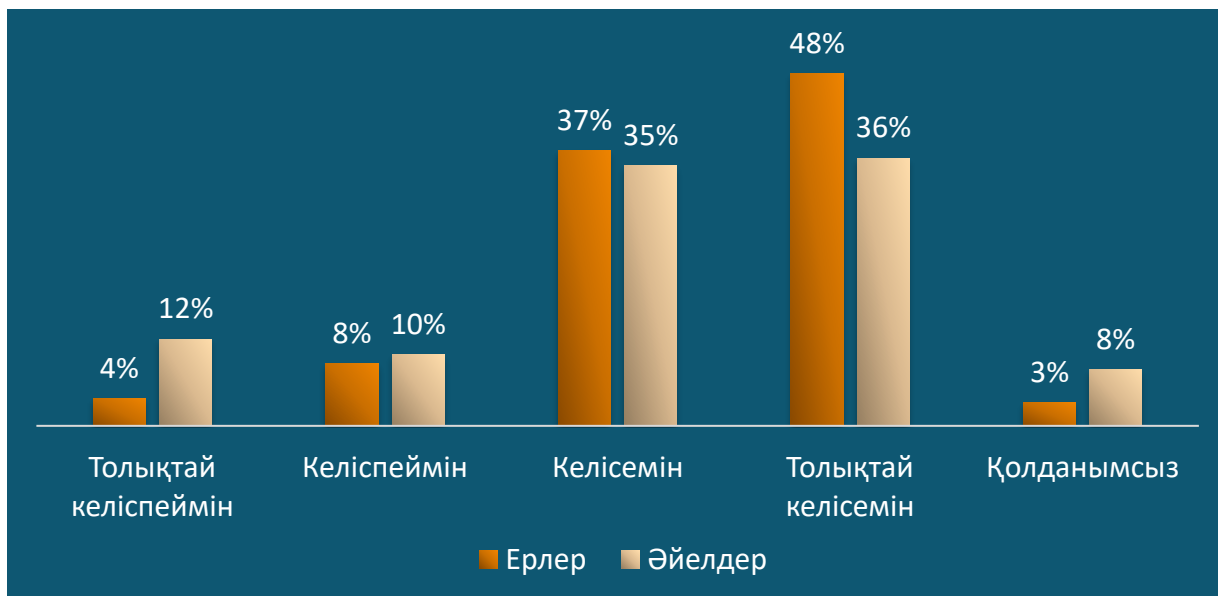
Әйелдер мемлекеттік кәсіпорындарда, бюджеттік ұйымдарда немесе үй шаруашылығында жұмысшы мәртебесінде көбірек жұмыс істейді.

Әйелдер арасында жұмыссыздар ерлерге (2%) қарағанда (6%) үш есе көп, яғни әйелдер 6%, ерлер 3%. Әйелдердің 3%-ы бала күтімі бойынша декреттік демалыста, ерлер арасында мұндай респонденттер жоқ, яғни олардың бала күтімі бойынша декреттік демалыста екенін ешкім атап өткен жоқ (7-кесте).

Кесте 7. Ерлер мен әйелдердің әлеуметтік - кәсіби статустары

	Ерлер		Әйелдер	
	n	%	n	%
Барлығы	1096	100%	1029	100%
Мемлекеттік, бюджеттік мекемеде қызмет етеді	210	19%	293	28,5%
Әскери немесе құқық қорғау органдарында қызмет атқарады (әскер, ІІД)	38	3,5%	6	0,6%
Жеке компания қызметкері	336	31%	189	18%
Жұмысшы/сатушы/ ауылшаруашылығы қызметкері	234	21%	114	11%
Өзінің қаржысына ресми түрде өзінің кәсібін жүргізетін кәсіпкер	83	8%	41	4%
Фермер	6	0,5%	1	0,1%
Акционер/бизнес иегері	2	0,2%	2	0,2%
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған (ЖК тіркемеген, заңды тұлға)	138	13%	70	7%
Үкіметтік емес ұйымда қызмет етеді (ҮЕҰ, ҚБ, профсоюз)	6	0,5%	5	0,5%
ЖОО студенті/ колледжде білім алады	2	0,2%	3	0,3%
Жұмыс істемейтін зейнеткер	7	0,6%	7	0,7%
Мүгедектікке байланысты жұмыс істемейтіндер	6	0,5%	3	0,3%
Жұмыссыз (уақытша жұмыс істемейтіндерді де қосқанда)	21	2%	59	6%
Үй шаруашылығында қызмет етеді	3	0,3%	203	20%
Бала күтіміне байланысты декреттік демалыста	-	-	32	3%
Жауап беруден бастартқандар	4	0,4%	1	0,1%

Сауалнама деректері бойынша ерлер мен әйелдерді жұмыспен қамту тұрақтылығында айырмашылықтар бар. Ерлердің 85%-ы және әйелдердің 71%-ы «Менің жұмыстағы немесе жұмысқа орналасудағы жағдайым жалпы тұрақты» деген пікірмен келіседі, сондықтан әйелдерге қарағанда ерлер арасында жұмысқа орналасу тұрақтылығын сезінетіндер бар (8-сурет).

Сурет 8. «Менің жұмыс және жұмыспен қамтылуым әдетте қалыпты жағдайда» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі

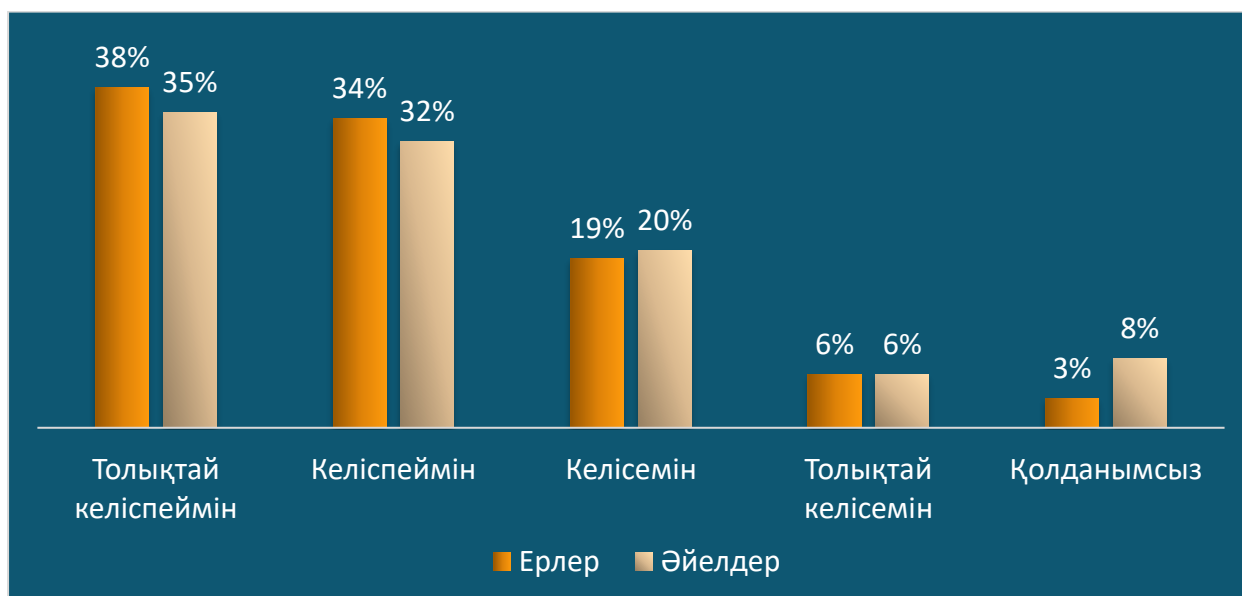
Ерлердің басым көпшілігі (68%) және әйелдер (68%) тұрақты негізде жұмыс істейді. Маусымдық немесе уақытша жұмыспен қамту әйелдерге (5%) қарағанда, ерлер арасында (10%) жиі кездеседі, деректер 9-суретте келтірілген. Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдаулар түрінің контекстінде айырмашылықтар бар екенін көрінді, ол елді мекен статусына тікелей байланысты болды: маусымдық немесе уақытша жұмыспен қамту қала тұрғындарына (25%) қарағанда, ауылдық елді мекендердің тұрғындарының арасында (29%) кең таралған.

Сурет 9. «Мен маусым бойынша немесе мезгілді жұмыстар атқарамын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі

Сауалнамаға қатысқан ерлер (72%) мен әйелдердің (67%) басым көпшілігі «Мен жеткілікті жұмыстың немесе табыстың болмауына байланысты күйзелісті немесе депрессияны жиі сезінемін» деген пікірмен келіспейді. Сонымен қатар, әрбір төртінші ер адам (25%) мен әйелдер (26%) жеткілікті жұмыстың немесе табыстың жоқтығынан күйзеліске немесе депрессияға ұшырайтындықтарын айтқан (10-сурет).

Сауалнама деректеріне сәйкес елді мекеннің түрі контекстінде айырмашылықтар байқалады: жалпы алғанда, ауыл тұрғындарының қала тұрғындарына қарағанда, жеткілікті жұмыстың болмауына байланысты күйзеліске немесе депрессияға ұшырау ықтималдығы біршама жоғары, нақты айтқан кезде ауыл тұрғындары 27%, қала тұрғындары 24% көрсеткен.

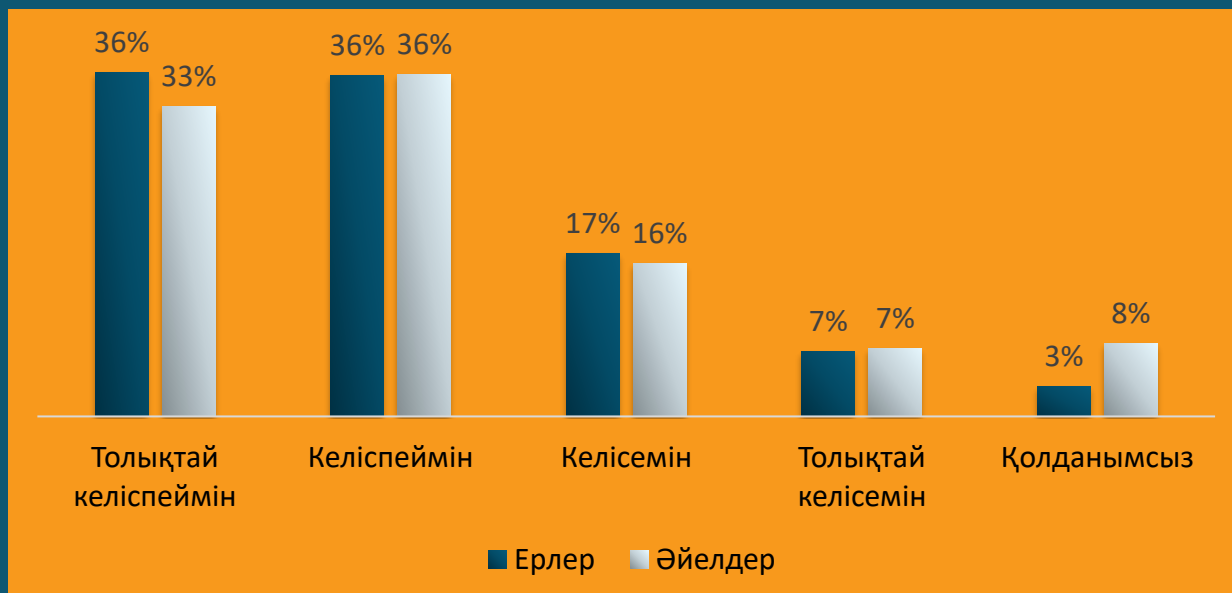

Сурет 10. «Мен әдетте жұмыстың болмауы немесе табыстың аз болуы себебінен күйзеліске ұшыраймын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі

Сауалнама сондай-ақ ерлердің көпшілігі (72%) мен әйелдердің (69%) жұмыс пен демалыстың тепе-теңдігін сақтайтынын көрсетті. Бірақ әрбір төртінші ер (24%) мен әйелдер (23%) дерлік күйзеліске немесе депрессияға ұшырайды, өйткені олардың жұмыстарының тым көп екендігін айтқан (11-сурет).

Бұл көрсеткіш зерттеуге қатысушылардың нақты отбасындағы қарым-қатынасын көрсететін сұрақпен сәйкес келеді: отбасындағы нашар қарым-қатынастарды байқаған ерлер мен әйелдердің шамамен үштен бірі (33%) жұмысының көп болуына байланысты күйзеліске немесе депрессияға ұшырайтындықтарын айтқан.

Сонымен қатар, жұмыс жүктемесінің жоғары болуына байланысты күйзеліске немесе депрессияға ұшыраған респонденттер үй шаруасына қатысады, отбасында жұбайына көмектеседі. Бұл қорытынды 11-суретте көрсетілген, онда ерлер мен әйелдердің ерлі-зайыптыларға (өздерінің жұптарына) қамқорлық көрсетуге және оларға отбасында көмектесуге қатысуын көрсететін көрсеткіштер анықталған.

Сурет 11. «Әдетте менде жұмыстың көп болуы салдарынан көп күйзеліске ұшыраймын» тұжырымына қатысты жауаптардың нәтижесі

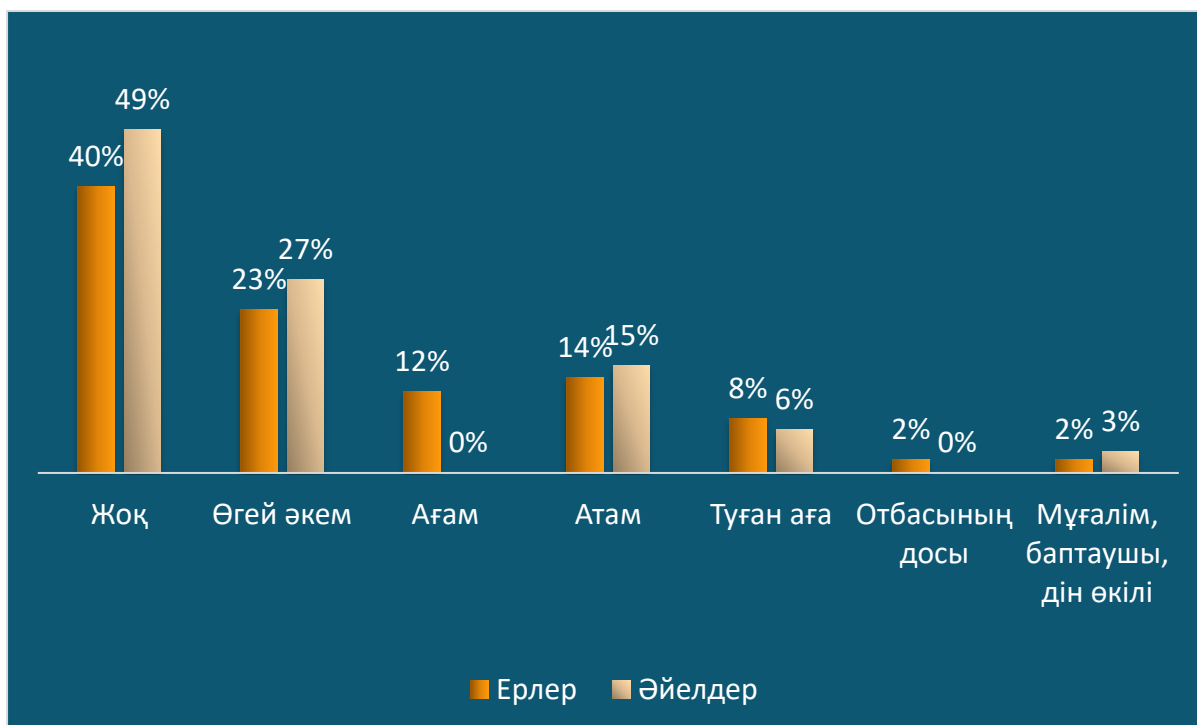
Ерлер мен әйелдердің ата-аналарының отбасындағы қарым-қатынасты бағалау

Сауалнамаға қатысушылардың балалық шағында оларға кімнің көбірек көңіл бөлетіндігі туралы сұрақты зерттей келе, респонденттердің абсолютті көпшілігі (92%) анасы мен әкесінің (74%), сонымен қатар шамамен 8% әжесінің, 3% - атасының және 2%-ы үлкен ағалары мен әпке-сіңлілерінің қамқорлық көрсеткендіктерін атаған. Осы бойынша бір қызығы, ерлер мен әйелдердің пайыз көрсеткіштері бойынша айырмашылықтар жоқ, бірдей көрсеткіштер көрсеткен. Ерлер мен әйелдердің 1%-ы өгей әкесі немесе басқа туыстарының қамқорлығында болдық деп жауап берді. Ерлер мен әйелдердің 1%-ға жуығы оларға туыстық қатынасы жоқ, басқа адамдар қамқорлық жасағанын атап өтті, бұл респонденттердің өскен балалар үйлері мен мектеп-интернаттарының тәрбиешілері екендігі анықталды.

Жалпы респонденттердің 5%-ға жуығы ерлер мен 3%-ға жуығы (орта есеппен респонденттердің 4%-ы) туғаннан әкесінің қатысуынсыз өскен, тәрбиеленген. Тағы 23% ерлер мен әйелдер өздерінің әкелерімен бірге өмір сүрген, балалық шақтарының әртүрлі кезеңдерін атап өтті. Осылайша, ерлер мен әйелдердің шамамен 27% кәмелетке толған кезде (18 жас) өз әкелерінсіз отбасында өмір сүргендіктерін айтқан.

Әкесіз өскендердің арасында респонденттердің айтарлықтай бөлігі өсу кезеңінде олардың өмірінде маңызды рөл атқарған ерлердің болмағанын атап өтті (әйелдердің 49% және ерлердің 40%). Барлық респонденттердің әрбір төртіншісі дерлік (әйелдердің 27% және ерлердің 23%) өгей әкелерінің өздерінің өміріндегі маңызды рөлін атап өтті. Сондай-ақ ерлер мен әйелдердің едәуір бөлігінің өсеулерінде және өмірінде аталары маңызды рөл атқарғандығын атаған. Бұны әйелдердің 15% және ерлердің 14%-ы атап өтті. Кейбір респонденттер өздерінің өмірлерінде маңызды рөл атқарған нағашыларын немесе ағаларын атап өтті. Кейбір респонденттер туыстықтары жоқ ер адамдардың маңызды рөлін атап өтті, ол адамдар отбасының достары, мұғалім, жаттықтырушы, дін қызметкері (12-сурет).

12-суретте көрсетілген пайыздардағы байқалған айырмашылықтар статистикалық маңызды емес, яғни ерлер мен әйелдердің «Егер сіз өз әкеңізбен бірге тұрмаған болсаңыз, онда Сіздің есею кезеңіңіздегі өміріңізде әкелік ролді атқарған басқа ер адамдар болды ма?» деген сұраққа жауаптарында айырмашылықтардың жоқ екендігі анықталды.

Сурет 12. «Егер сіз өз әкеңізбен бірге тұрмаған болсаңыз, онда Сіздің есею кезеңіңіздегі өміріңізде әкелік ролді атқарған, басқа ер адамдар болды ма?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

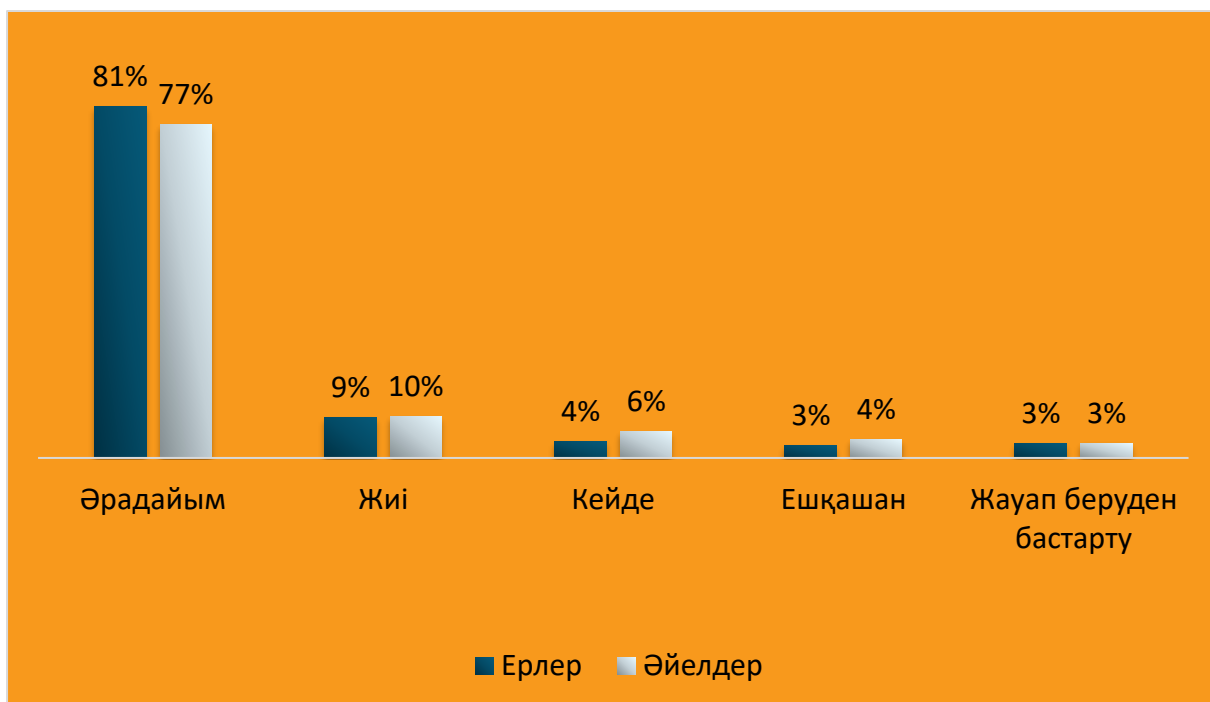
Зерттеу деректеріне сәйкес, сауалнама жүргізілген ерлер мен әйелдердің отбасыларының көпшілігінде ата-аналар арасында немесе респонденттің отбасында тұратын анасы мен ер адам арасында сыйластық қарым-қатынас болғаны бойынша көрсеткіштер - ерлер мен әйелдердің шамамен 90% «әрдайым» немесе «жиі» құрметті қарым-қатынас болды деп жауап берген. Бұл келесі тұжырымға жауаптар:

- «Әкем немесе анаммен бірге тұратын басқа бір ер адам амама құрметпен қараған».
- «Менің амам менің әкеме немесе өзімен бірге тұратын ер адамға құрметпен қараған».

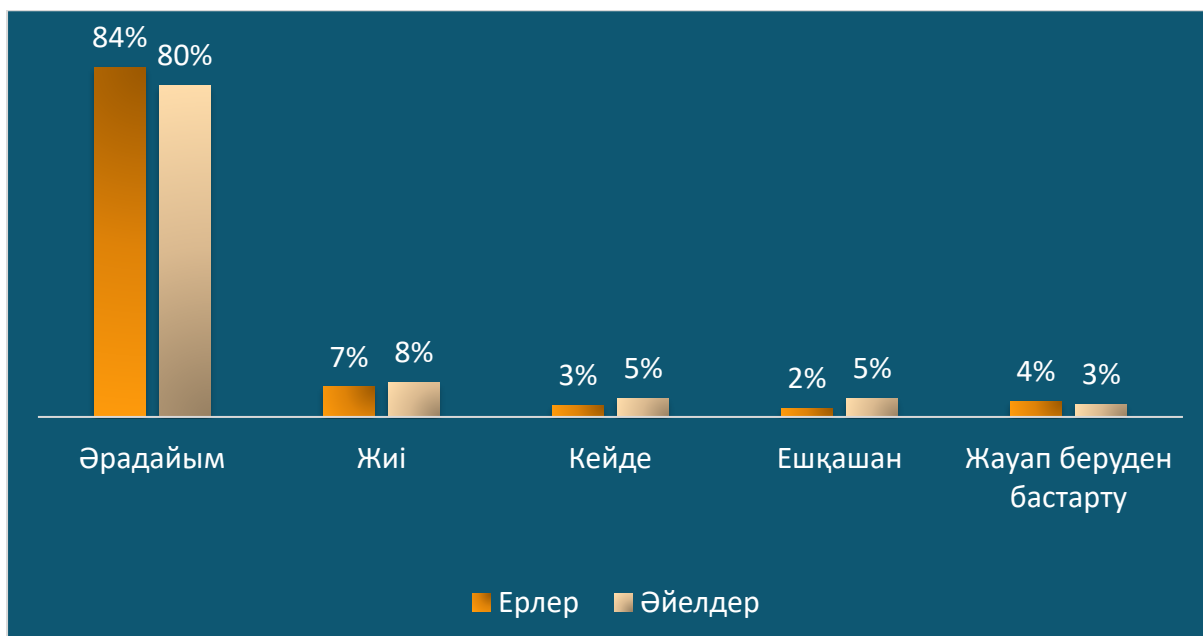
Әрбір оныншы ерлер мен әйелдердің (7% -10%) ата-анасының отбасында өзара сыйластық қарым-қатынастың болмағандығын атап өтті (13, 14-суреттер).

Тереңдетілген сұхбаттардың нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің отбасында ата-аналары арасында әртүрлі келіспеушіліктер болғандығы анықталды, респонденттер сондай жағдайларды бала кездерінде түсінбейтіндіктерін айтып, осындай мәселелерді көбінесе ересек жасқа келген кездерінде түсіне бастағандықтарын атаған. Осындай отбасында болған мәселелерді түсіну респонденттердің ойынша есею мен өмірлік тәжірибенің және сыртқы көзқарастардың қалыптасуы салдарынан орын алғандығын атап өткен, ол жайлы: «Ата-аналардың арасындағы қарым-қатынас, олар онша жақсы өмір сүрмеген, әкем ешқашан амама қол көтермеген, бірақ амам да, әкем де ұрысып қалатын, олар жиі сөзге келісіп

қалатын, ондай жағдайлар әлі де болып тұрады. Екеуі 55 жыл бірге тұрса да, әр жолы ажырасамыз деп жатады. Менің анам отбасында көптеген мәселелер бойынша түпкілікті шешім қабылдайтын, анам, ол үстем әйел. Ата-анам бірдей дерлік табыс тапты, ал анам сол табысты үйлестірді, әкем болса өзінің табысын әрдайым анамның қолына беріп тұратын».

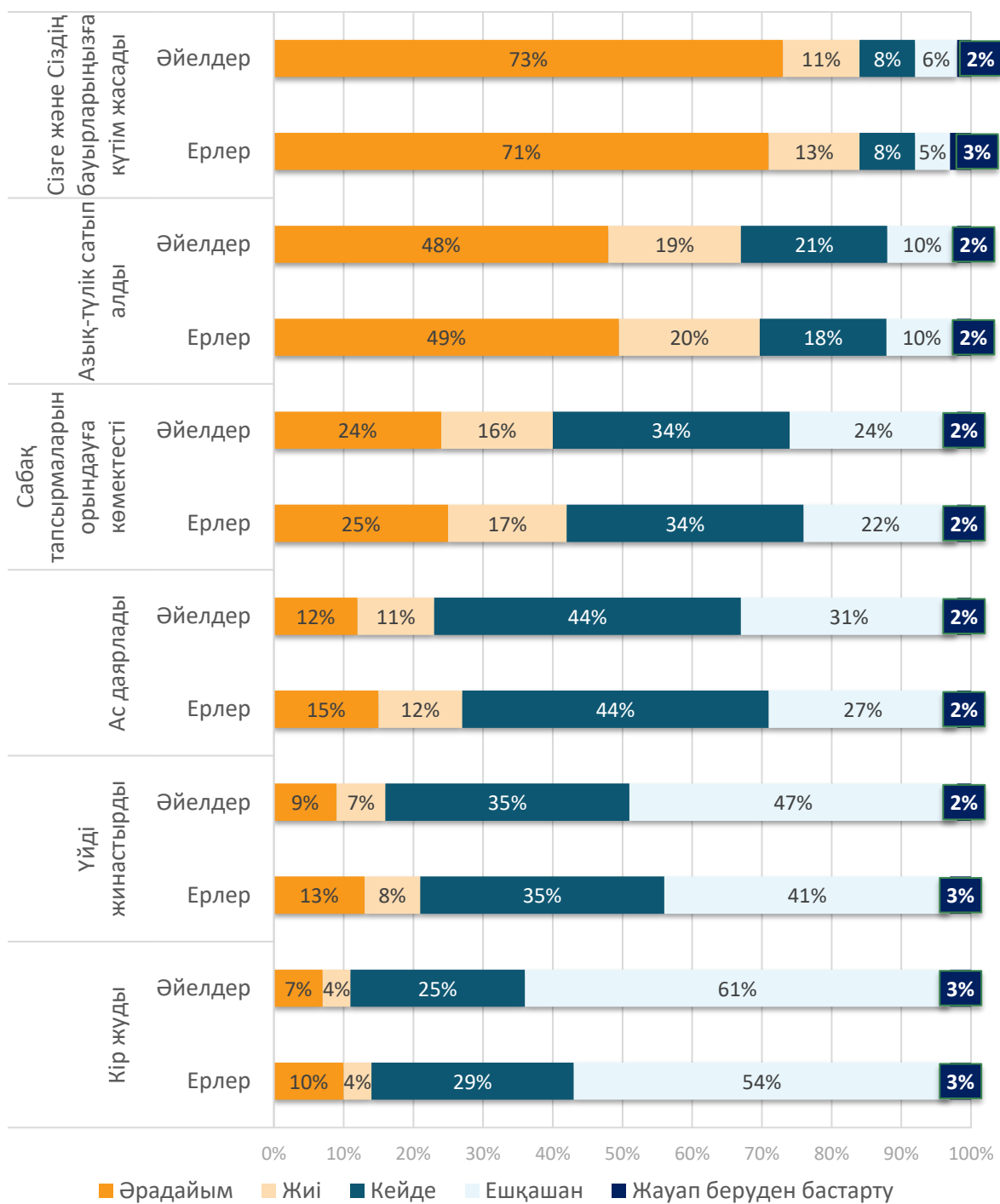
Сурет 13. «Менің әкем немесе анаммен бірге тұратын ер адам анама үнемі құрметпен қараған» сұрағына қатысты жауаптардың нәтижесі

Сурет 14. «Менің анам ,менің әкеме немесе өзімен бірге тұратын ер адамға әрдайым құрметпен қараған» сұрағына қатысты жауаптардың нәтижесі

Отбасылардағы әкелердің, өгей әкелердің, аталардың, ағалардың тұрмыстық мінез-құлық үлгісінің сұрақтарын зерттей отырып, ата-аналық отбасында негізінен ер адамдар балаларды бағып, тамақ сатып алғанын, балаларға ас даярлауға, балаларға үй тапсырмасын орындауға сирек көмектесетіні анықталды. Отбасында ерлердің қызметтерінің ең аз жасалғаны ол, ер адамдардың үй жинауға және кір жууға көмектеспейтіндіктері анықталды (15-сурет):

- Ерлер мен әйелдердің 84% отбасында әкелері немесе әкенің қызметтерін атқарған басқа ер адамдардың «әрдайым» немесе «жиі» балаларға күтім жасағандықтарын айтқан.
- Ерлердің 69% және әйелдердің 67% отбасында әкелері немесе әкенің қызметтерін атқарған басқа ер адамдардың «әрдайым» немесе «жиі» үйге қажетті азық-түлік пен заттарды сатып алғандықтарын айтқан.
- Ерлердің 42% және әйелдердің 40% отбасыларындағы ер адамдардың «әрдайым» немесе «жиі» балалардың сабақтарын оқуға көмектескендіктерін атаған - 34% «кейде» деп жауап берген.
- Ерлер мен әйелдердің 44%, олардың отбасыларындағы ерлердің «кейде» ас даярлағандарын айтқан, ал үштен бірі (27% и 31%) «ешқашан» деп бұл тұжырымға жауап берген.
- Әйелдердің 47% және ерлердің 41% отбасында әкелері немесе әкенің қызметтерін атқарған, басқа ер адамдардың «ешқашан» үй жинамағандықтарын айтқан - 35% респонденттер «кейде» деп жауап берген.
- Әйелдердің 61% және ерлердің 54% отбасындағы ерлердің «ешқашан» кір жумағандықтарын айтқан.

Сурет 15. Респонденттердің ата-аналарының отбасыларында ерлердің көмек көрсетулері сұрағы бойынша жауаптар

Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылардың барлығы отбасындағы әкелер мен ерлердің рөлі туралы өз тәжірибесі мен көзқарастарын атап өтіп, әңгімеледі, ер мен әкенің бала тәрбиесіндегі қажеттілігі мен маңыздылығын, сондай-ақ балаларды тәрбиелеудегі ерекше рөлі мен артықшылықтарды да атап өтті. Әкелердің бала тәрбиесіндегі ерекше рөлін тереңдетілген сұхбаттардың нәтижелері дәлелдеді:

- «Мен кәмелет жасына толғанымша, менің ең жақын досым әкем болды, мен үйдің тұңғышымын, сырттай әкеме қатты ұқсайтынмын, отбасында

әкемнің қызы, ал ағам анамның ұлы болды. Кәмелетке толғаннан кейін жағдай өзгерді, сырлар пайда болды, анаммен сөйлесу керек нәрселер туындады. Әкем менімен бірге сабақтарымды, тапсырмаларды орындауға көмек берді, біз барлық спорттық бағдарламаларды бірге қарадық, ол мені автокөлікті айдауды үйретуден үзілді-кесілді бас тартты, сол кезде мен мұны түсінбедім, бірақ қазір түсінемін, бұл оның маған деген қамқорлығының белгісі екенін түсіндім. Әкеммен бірге біз жаңалықтар оқыдық, онымен сөйлестік, кинотеатрға бардық, дүкенге бардық. Біз әкеммен үлкен сатып алулар жасадық, мені тек әкем ғана еркелете алатын. Мектепте жүрген кезімде анам косметикаға тыйым салып, лақтырып тастайтын, әкем әр сапардан маған косметиканы өзі әкелетін. Жақсы ата - жаман ата ролдері бар ғой, сол жердегі жақсы- менің әкем, ал анам, жаман ата-ананың рөлін ойнады. Дәл осындай өсу кезеңі еді. Әлі есімде, анам, әкем маған кейбір нәрселерді сатып алмаймын деп ұрысып қалды, шашымды қиюға рұқсат бермеді, бұл менің қалауыма кері жауап ретінде болды. Әкем екеуміз қалаға келдік, ол мені сол кезде шаштаразға апарды, шашымды қалауымша қидым. Жасыма байланысты мінез көрсетулерім болды, сондай кездерде анам мені тоқтатуға тырысатын, ал әкем мұның бәрін істеуіме, қалауымды орындауыма рұқсат берді. 18 жасқа дейін әкеммен достық пен түсіністік кездеріміз көбірек болды».

- «Тұлға ретінде мен әкем мен шешемнің тәрбиесінде болдым. Мен әкеме көбірек еліктедім, соған ұқсағым келді. Тәрбиеде әкемді бірінші орынға қояр едім. Спортқа, менімен бірге оқуға уақыт бөлді, мен де ұлымды тәрбиелеп жатырмын, ер мінезді, тәрбие алдым, әкемнен. Жағдайға сәйкес, ол қатал және жұмсақ болды, бірақ қаталдықты көрмегендер арасында бұзылған балалар бар, олар әрдайым өз айтқандарын істетуге тырыстындар. Әкем бізді еркелетті, бірақ сонымен бірге бізге өмір сүруді де үйретті».
- «Әкесі балаға батыл еркектік мінез береді. Әкесінің тәжірибесі көбірек, ол өз тәжірибесін ұлына береді, түзету керек болған жерде бағыт береді. Бала әкесінің қателігін қайталай алады және оның қателігі болады, сондықтан әке тәлімгер болуы керек».
- «Қыздары әкеден жылулық, мейірім мен тәрбие алады. Мен қыздарымды қатты жақсы көремін, қыздарды әкелері еркелетулері керек. Қыздар үшін әкенің сүйіспеншілігі мен ықыласы өте маңызды, олар жасөспірімдік шақта басқа адамдардың сүйіспеншілігі мен жылылығын сүйіктісінің сүйіспеншілігі ретінде қабылдай алады. Сондықтан жігіттердің осындай айла ретіндегі жылулық сезімдерінің салдарынан қыздар тұзаққа түсіп қалуы мүмкін, олар әке махаббатының не екенін түсінуі және сезінуі керек, тек сондай кезде ғана нағыз сезімді ажырата алады».

Отбасылық бюджетті жұмсау мәселелеріне ата-аналардың екеуі де бірдей қатысты - бұл зерттеуге қатысушылардың едәуір бөлігінің ата-аналық отбасындағы мінез-құлық үлгісі болды. Ерлер мен әйелдердің жауаптарында статистикалық маңызды айырмашылықтар жоқ. Бұл модель ірі көлемдегі сатып алуларға (тұрмыстық техника, автокөлік, үй) жұмсау мәселесінде кеңінен таралған – орта есеппен ерлер мен

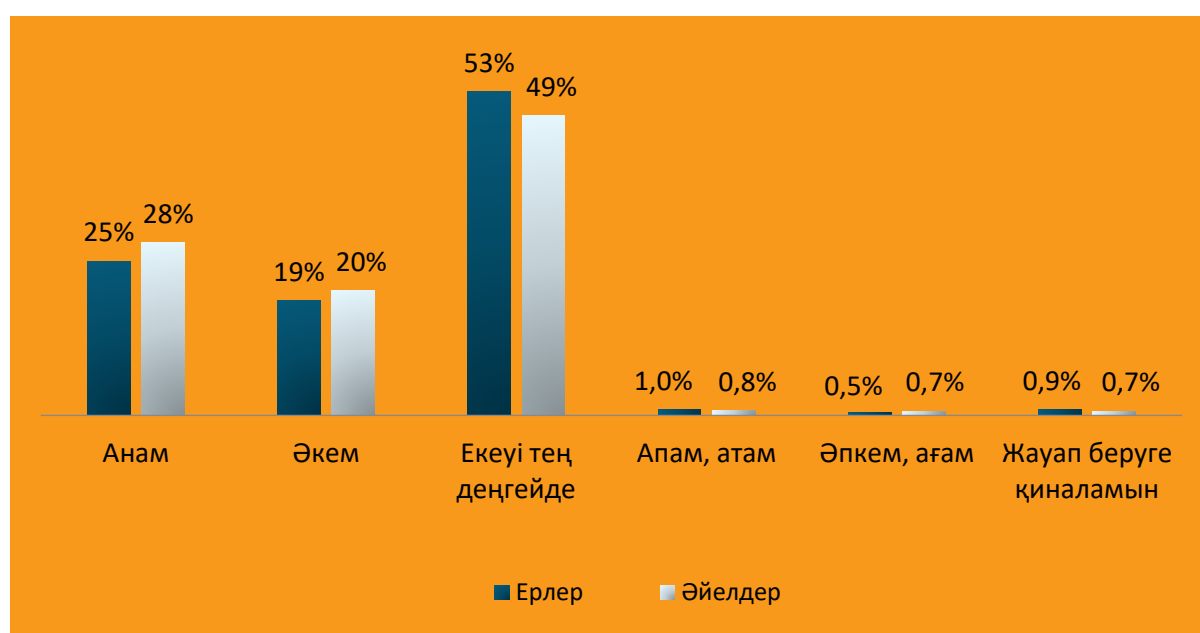
әйелдердің 55%-ы ата-аналардың екеуі де осы шығындар бойынша бірдей шешім қабылдады деп жауап берді (18-сурет).

Сондай-ақ, ата-аналар паритетінің моделі балаларды мектептерде, әртүрлі үйірмелер мен секцияларда оқытуға қатысты байқалады – орташа есеппен респонденттердің 51%-ы ата-аналардың екеуі де осы мәселелер бойынша бірдей шешім қабылдады деп жауап берді (16-сурет).

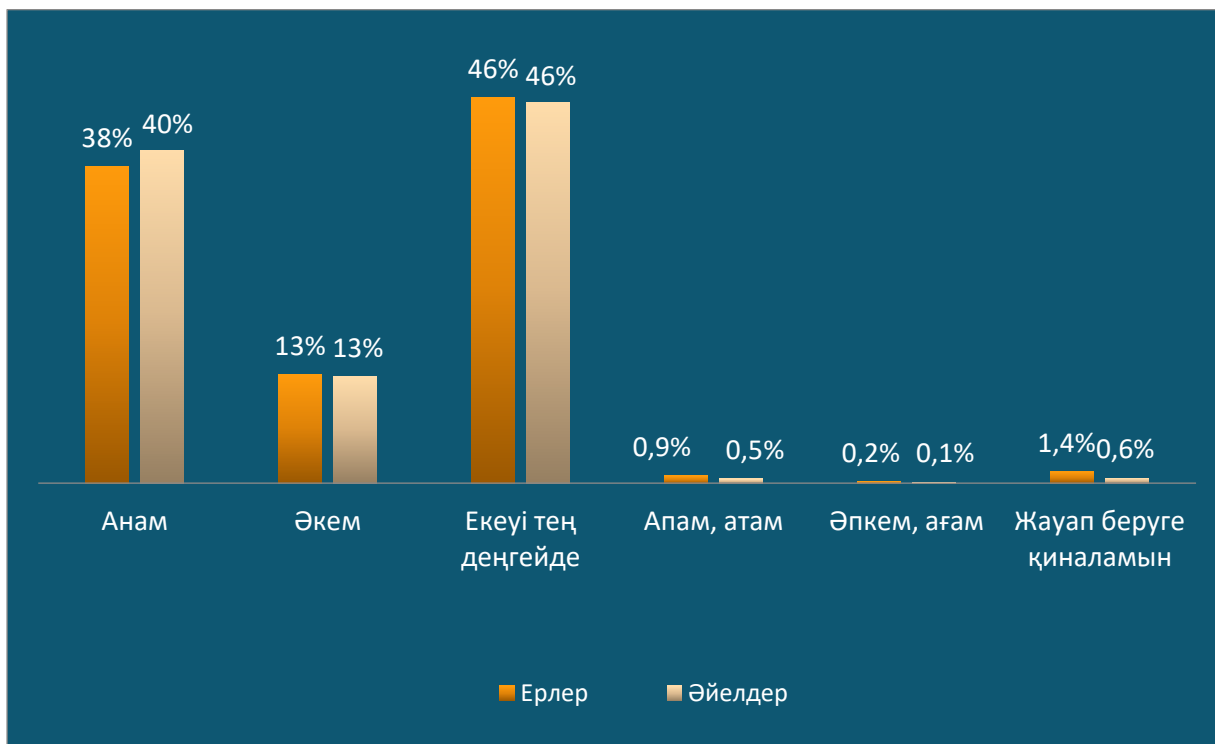
Азық-түлік пен киім-кешекке ақшаны қалай жұмсау керектігін шешу қажет болғанда, сондай-ақ отбасылардың айтарлықтай бөлігінде (46%) ата-аналар бірлесіп шешім қабылдағандықтары анықталды (17-сурет).

Сонымен қатар тамақ пен киім-кешек құнында гендерлік айырмашылықтар бар – көп жағдайда шешімді аналар қабылдайды, яғни әкелерге (13%) қарағанда әйелдер (38% -40%) (17-сурет). Балаларды оқытуға кететін шығындарға қатысты да жағдай ұқсас - аналар (орта есеппен 27%) әкелерге қарағанда (19% -20%) осы шығыс келісімдері бойынша шешім қабылдаған аналар екені анықталды (16-сурет). Негізінде, көптеген күнделікті шығындар тұрғысынан, отбасында аналар, әйелдер негізгі рөл атқарады, бұл көптеген параметрлерде атап өтіледі.

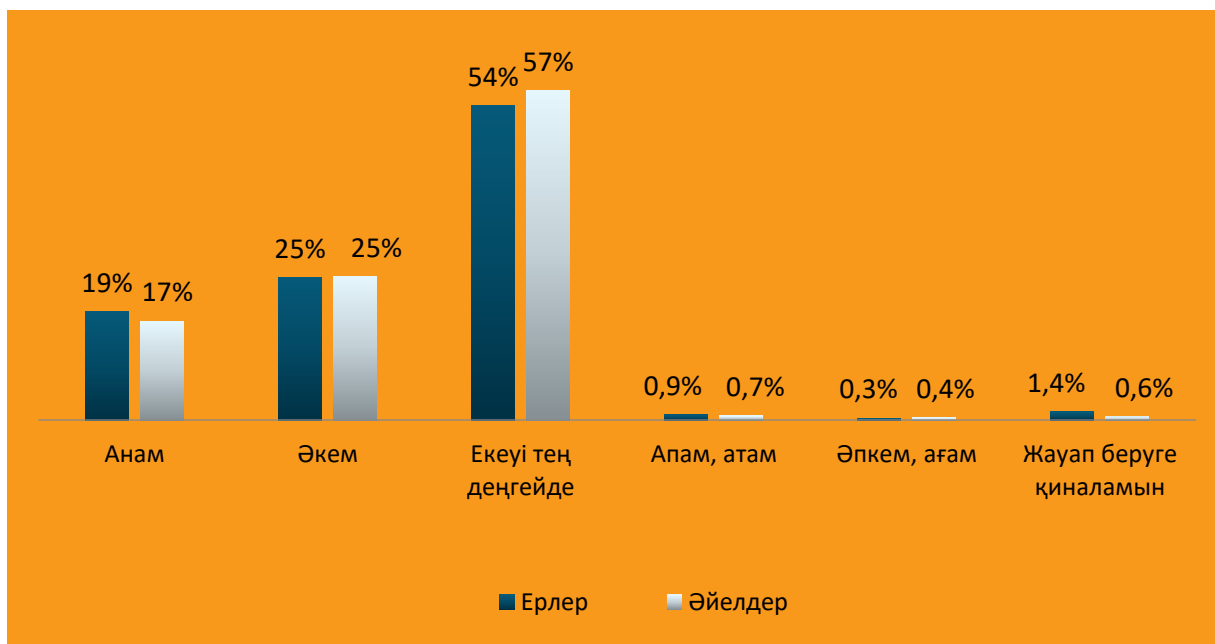
Әкелер ірі заттарды сатып алулар бойынша соңғы шешімді жиі қабылдайды, мысалы, тұрмыстық техника, автокөлік, үй - мұны респонденттердің 25% атап өтті. Аналар бұл шығыстар бойынша шешімді аз қабылдайды – орташа есеппен респонденттердің 18%-ы осы мәселе бойынша аналардың шешім қабылдағандықтарын атап өтті (18-сурет).

Сурет 16. «Сіз немесе Сіздің бауырларыңызға қатысты мәселелер (мектепте оқу, үйірмелерге бару, т.б.) бойынша соңғы шешімді отбасыңыздан кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

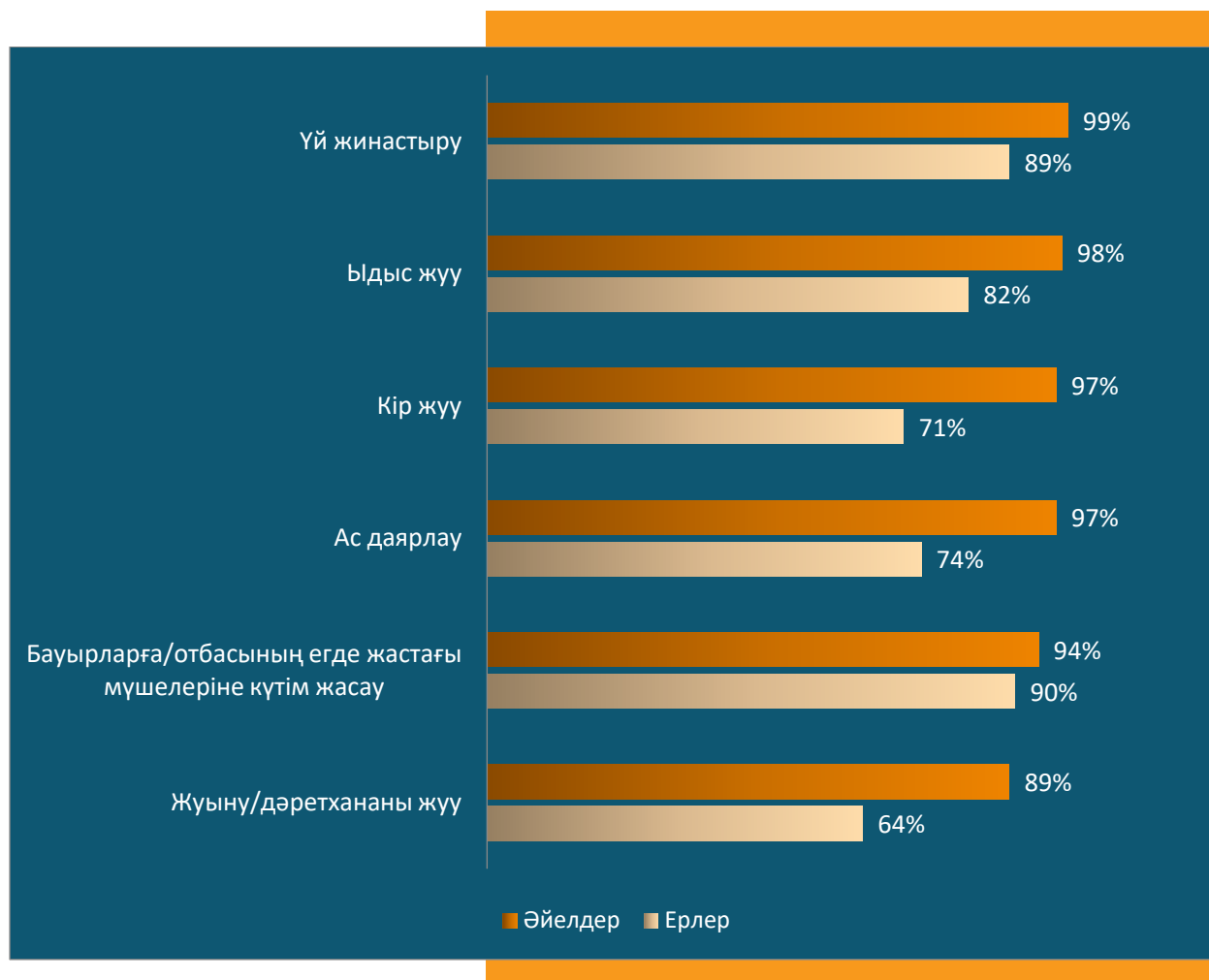
Сурет 17. «Сіздің отбасыңызда тамаққа және киім сатып алуға қаржыны жұмсауға байланысты сұрақтар бойынша шешімді кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Сурет 18. «Сіздің отбасыңызда ірі техника сатып алу, ол дегеніміз тұрмыстық техника, көлік, үй сатып алуға қаржыны жұмсауға байланысты сұрақтар бойынша шешімді кім қабылдады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Сауалнама ер балаларға қарағанда қыздардарға көбірек отбасында үй жұмыстарының әртүрлі түрлерін істеуге үйретілетіні анықталды. Сауалнамаға қатысқан әйелдердің басым көпшілігі (94% -99%) бала кезінен үй жинауға, ыдыс жууға, кір жууға, тамақ әзірлеуге және жақындарына қамқорлық жасауға үйретілгендігін атап өтті.

Қыздарды бала кезінен отбасындағы үй жұмысының әртүрлі түрлеріне үйрету үй шаруашылығын жүргізу дағдылары мен білімдерін және болашақта әйелдің үй шаруасындағы рөлін дамытуға бағытталған. Ұлдардың көпшілігі (71% -90%) да белгіленген жұмыстарды істеу үйретілетіндігін атаған, бірақ бұл үйрету, шаруаға бейімдеу қыздарға қарағанда аз (19-сурет). Айырмашылықтар $p < 0,05$ деңгейінде статистикалық маңызды.

Сурет 19. Респонденттердің кәмелет жасына дейінгі кезеңдерінде отбасында істеуге үйретілген жұмыстар түрлерін анықтау бойынша сұрақтың нәтижесі

«Сіздің тұлға болып қалыптасуыңызға ең жақын адамдарыңыздан кім әсер етті?» деген сұраққа жауаптардың нәтижесі 8 кестеде келтірілген. Алынған нәтижелер тұлғаның қалыптасуына әсер етуде гендерлік айырмашылықтар бар екенін көрсетеді: әйелдерге аналары, ерлерге - әкелері көбірек әсер етеді. Сонымен қатар, ерлердің айтарлықтай үлесіне аналары әсер етеді - мұны ерлердің 38%-ы атап өтті.

Кесте 8. «Сіздің тұлға болып қалыптасуыңызға ең жақын адамдарыңыздан кім әсер етті?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

	Ерлер		Әйелдер	
	п	%	п	%
Барлығы	1096	100%	1029	100%
Анам	413	38%	626	61%
Әкем	471	43%	208	20%
Әкем жағынан апам	51	5%	60	6%
Әкем жағынан атам	27	2,5%	8	0,8%
Анам жағынан апам	32	3%	42	4%
Анам жағынан атам	19	2%	8	1%
Ата-анам бірдей	24	2%	24	2%
Апайым/Әпкем	-	-	10	1%
Әпкем	9	1%	11	1%
Ағам	15	1%	4	0,4%
Ешкім әсер етпеді	18	2%	19	2%

Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылар да баланың тұлға болып қалыптасуындағы ана мен әкенің маңызды рөлін растап, әрбір ата-ананың рөлін атап өтті:

- *«33 жасымда үйлену туралы ойлаған жоқпын, бұл ата-анамның салғырттығы болуы мүмкін, анам мені бопсалау арқылы күйеуге берді, бірақ бұл шешім жаман емес болып шықты. Анам екеуміз ата-анамның өмірінде бәрі қалай болғаны, ненің сәтті болғаны туралы көп талқыладық, олардың өмірлеріндегі келеңсіздіктер туралы да айттық, осының барлығын анам өзінің өмірлік тәжірибесінен көбірек айтты. Мен ересек болдым, ол кезде де менімен анам көп сөйлесті, ол менің жігіттермен қарым-қатынасымды білді, біз онымен бәрін талқылап, бағаладық. Бұл маған көмектесті, анаммен ашықтық болды, ол өз тәжірибесімен бөлісті, мұндай қарым-қатынас болуы керек, бұл туралы айтылуы керек».*
- *«Ата-анамның арасында қатты ұрыс-керіс болғаны есімде жоқ, бір ерекшелігі әкем өте қызғаншақ адам болатын. Қазір кәмелетке толған әйел ретінде анама оңай болмағанын түсінемін. Ол жұмыстан кеш қала алмайтын, егер ол педагогикалық кеңестер өткізіп, үйге кеш келсе, әкемнің көңіл-күйі жоқ, өзі карта ойнап, кешкі ас ішуден бас тартатын еді. Жалпы, анамда біраз қиындықтар болды, ол үйден бір жерге бару немесе кешігіп қалсада қиындықтарға ұшырайтын, себебі әкем қызғаншақ болатын».*
- *«Ұл балаға әке керек, ол өсіп келеді, оған ер адам тәрбие беруі керек, бірақ әртүрлі отбасылар бар сондай отбасыларда әйелдің ұлына бере алмайтын кеңестері де бар. Ұлдар мен қыздар отбасында ер адамның бар екенін сезінуі керек. Ұл балалар өзін ұстауды, отбасы үшін, жақындары үшін жауапкершілікті алуды әкеден үйренуі керек. Ұл бала бастама көтереді,*

отбасын құрады, қызға үйленеді және ол осының барлығына қамқорлық жасауы керек, бұл үлгі алуды тек әкесінен үйренеді. Қыздар үйде жалпы ер адам бар екенін біліп, соған сәйкес әрекет етуі керек, оны қыздар әкелеріне қарап үйренулері керек».

- «Бала мінез-құлық пен кейбір бейнелерді әкесінен қабылдайды, бірақ біз әртүрлі отбасыларда өстік, олардың әрқайсысында қандай да бір қарым-қатынас пен отбасылық құндылықтар бар. Содан кейін біз отбасымызда алған тәрбиені, бейнелер мен құндылықтарды жаңғыртуға тырысамыз. Әкенің мысалын пайдалана отырып, балалар отбасындағы, балалармен, анамен, әйелмен қарым-қатынас үлгілерін үйренеді және көреді, әке еркектік мінез-құлық пен әрекеттерді, сүйіспеншілігі мен тәрбиесін көрсетеді, сондықтан бәрі де отбасынан басталады, тәрбие мен тәжірибені ата-аналар береді».

Ата-аналардың отбасылық қарым-қатынастарының үлгілері ерлердің көпшілігі (66%) және әйелдер (70%) үшін ерлі-зайыптылармен жеке қарым-қатынастарын құрудың үлгісі болып табылатындығын атаған. Әйелдердің (26%) және ерлердің (19%) айтарлықтай бөлігі жұбайларының ата-аналарының арасындағы қарым-қатынасты басшылыққа алады, сонымен бірге әрбір бесінші респондент (17%-18%) осындай үлгілер мен мысалдардың жоқтығын атап өтті, олар өз кезегінде отбасылық қатынастар мен ешқандай принциптерді ұстанбайтындықтарын атап өтті (20-сурет).

Жалпы, отбасылық қарым-қатынаста ер адамдар басқа мысалдар мен кеңестерден гөрі ата-анасының ақылы мен тәжірибелеріне көбірек көңіл бөлетіні байқалды. Әйелдер, ата-аналарынан басқа, ішкі ортадан басқа мысалдарды басшылыққа алады, әйелдер де заманауи психологтардың немесе блогерлердің кеңестерін орындауға бейім екендіктерін атаған.

Сурет 20. Ерлер мен әйелдер үшін отбасылық қарым-қатынастардың үлгілері

Идеалды әке мен ананың сипаттамалары

Сауалнама барысында әйелдер идеалды әкенің негізгі белгілерін атаса, ерлер идеалды ананы сипаттайтын қасиеттерді атады.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, әйелдердің басым көпшілігінің пікірі бойынша идеалды әкенің негізгі сипаттамалары мыналар болып табылады (21-сурет):

1. Сенімді
2. Өз отбасын жақсы көретін
3. Еңбекқор
4. Жауапкершілікті
5. Қамқоршы.

Сурет 21. Әйелдердің пікірінше идеалды әкенің сипаттамалары

Бұл мәселені тереңдетілген сұхбат барысында талқылағанда идеалды әкенің он басты қасиетінің ішінде жаман әдеттер жоқ, мейірімді, отбасының ұйытқысы, баламен ойнайтын, шыншылдық сияқты қасиеттер көрсетілді.

- «Сөзге жауапты болу, айттылды ма? Айтақныңызды істеуіңіз керек, ешқашан өтірік айтпау, ішімдік ішпеу, нұсқаулар мен кеңестер беру керек. Әке бар үйде әрқашан береке болады».
- «Балалары мен әйеліне деген сүйіспеншілігін көрсететін идеалды әке. Барлығы махаббатқа негізделген. Әкеде отбасына, әйеліне, балаларына деген сүйіспеншілік болса, ол бәрін жасайды, сонда оның барлық қасиеттері ашылады. Әкенің отбасына деген сүйіспеншілігі болмаса, ол өзін танытпайды. Мүмкін ол жақсы адам шығар, шын мәнінде қолынан бәрі келеді, бірақ ол әйелін жақсы көрмегендіктен ашыла алмайды, өзінің ізгі қасиеттерін көрсете алмайды. Әкелер өз отбасылары үшін жауапкершілік және адалдық қасиеттерді ұстанулары керек».

- «Міндетті түрде жауапкершілік, екіншісі – барлығына адалдық, үшінші қасиет – қамқорлық. Осы үш қасиет маңызды, ер адам өз отбасына көбірек жауап беруі керек, ер адам еркек мінезді болуы керек, ол жауапкершілікті көбірек алып, түсіну сияқты қасиетті ұстануы керек. Ер адам жарына, балаларына адал болуы керек, ешнәрседе опасыздық жасамауы керек. Егер біз өз жарымымызға сенсек, онда айтылмай қалған мәселелер болмауы керек. Балалары мен әйеліне қамқорлық оның артында барлық қамқорлықты сезінуі тиіс».

- «Әділ, мейірімді және жауапты. Мейірімді, жігіт, оларда әйтеуір мейірім аз, бірақ ер адам ұл-қыздарына мейірімді болуы керек, бәрі әділетті және тең болсын. Ер адам айтқан сөзін орындаулары керек. Жауапкершілік, біз жанымыздағы адамдар үшін жауаптымыз. Балаларды тамақтандыру, киіндіру, ештеңеге мұқтаж емес етіп тәрбиелеу керек, әкелер отбасының демалысы басқалардан кем болмайтындай етіп өткізулері керек, барлық адамдар теңдей болуы керек».

- «Отбасы, балаларын дұрыс тәрбиелеу керек, еңбек етуге бейім, еңбекқор етіп балаларды тәрбиелеу керек. Әкелер отбасының тірегі болулары керек».

Төмендегі 22-суретте сауалнама жүргізілген ер адамдардың пікірі бойынша идеалды ананың ерекшеліктері көрсетілген. Респонденттердің басым көпшілігінің пікірі бойынша идеалды ананың негізгі белгілері:

1. Қамқоршы
2. Мейірімді
3. Отбасын жақсы көретін
4. Дана
5. Жауапты

Сурет 22. Ерлердің пікірлері бойынша идеалды анада болуы керек қасиеттер

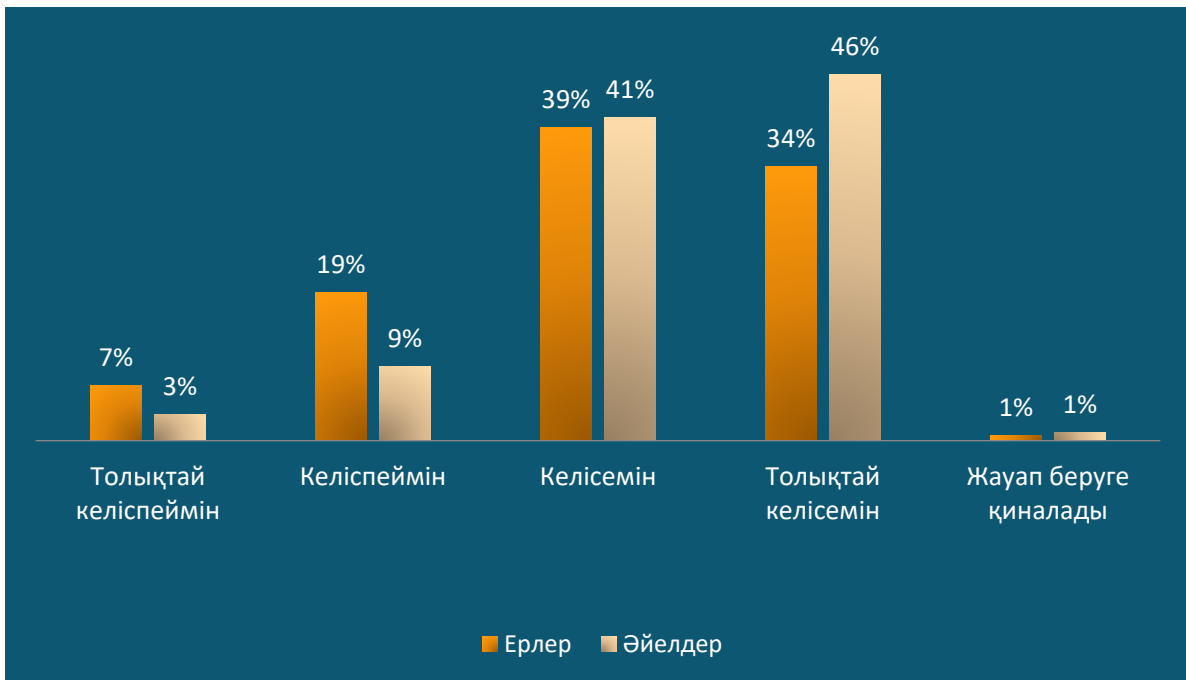
Тереңдетілген сұхбаттардың нәтижелері бойынша идеалды ананы сипаттайтын он негізгі қасиет ерлердің пікірі бойынша мынадай сипаттарды қамтыған, олар: үй шаруашылығына бейінді, зейінді, түсіністік, жақсы, шыдамдылық қасиеттері бар (22-сурет).

- *«Ол өте сабырлы, шыдамды және мейірімді болуы керек және бәріне көбірек сүйіспеншілік танытуы тиіс».*
- *«Идеал ана – талапшыл, қамқор және шыншыл. Ана болу өте жауапты жұмыс және балаларды өз махаббатыңызбен бұзбау маңыздылығын көрсетеді. Ана болу – үлкен махаббатты таныту, сонымен бірге үлкен жауапкершілік, кейде біз осы шекарадан шығып қаламыз. Дәл сол идеалды күйеулер мен тәуелсіз ерлерді тәрбиелеу біздің міндетіміз және бұл қасиеттерді де балаларымыздан талап етуіміз керек. Әйтпесе, біздің ұлдарда өзіндік, тәуелсіздік сияқты қасиеттер жоғалады, осыдан да болашақта идеал жар қасиеті болмайды. Әкеде бар сияқты адалдық пен қамқорлық қасиеттері болуы керек, балалармен қарым-қатынаста жалғыз сенім маңызды қарым-қатынастың көрсеткіші болып табылады. Біз балаларымыз өздерінің маңызды мәселелерімен бөлісе алатындай етіп, олармен сенімді қарым-қатынастар құра білуіміз керек және ол міндетті түрде болуы тиіс».*
- *«Аналар ішімдік ішпеуі керек. Арақ ішетін аналар бар, әрине олар балаларына дұрыс емес тәрбие береді. Ата-ананы, үлкен адамдарды сыйлау керек. Идеалды анада әйелдік қасиеттер болуы керек».*
- *«Біріншіден, ананың ең басты қасиеті – мейірімділік, одан кейін шыдамдылық, жалпы, үйдегі барлық атмосфера, үйдегі жылу мен ауа-райы барлығы анаға байланысты».*

Гендерлік теңдікке қатысты пікірлер

Ерлер мен әйелдердің гендерлік теңдік мәселелеріне пікірлерін зерттей отырып, респонденттердің абсолютті көпшілігі (ерлердің 73% және әйелдердің 87%) «Әйелдер ерлер сияқты құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» деген тұжырыммен келісетінін атап өткен, осы респонденттер аталған тұжырымға «келісемін» және «толығымен келісемін» деп жауап берген.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған тенденцияға қарамастан, әрбір төртінші ер адам (26%) «Әйелдердің ерлер сияқты құқықтары мен мүмкіндіктері болуы керек» деген тұжырыммен келіспейтіндіктерін атаған. Бұл мәлімдемемен келіспейтін әйелдердің арасында ерлерге қарағанда екі есе дерлік аз (12%) көрсеткен (23-сурет). Бақыланатын айырмашылықтар $p < 0,05$ деңгейінде статистикалық маңызды.

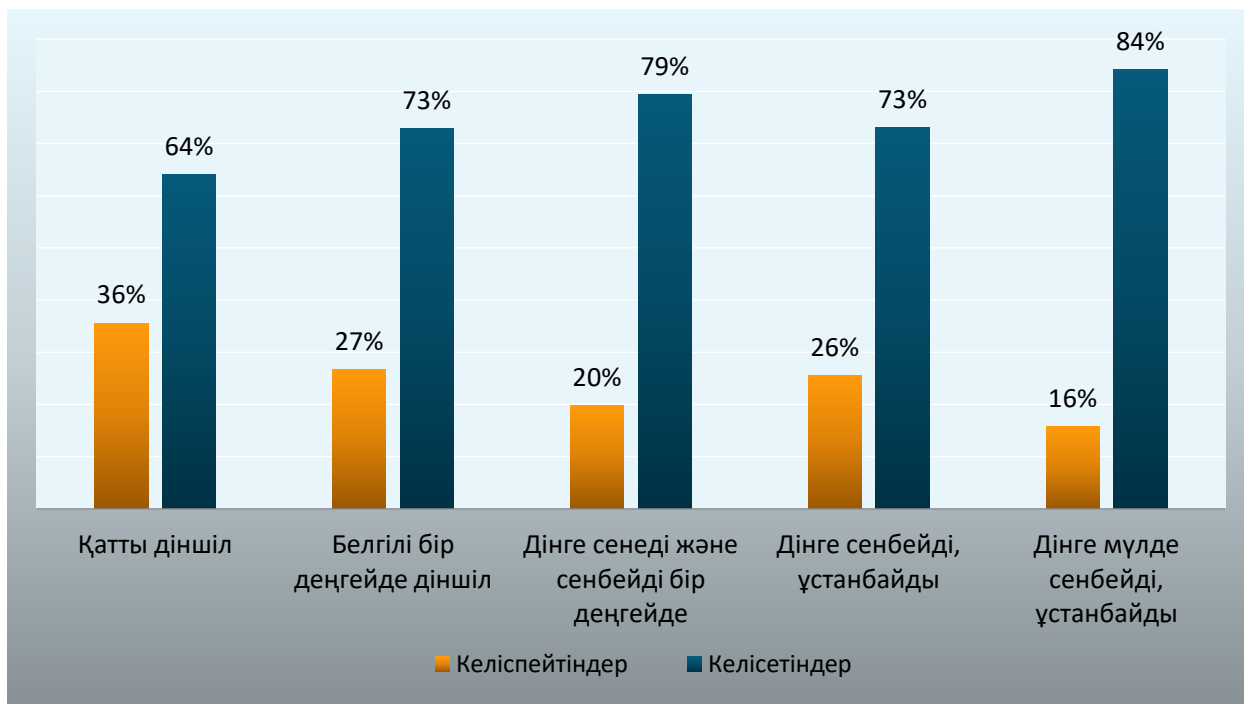

Сурет 23. «Әйелдер ерлер сияқты теңдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау көрсеткендей, бұл мәлімдемемен келіспейтіндер ерлер арасында байқалды олар, нақты айтқан кезде өздерін діндерінің кейбір тұстарын ұстанатындар арасында белгілі бір дәрежеде (27%), діншіл емеспін деп санайтындар арасында (26%), дінді мүлде ұстанбайтындар арасында (16%), ал өздерін қатты діншіл, дінді берік ұстайтын ерлер арасында бұл тұжырымға келіспейтіндер (36%) көрсеткен, нақты нәтиже (24-сурет) көрсетілген.

Сонымен қоса, білім деңгейі мен аймақтардың контекстінде де айырмашылықтар осы тұжырым бойынша бар, сондықтан «Әйелдер ерлермен бірдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» деген пікірмен келіспейтіндер білім деңгейі төмен ерлер арасында (33%) жиі кездеседі, ал жоғары білімі бар ерлер арасында (26%) көрсетті. Өңірлер контекстінде: көрсетілген тұжырыммен келіспейтін ерлер мен әйелдер Түркістан облысында (35%), Шымкент қаласында (27%) және Батыс Қазақстан облысында (25%) жиі кездеседі екендігі анықталды.

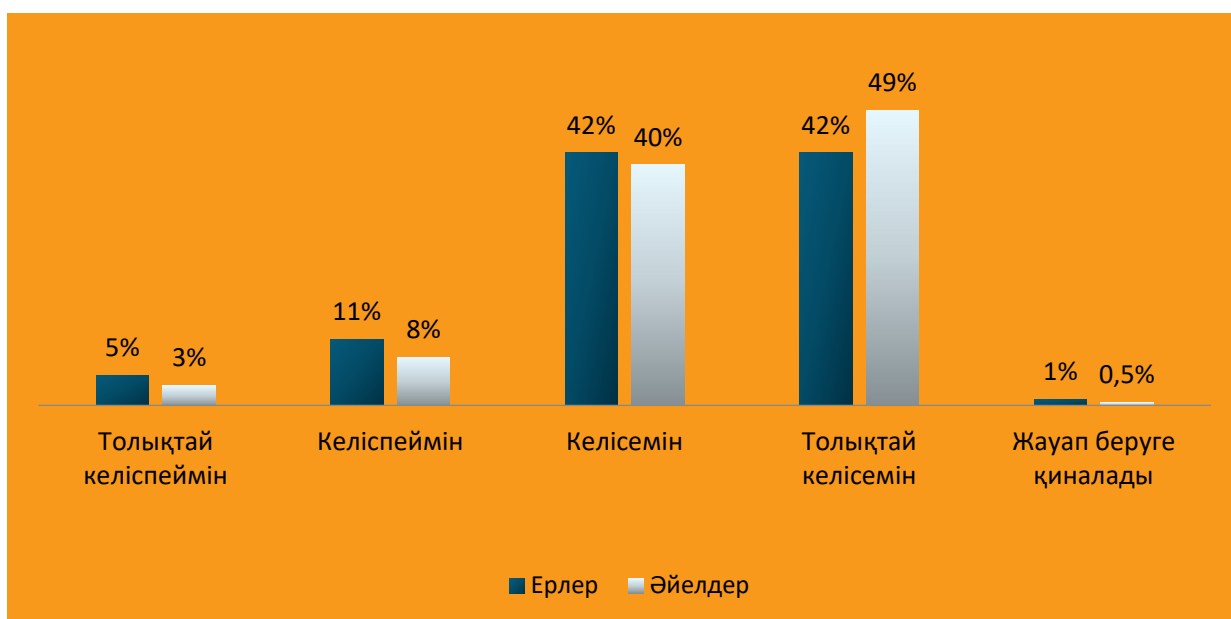
Бұл тұжырымға респонденттердің келісетіндіктері немесе келіспейтіндіктері бойынша әлеуметтік- демографиялық жағынан айтарлықтай айырмашылықтар байқалмаған.

Сурет 24. «Әйелдер ерлер сияқты теңдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек» тұжырымына қатысты жауаптардың ерлердің діни ұстанымы бойынша қарастыру көрсеткіштері (n=1096)

Діни ұстанымы бойынша

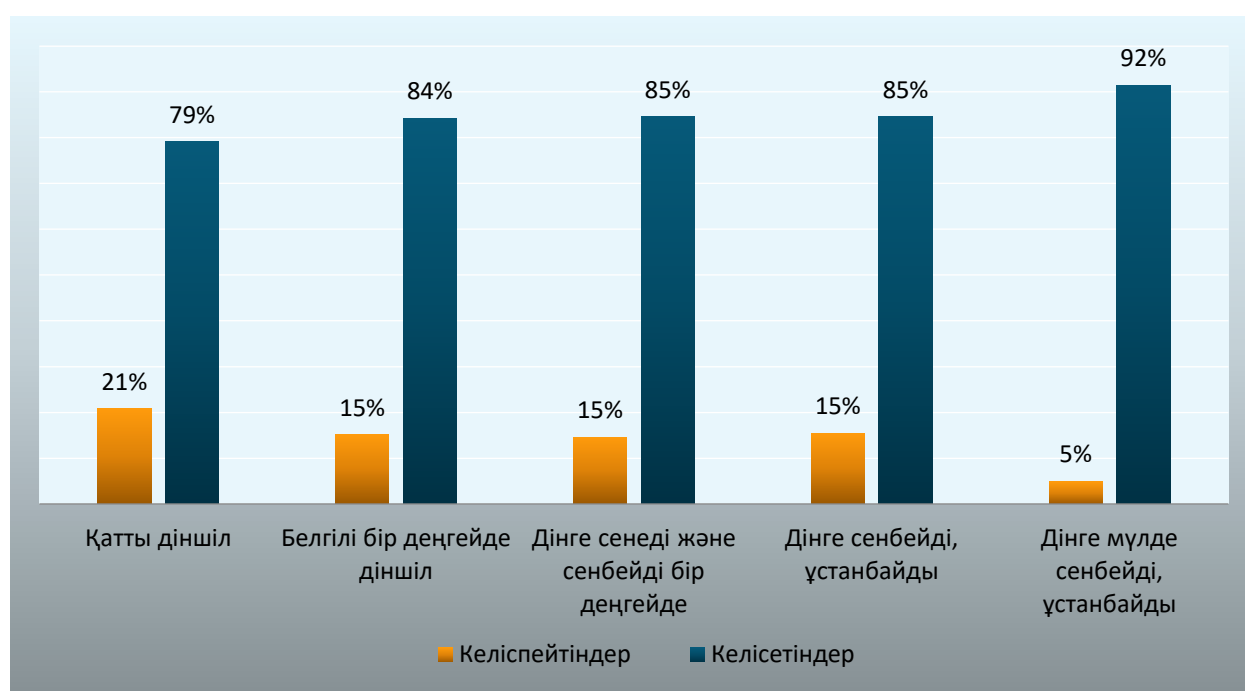
Респонденттердің «Әйелдер мен ерлерге қатысты қарым-қатынастар тең болуы керек» деген пікірге қатысты – ерлердің 16%-ы және әйелдердің 11%-ы келіспейтіндіктерін білдірген ($p < 0,05$). Осылайша, ерлер (84%) мен әйелдердің (89%) басым көпшілігі әйелдер мен ерлерге тең деңгейде қарым- қатынас болуы керек деген пікірде (25-сурет).

Сурет 25. «Әйелдер мен ерлерге қатысты қарым- қатынастар тең болуы керек» деген тұжырымға қатысты пікірлер

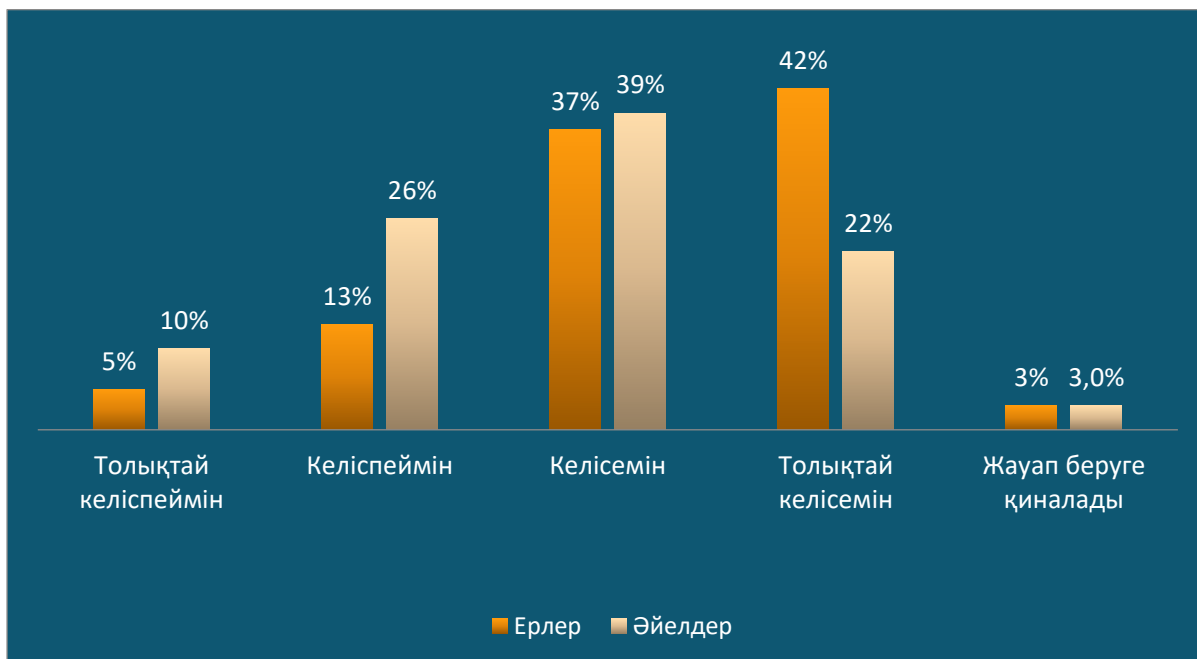
Бұл мәлімдемеге қатысты ерлердің діндарлық деңгейі мен білім деңгейінде де айырмашылықтар бар: бұл мәлімдемемен келіспейтіндер толық емес орта білімі бар және одан төмен білім деңгейі ба ер адамдар арасында жиі кездеседі. Сондай-ақ, бұл мәлімдеме өз діндерінің барлық нұсқауын ұстанатын, яғни жоғары сенімдегі дінді ұстанатындар (21%), ал оларға қарағанда дінді мүлдем ұстанбайтындар, діни сенімі төменгілер (5%) ер адамдар арасында жиі кездеседі (26-сурет).

Әйелдер іріктеуінде әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстінде бұл мәлімдемеге қатысты айтарлықтай айырмашылықтар жоқ, яғни әйелдердің көпшілігі (89%) әйелдер мен еркектерге қарым- қатынас тең болуы керек деген пікірде. Сонымен қатар, білім деңгейіне, елді мекен түріне, діндарлық дәрежесіне және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан әрбір оныншы әйел (11%) бұл тұжырыммен келіспейтіндіктерін білдірген.

Сурет 26. «Әйелдер мен ерлерге қатысты қарым- қатынастар тең болуы керек» деген тұжырымға қатысты пікірлерлерді ерлердің діни ұстанымы шеңберінде қарастыру (n=1096)

Бір қызығы, әйелдердің көпшілігі (61%) мен ерлердің (79%) жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешіміне ешқашан күмәнданбайды, тіпті ол келіспесе де күйеуінің пікірін қабылдайды деп ойлайтындықтары анықталды. Әрбір үшінші әйел дерлік (36%) бұл мәлімдемемен келіспейді, ерлер арасында бұл мәлімдемемен келіспейтін респонденттер екі есе аз (18%) ($p < 0,05$). Толық мәліметтер 27-суретте көрсетілген.

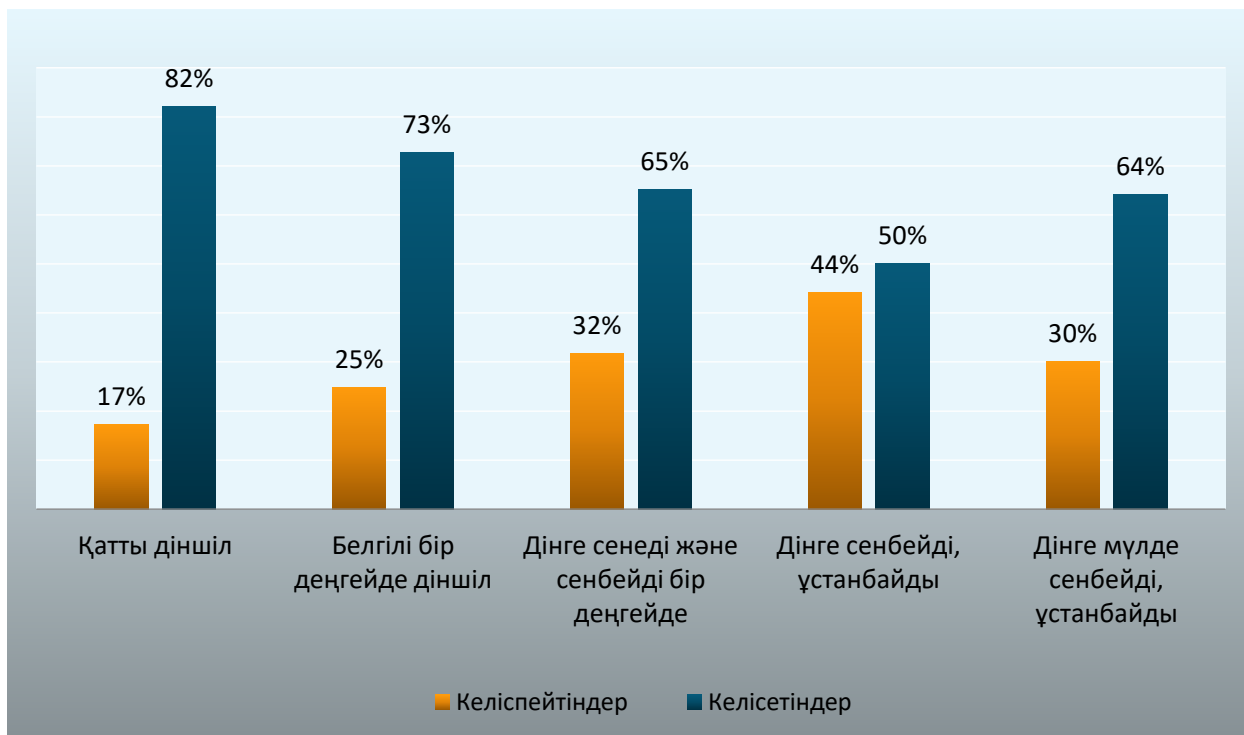

Сурет 27. «Жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешімдерімен келіспейтін болса да, оның айтқанын теріске шығармай, қабылдайды» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері

Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау олардың бұл пікірмен келісетінін көрсетті, жақсы әйел ешқашан күйеуінің п

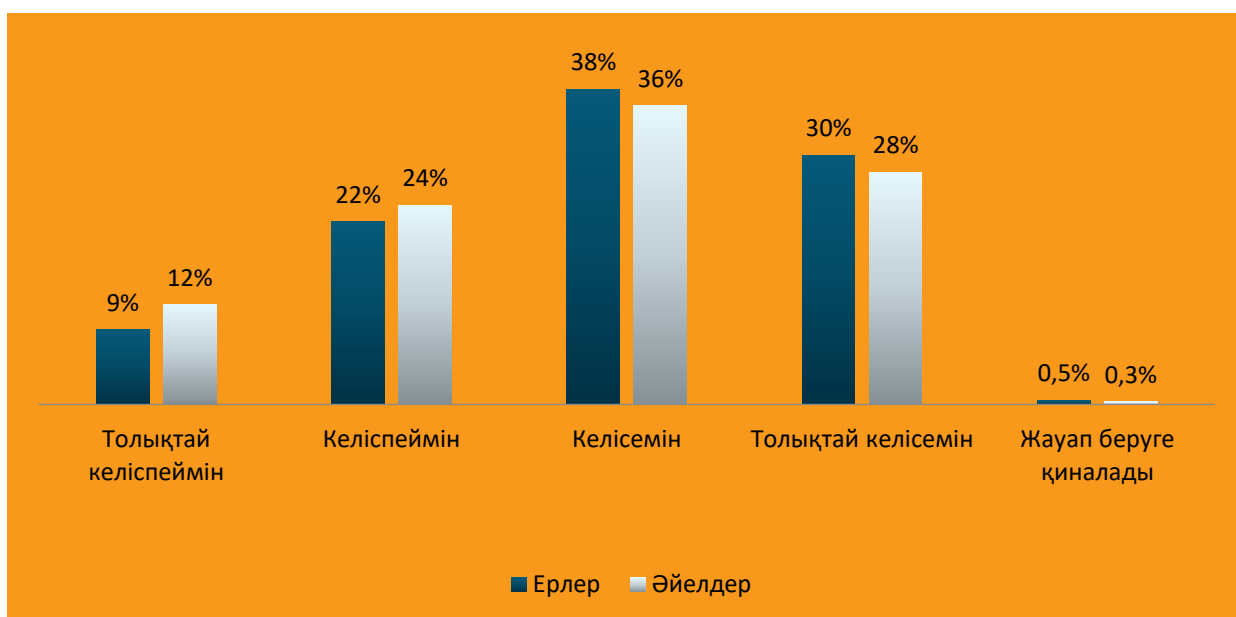
ікірі мен шешімдеріне күмәнданбайды, тіпті ол онымен келіспесе де, діндерінің барлық ережелерін ұстанатын ерлер мен әйелдер арасында жиі кездесетіндігі анықталды. Яғни, айтылғандардың арасында діндерінің өсиеттерін орындамайтын, мүлдем дінді ұстанбайтындар арасында ол (64%), ал өте діндар азаматтар арасында бұл көрсеткіштер (82%) көрсеткен. Діндарлық деңгейі бойынша бөлінген деректер 28-суретте берілген – нәтижелер көрсеткендей, діндарлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, осы тұжырыммен келісетіндер соғұрлым кең тараған. Сонымен қатар, бұл тұжырыммен келісетіндер «орта және одан төмен» білім деңгейі бар ерлер мен әйелдер арасында көбірек таралған.

Елді мекеннің түрі мен аймақтарының контекстінде де айтарлықтай айырмашылықтар бар: «Жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешіміне келіспейтін болса да, ешқашан оның шешіміне күмәнданбайтын болады» деген пікірмен келіспейтіндер ерлер мен әйелдер арасында олардың тұратын елді-мекендерінің статустары бойынша жиі кездеседі. Яғни, ауылдарға (21%) қарағанда қалаларда тұратындар арасында (30%) аталған тұжырыммен келіспейтіндер бар; Ал аталған мәлімдемемен келіспегендер Нұр-Сұлтан қаласында (45%) және Қарағанды облысында (38%) жиі кездеседі.

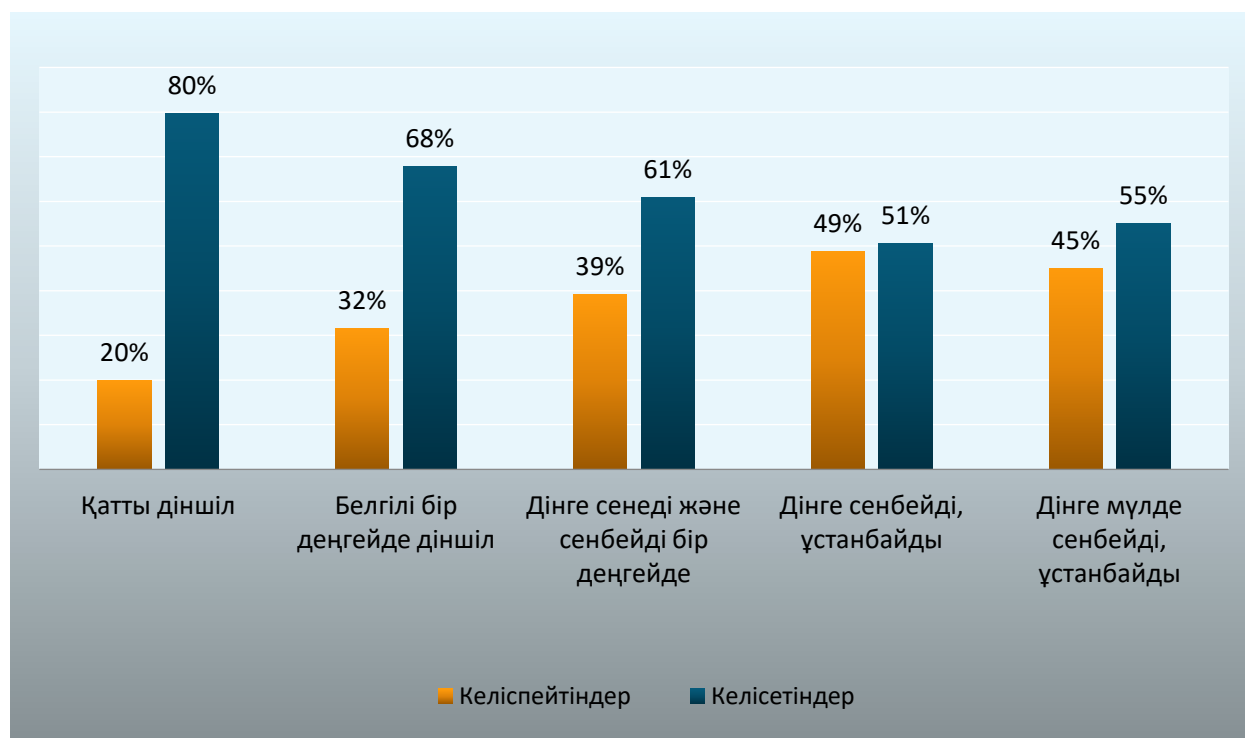
Сурет 28. «Жақсы әйел күйеуінің пікірі мен шешімдерімен келіспейтін болса да, оның айтқанына күмәнданбайды» тұжырымы бойынша барлық респонденттердің пікірлерін, олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру

«Бала күтімі – ананың міндеті» бұл пікірді ерлердің көпшілігі (68%) және әйелдердің (64%) бөліседі. Айтылған пікірмен келіспеймін – әрбір үшінші (31%) ер адам және әрбір үшінші (36%) әйел (29-сурет). Респонденттердің жауаптарында байқалған айырмашылықтар статистикалық маңызды емес ($p > 0,05$).

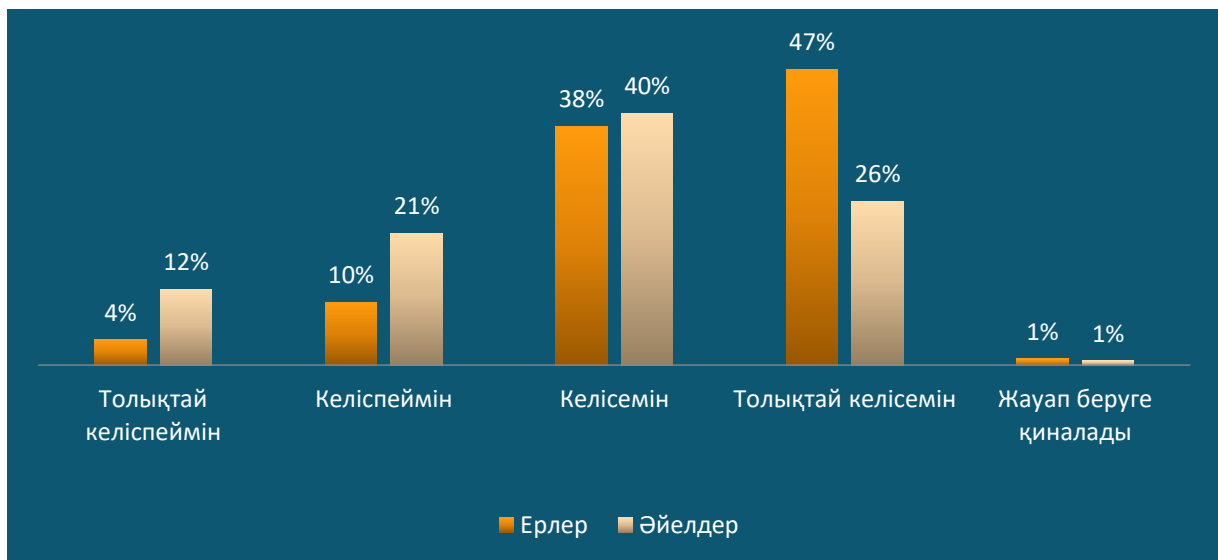
Сурет 29. «Бала күтімі – ананың міндеті» тұжырымы бойынша пікірлер

Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстінде жүргізілген талдау респонденттердің діндарлық деңгейі, білім деңгейі, елді мекен түрі мен аймақтар контекстінде айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Бұл мәлімдемемен келісетіндер дінге сенбейтіндерге қарағанда, көбірек діндар ерлер мен әйелдер арасында жиі кездеседі (30-сурет). Сондай-ақ, бұл тұжырыммен келісу деңгейі кеңірек: білім деңгейі төмен респонденттер арасында; ауыл тұрғындары арасында (73%), ал қала тұрғындары арасында (62%); Атырау (90%) және Түркістан (86%) облыстарының тұрғындары арасында, Шымкент қаласының тұрғындары (88%) арасында аталған тұжырыммен келісетіндердің көп екендіктері анықталды.

Сурет 30. «Бала күтімі – ананың міндеті» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін олардың дінді ұстануларының деңгейлері бойынша қарастыру

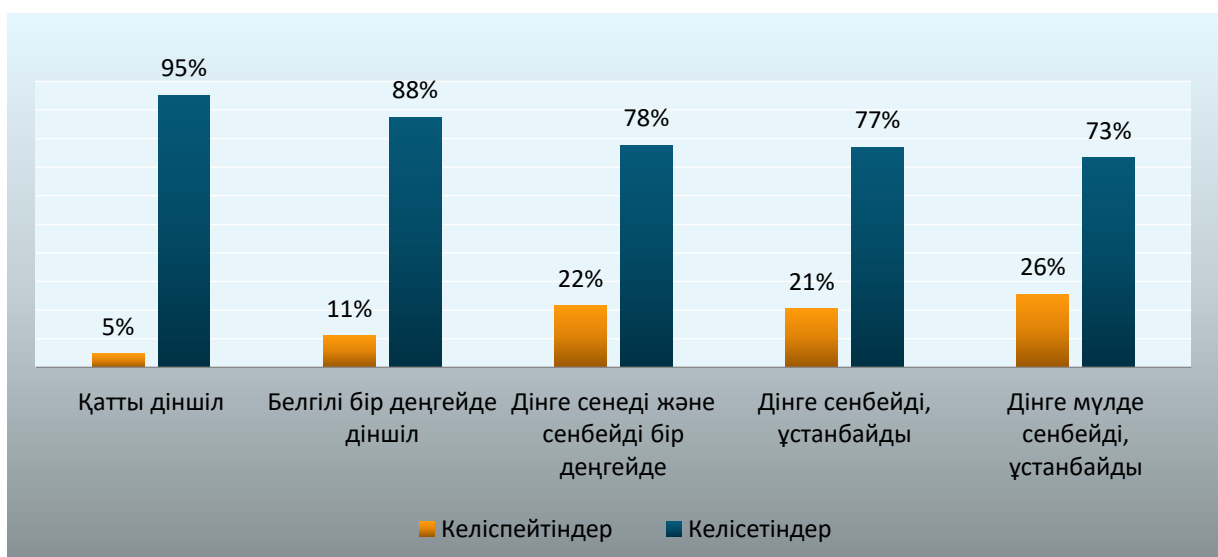
«Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді өзі айтуы керек» деген тұжырымға қатысты айтарлықтай айырмашылықтар бар ($p < 0,05$) бұл пікірді ерлердің (85%) мен әйелдердің (66%) көпшілігі қолдайды. Дегенімен, оған қарамастан, әрбір үшінші әйел (33%) аталған мәлімдемемен келіспейтіндіктерін білдірді. Бұл мәлімдемені қолдамайтын ерлер (14%), әйелдер (33%), бұл дегеніміз пікірді қолдамайтын әйелдердің әйелдерге қарағанда дерлік 2,4 есе аз екенін көрсетті (31-сурет).

Сурет 31. «Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді өзі айтуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері

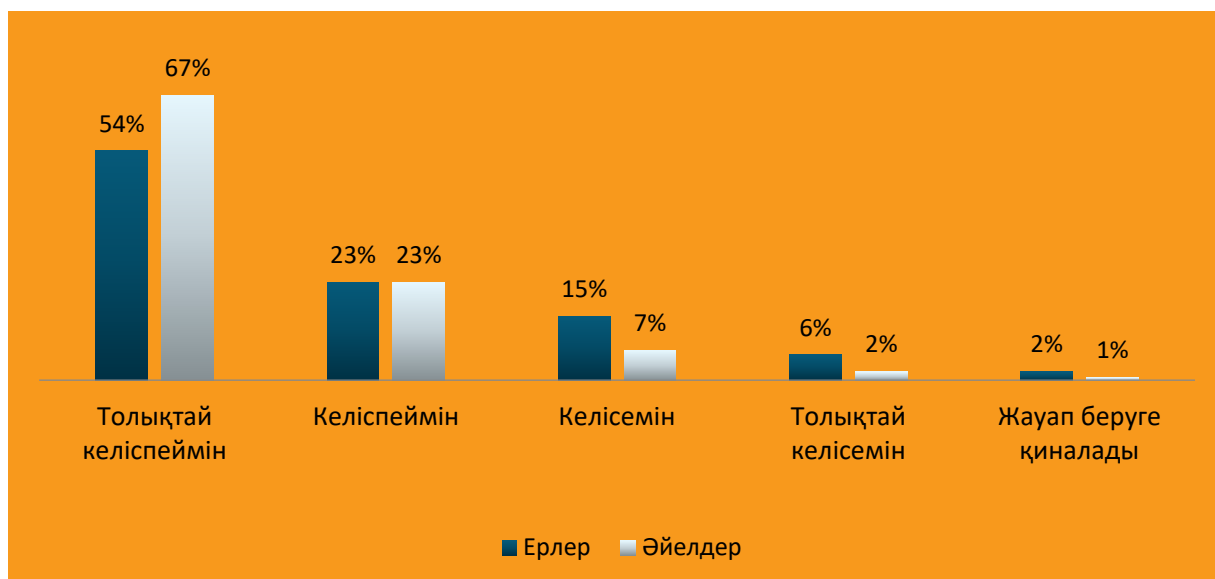
Бұл мәлімдемемен келісу деңгейі қатты діндар еркектер арасында (95%), ал мүлдем дінді ұстанбайтын ерлер арасында бұл (73%) көрсетіп, айтарлықтай жоғары көрсеткіштерді көрсеткен. Жалпы алғанда, ер адамдар арасындағы діндарлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым «Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді айтуы керек» деген тұжырыммен келісу деңгейі жоғары болатындығы анықталды (32-сурет).

Елді мекеннің түрі мен аймақтардың контекстінде де айырмашылықтар бар: бұл мәлімдемемен келісу деңгейі қала тұрғындары арасында (72%), ол оларға қарағанда ауыл тұрғындары арасында жиі кездеседі (82%); Бұл пікірмен келісетіндер Атырау облысының (91%), Түркістан облысының (94%) және Шымкент қаласының (96%) тұрғындары арасында жиі кездесетіндіктері анықталды. Білім деңгейі контекстінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды.

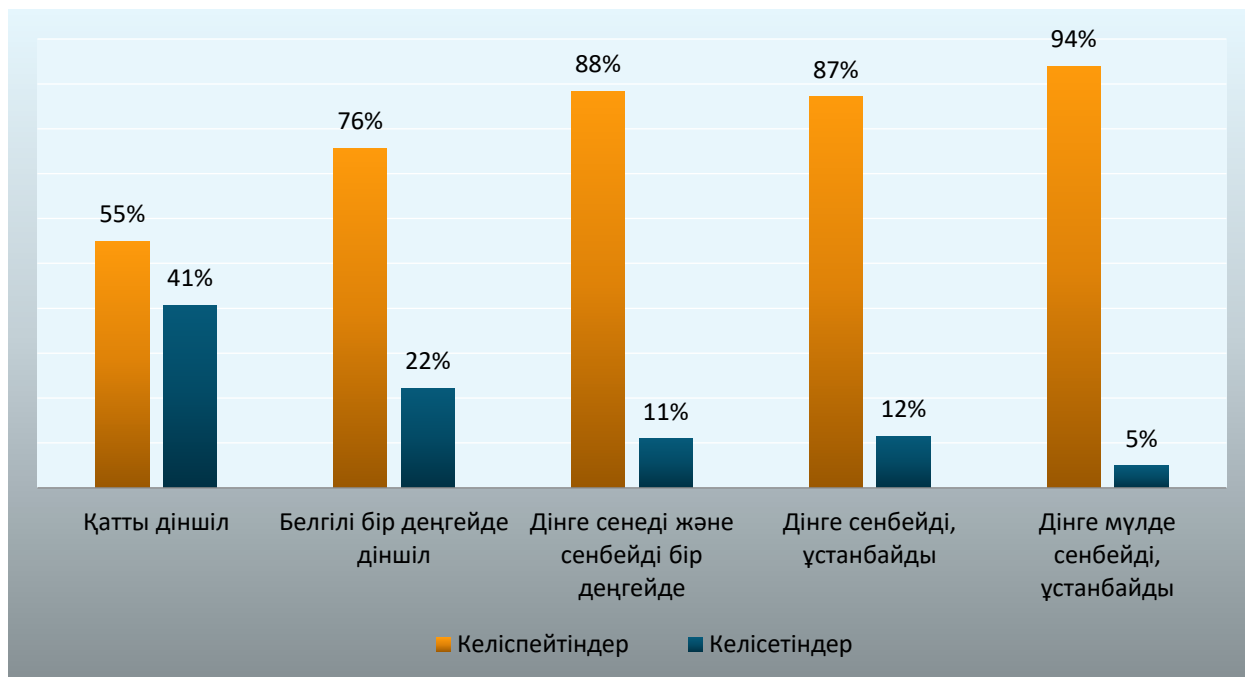
Сурет 32. «Ер адам өз үйінде шешім қабылдауда соңғы сөзді өзі айтуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін ерлердің дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096)

«Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» деген тұжырымға қатысты да айтарлықтай айырмашылықтар бар ($p < 0,05$) - бұл пікірмен әрбір оныншы әйел (9%) келіседі, ерлер арасында мұндай респонденттердің саны екі есеге дерлік көп (21%). Жалпы алғанда, әйелдердің (90%) және ерлердің (77%) абсолютті көпшілігі бұл пікірді қолдамайтындықтарын білдірді (33-сурет).

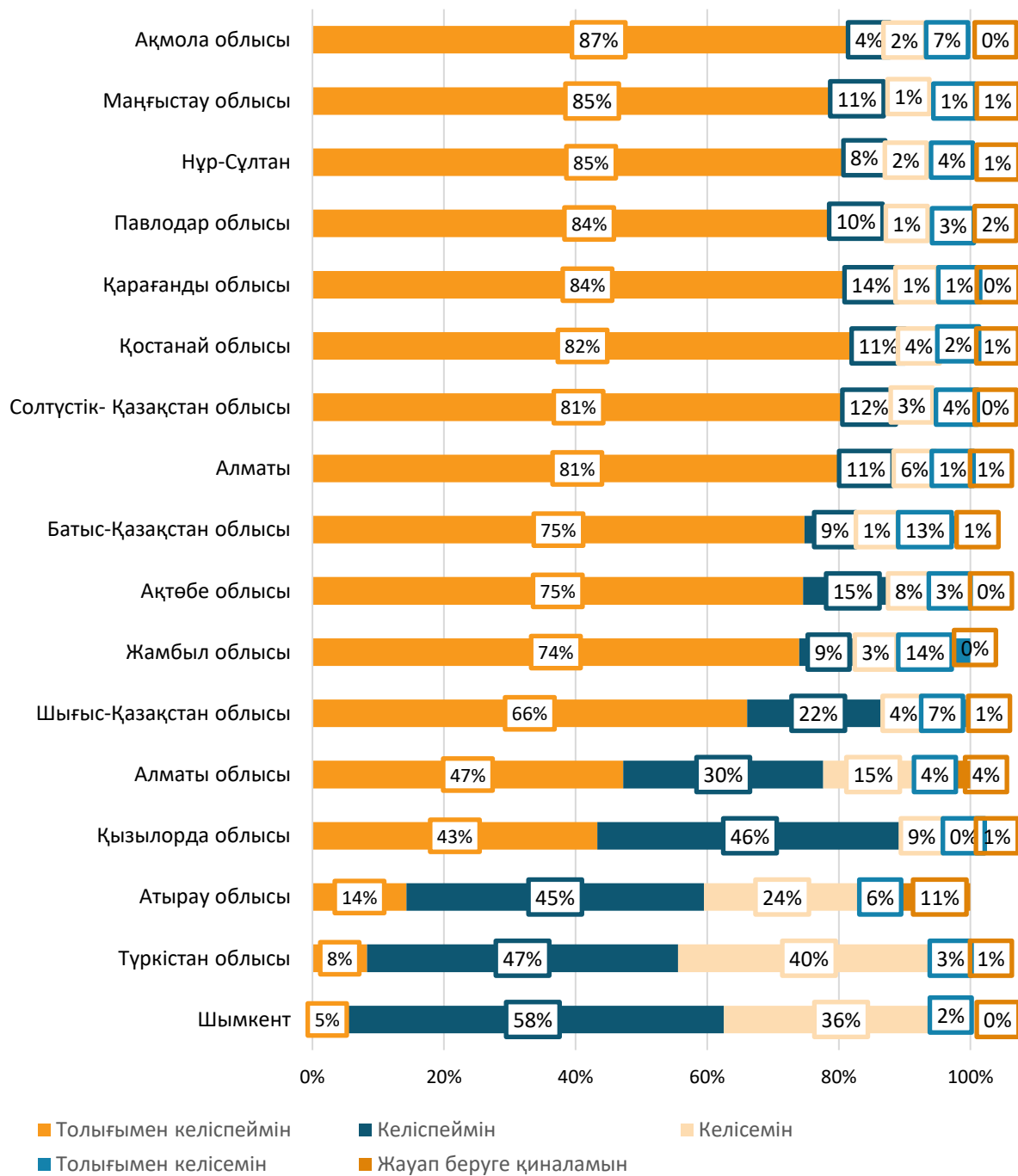
Сурет 33. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері

«Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» деген тұжырымға келетін болсақ, діндарлық деңгейінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалады: қатты діндарлардың 41%-ы және біршама діндарлардың 22%-ы бұл пікірмен толық немесе кейбір мәселелер мен сұрақтары бойынша келіседі екендіктерін білдірген. Діншіл емес ер адамдар арасында мұндай респонденттердің саны айтарлықтай азырақ (12% дінге сенбейтіндер және 5% мүлдем дінді ұстанбайтындар арасында). Ерлердің діндарлық деңгейі контекстіндегі «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымымен келісу деңгейінің егжей-тегжейлі нәтижелері 34-суретте келтірілген.

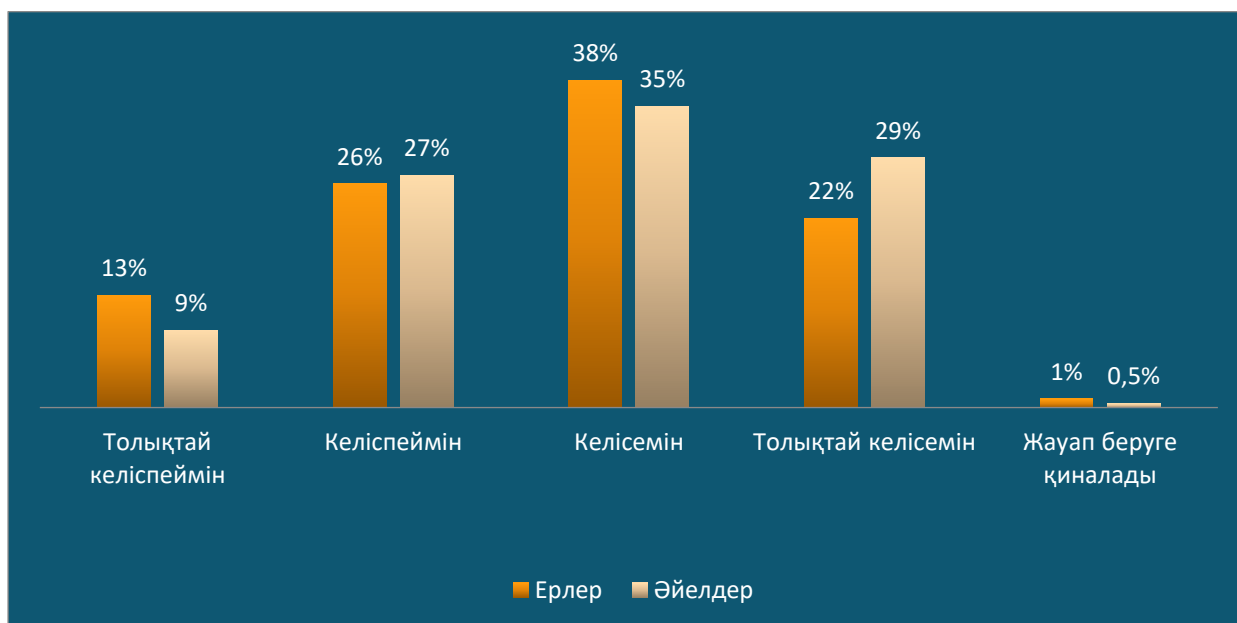
Сурет 34. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша ерлердің дінді ұстану деңгейлері бойынша пікірлері (n=1096)

Бұл ретте «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» деген пікірмен келісетін ерлер мен әйелдер қалада тұратындар арасында (12%), ауылдарда (21%) жиі кездеседі. Сондай-ақ бұл тұжырыммен келісетін респонденттер Шымкент қаласында (38%), Түркістанда (43%) және Атырау облыстарында (30%) жиі кездеседі – өңірлер бойынша деректер 35-суретте келтірілген.

Сурет 35. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа шыдауы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері олардың тұратын аймақтарының статустары бойынша көрсетілуі

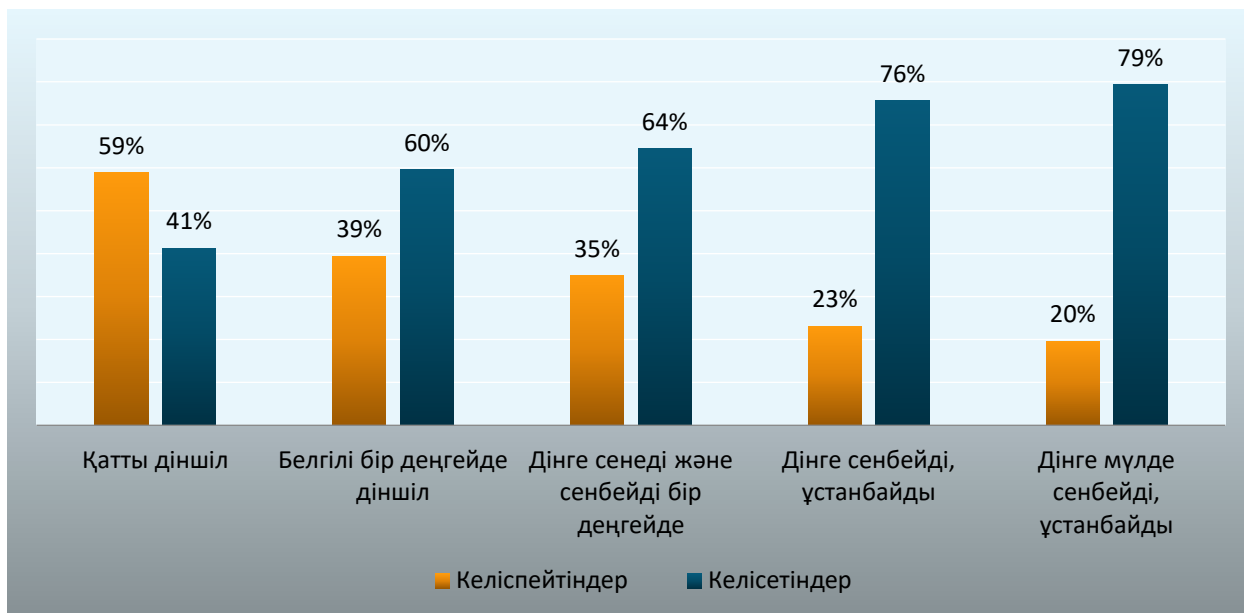
Ерлер үй шаруасын әйелдермен бөлісіп істеулері керек, мысалы, ыдыс-аяқ жуу, үйді тазалау немесе тамақ дайындау бұл тұжырыммен ерлердің көпшілігі (60%) мен әйелдердің (64%) келісетініне қарамастан, ерлердің айтарлықтай бөлігі (39%) ал әйелдер (36%) бұл пікірді қолдамайтындықтарын білдірді (36-сурет).

Сурет 36. «Ерлер үй шаруасын әйелдермен бөлісіп істеулері керек, мысалы, ыдыс жуу, үйді тазалау немесе тамақ дайындау» тұжырымы бойынша пікірлер

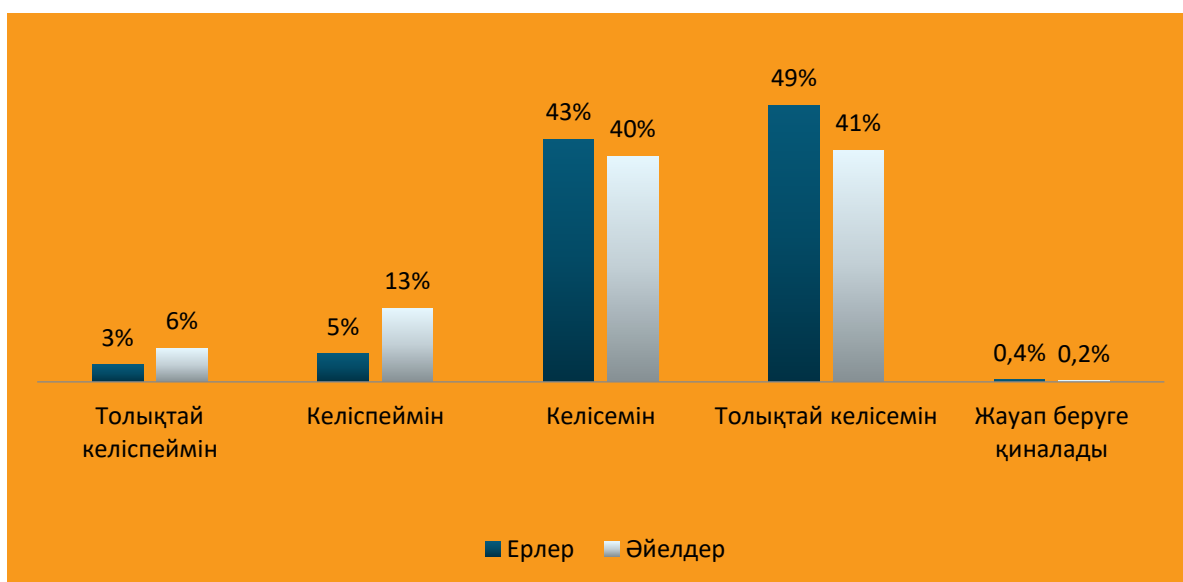
Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау діндарлық деңгейі контекстінде айырмашылықтар бар екенін көрсетті: қатты діндар ерлердің 59% ерлердің үй шаруасын әйелдермен бөлісуі керек деген пікірмен келіспейді, өздерін жартылай діндар деп есептейтін ерлер арасында мұндай респонденттер 20% көрсеткен. Жалпы алғанда, діндарлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым ер адамдар «Ерлер ыдыс жуу, тазалау немесе тамақ пісіру сияқты үй шаруасын әйелдермен бөлісуі керек» деген пікірмен келіспейтіндері жиі кездесті (37-сурет).

Елді мекеннің түрі мен аймақтардың контекстінде де айырмашылықтар бар: бұл пікірмен келіспейтіндер қала тұрғындарына (31%) қарағанда ауыл тұрғындарының арасында жиі кездеседі (47%); ал бұл пікірмен келіспегендер Түркістан облысының тұрғындары (70%) және Шымкент қаласының тұрғындары (69%) арасында жиі кездесті. Басқа белгілер контекстінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмаған.

Сурет 37. «Ерлер үй шаруасын әйелдермен бөлісіп істеулері керек, мысалы, ыдыс жуу, үйді тазалау немесе тамақ дайындау» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096)

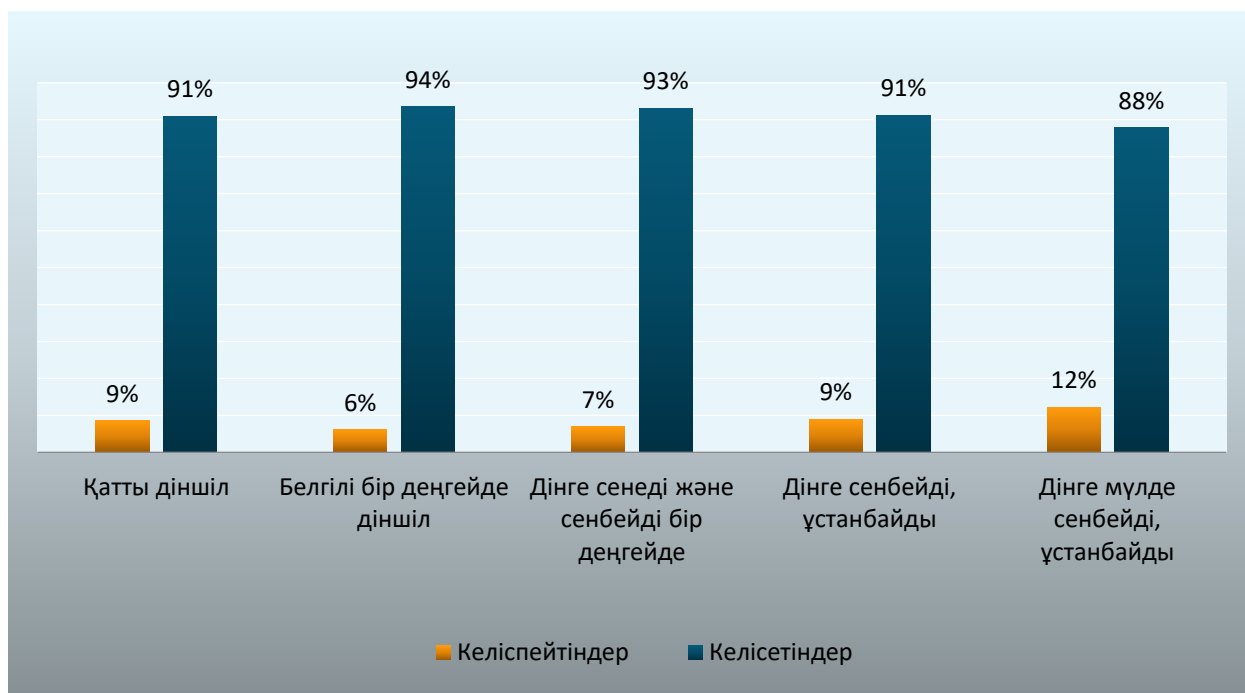
Ерлердің басым көпшілігі (92%) мен әйелдер (81%) әйелдердің бала күтімі және тек үй шаруасымен айналысуы керек деп есептейді. Әрбір оныншы ер адам (8%) және әрбір бесінші дерлік әйел (19%) бұл мәлімдемемен келіспейтіндіктерін білдірді. Айырмашылықтар $p < 0,05$ деңгейінде маңызды, бұл пікірдің әйелдерге қарағанда ерлер арасында кең таралғанын көрсетті (38-сурет).

Сурет 38. «Әйелдер бала тәрбиесімен және үй шаруаларымен айналысуы керек» тұжырымы бойынша респонденттердің келісу деңгейлері

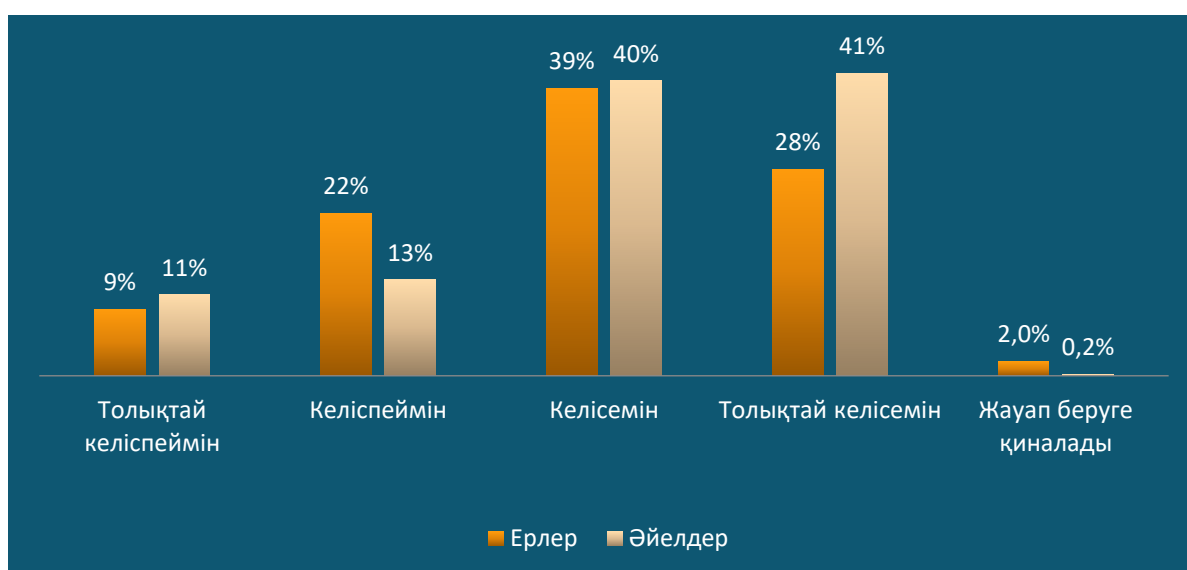
Бұл мәлімдеме басқа әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар аясында да талданған, айтарлықтай айырмашылықтар байқалған жоқ.. Мысалы, 39-суретте діндарлық деңгейі бойынша нәтижелер берілген, деректер діндарлық деңгейіне

қарамастан, ерлердің басым көпшілігі әйелдердің бала күтімі және үй шаруасымен айналысуы керек деген пікірде екенін көрсетеді.

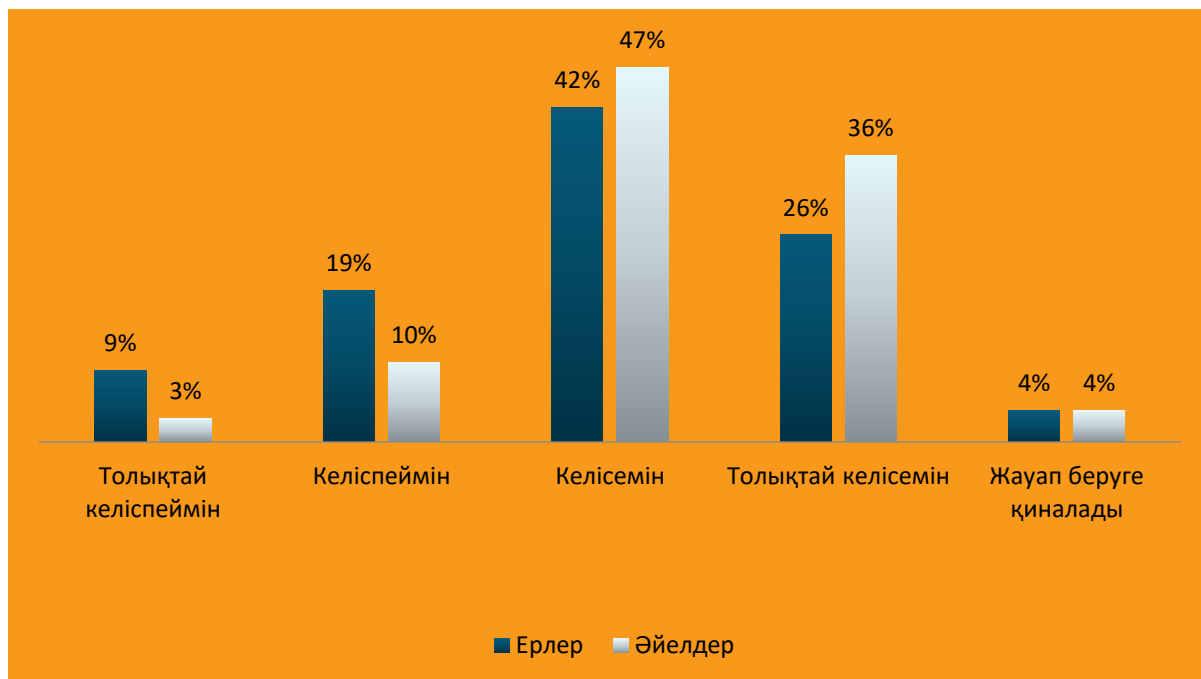
Сурет 39. «Әйелдер бала тәрбиесімен және үй шаруаларымен айналысуы керек» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері шеңберінде қарастырудың нәтижесі (n=1096)

Ерлердің көпшілігі (67%) мен әйелдердің (81%) Қазақстанда ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тең деген пікірде. Ерлер арасында (31%) әйелдер (24%) арасында бұл мәлімдемеге келіспеушіліктер көп екенін атап өткен жөн, айырмашылықтар айтарлықтай ($p < 0,05$) (40-сурет). Осылайша, ерлер арасында елімізде ер мен әйелдің құқықтары мен мүмкіндіктері тең емес деп санайтындар жиі кездеседі. Басқа әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстінде айырмашылықтар жоқ.

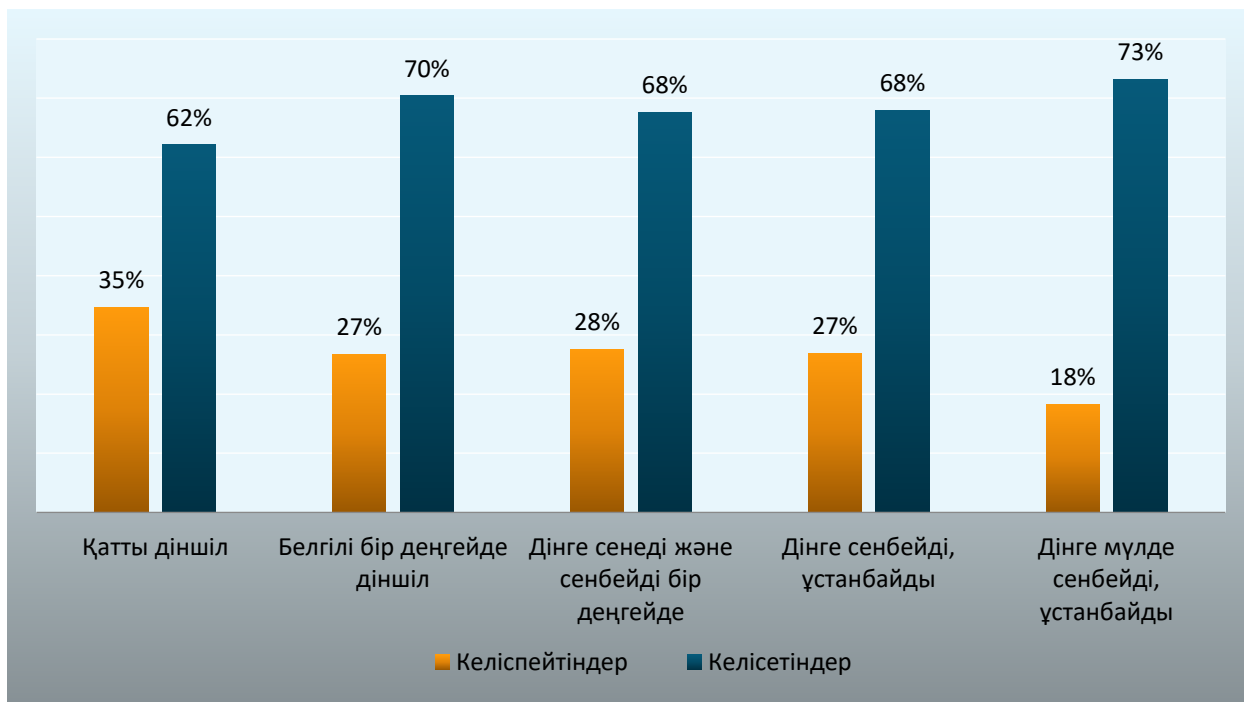
Сурет 40. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тең» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері

Ерлердің көпшілігі (68%) және әйелдер (83%) Қазақстанда әйелдер мен ерлер арасындағы теңдікке қол жеткізу үшін, жүйелі жұмыс жасау қажет деген пікірді («толығымен келісемін» және «келісемін» деген жауаптардың қосындысы) бөліседі. Байқалған айырмашылықтар статистикалық маңызды ($p < 0,05$). Бұл мәлімдемемен келіспеушілер ерлер арасында (28%) әйелдерге (13%) қарағанда екі есе дерлік көп (41-сурет).

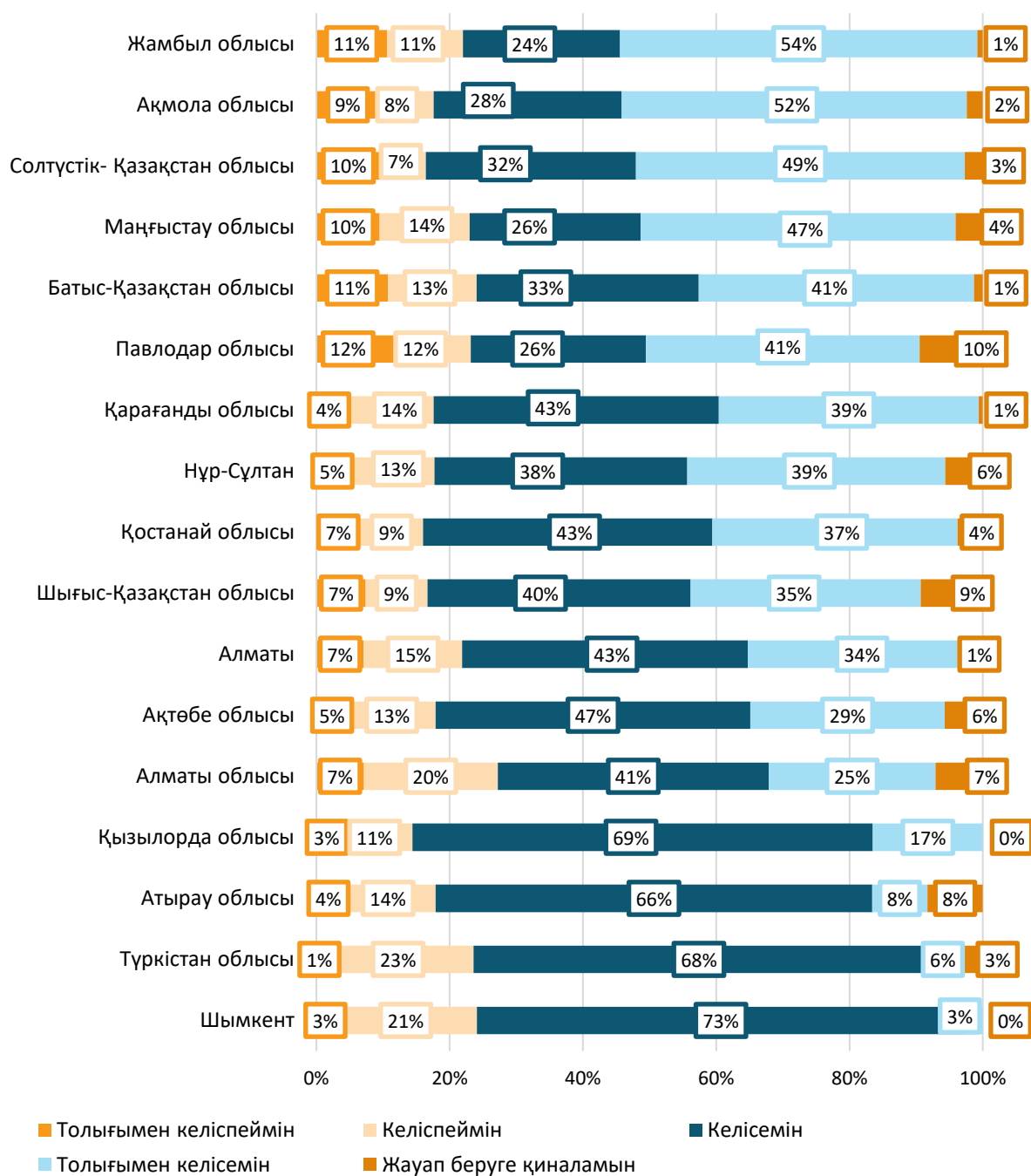
Сурет 41. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін, әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлері

Бұл мәлімдемемен келіспейтіндер өздерін қатты діндар деп бағалайтын ер адамдар арасында (35%) мүлдем дінге сенбейтіндер арасында (18%) қарағанда әлдеқайда жиі кездеседі, діндарлық деңгейі бойынша деректер 42-суретте көрсетілген. Басқа әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі айырмашылықтар байқалмаған.

Сурет 42. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша ерлердің пікірлерін олардың дінді ұстану деңгейлері бойынша қарастыру (n=1096)

«Қазақстанда әйелдер мен ерлер теңдігіне қол жеткізу үшін әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» деген мәлімдемеге қатысты аймақтар бойынша бөлінген деректер де, барлық облыс тұрғындарының көпшілігінің бұл тұжырыммен келісетінін көрсетеді. Аймақ бойынша бөлу 43-суретте «толығымен келісемін» жауаптарының кему ретімен көрсетілген. «Толық келісемін» деп жауап бергендердің басым бөлігі (54%) Жамбыл облысының респонденттері арасында кең тарағанына қарамастан, олардың арасында «толығымен келіспеймін» деген жауаптар (11%) көрсетіп, бұл да кең тараған. Басқа әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстінде айырмашылықтар жоқ.

Сурет 43. «Қазақстанда ерлер мен әйелдердің теңдігін орнату үшін әліде алдағы уақыттарда жұмыстар атқару керек» тұжырымы бойынша респонденттердің пікірлерін аймақтар бойынша қарастыру

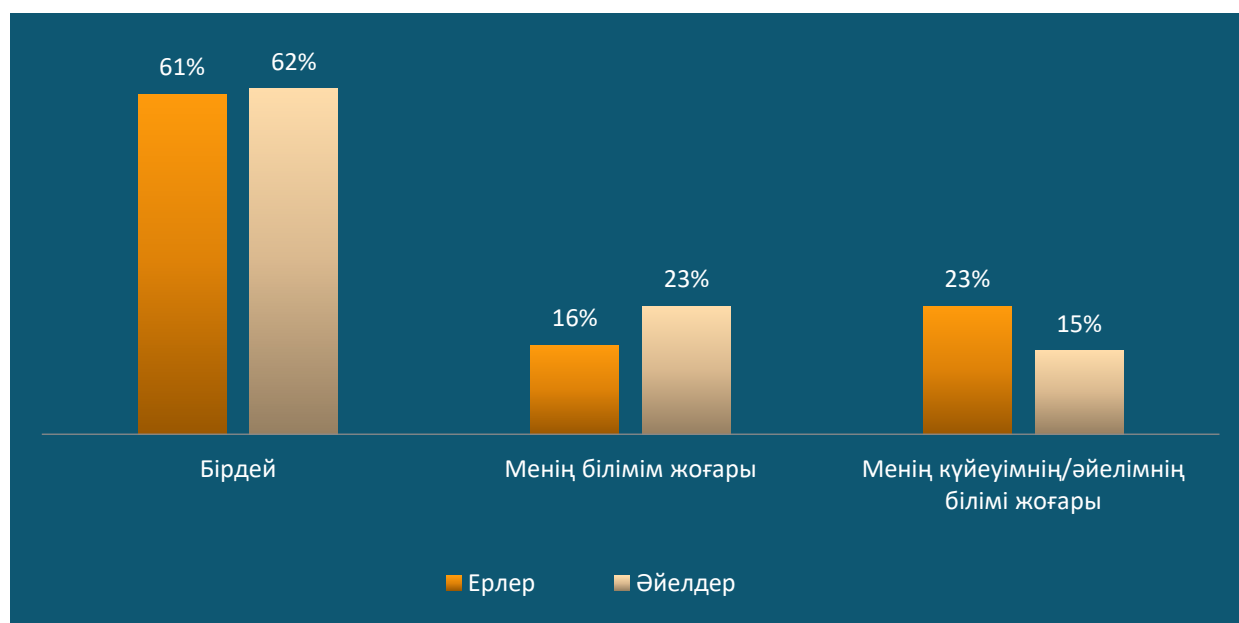
Жалпы, сауалнамаға қатысушылардың жауаптарының нәтижелері көрсеткендей, ерлер мен әйелдердің гендерлік теңдік мәселелеріне қатынасы екі ұшты, ерлердің басым бөлігі гендерлік теңдік тұжырымдамасын қолдайтынына қарамастан, кейбір пікірлермен келіспейтіндері әйелдерге қарағанда ерлер арасында жиі кездеседі. Ерлер арасында да айырмашылықтар бар: әйелдердің ерлер сияқты құқықтары мен мүмкіндіктері болуы керек деген пікірмен келіспейтіндер бар. Жалпы гендерлік теңдік мәселелері бойынша діндар ерлер арасында ерлер мен әйелдер құқықтары мен мүмкіндіктері тең деген тұжырымға келіспейтіндер әлдеқайда көп, осындай

респонденттердің көбі қандай нақты конфессияға байланысты емес, бірақ өздерін жоғары діни сенімдері бар деп есептейтін ерлер арасында көп екені анықталды. Сондай-ақ, гендерлік теңдік мәселелерімен келіспейтіндер орта немесе толық емес білімі бар ер адамдар арасында жиі кездесті. Гендерлік теңдік туралы бірқатар мәлімдемелер үшін елді мекеннің түрі мен аймақтары бойынша айырмашылықтар байқалады. «Әйел өз отбасын сақтап қалу үшін, зорлық-зомбылыққа шыдай беруі керек» деген пікірге қатысты пікірлердің таралуына назар аударсақ, онда бұл пікірмен келісетіндер қалаларда (12%) қарағанда ауылдарда (21%) тұратындар арасында жиі кездесетіндіктері анықталды; Шымкент қаласында (38%), Түркістанда (43%) және Атырау облыстарында (30%) бұл пікірмен келісетіндер жиі кездесті.

Қазіргі кездегі отбасымен қарым-қатынас

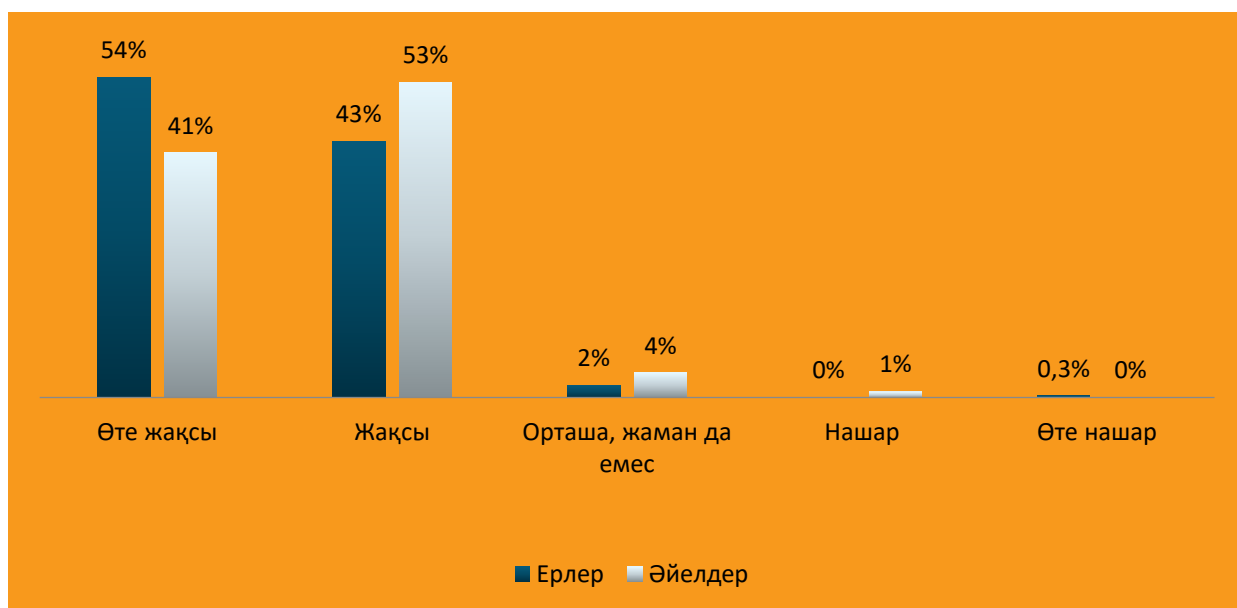
Осы бөлім аясында респонденттердің нағыз, қазіргі кездегі отбасындағы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынастары туралы бірқатар сұрақтар қойылды. Бұл бөлімдегі сұрақтар кәмелетке толмаған балаларын өз бетінше тәрбиелеп отырған ер адамдарға, яғни жалғызбасты әкелерге қойылмаған. Зерттеудің нысаны, ол некедегі ерлер мен әйелдер, олар тікелей кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеуге қатысты. Зерттеудің нысандары осы зерттеудің іріктеу жиынтықтарының сипаттамаларын көрсетті, ол бойынша ерлі-зайыптылардың орта есеппен 15 жыл бірге тұратыны анықталды (Std.dev. - 8,7), ең азы - 1 жыл, ең көбі 45 жыл бірге ерлі-зайыптылардың бірге тұратындықтары анықталды.

Көптеген отбасыларда (61%- 62%) ерлі-зайыптылардың білім деңгейі бірдей екендігін көрсетті. Әрбір төртінші отбасында дерлік (23%) әйелдердің білімі жоғары, олардың білім деңгейі ерлерге қарағанда жоғары екендігі анықталды. Отбасылардың 15%-16% ерлердің білім деңгейі әйелдерге қарағанда жоғары екендігін көрсетті (44-сурет).

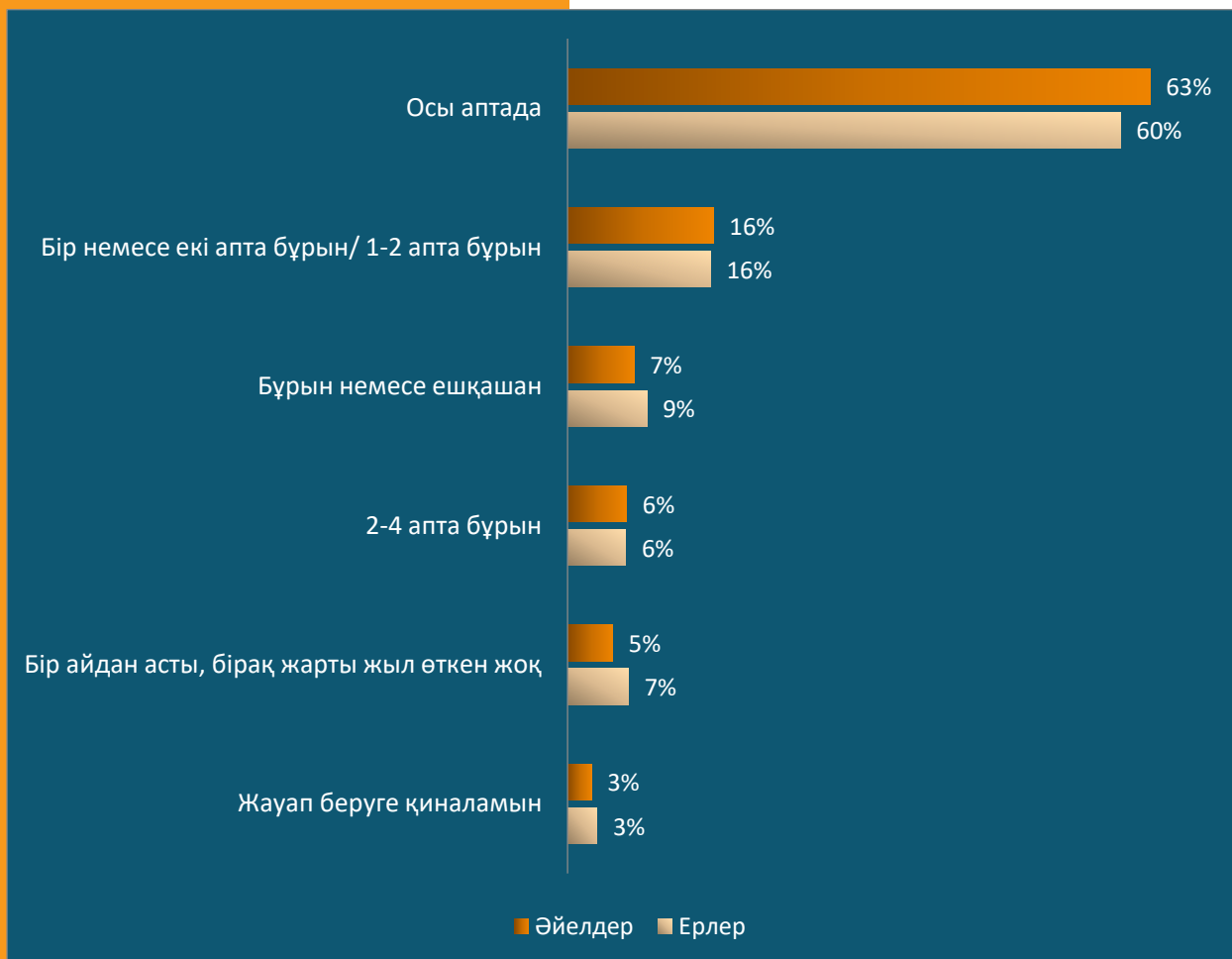
Сурет 44. «Сіздің және сіздің күйеуіңіздің/әйеліңіздің білім деңгейлеріңіз қандай?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Ерлердің (98%) және әйелдердің (95%) басым көпшілігі жұбайларымен жақсы қарым-қатынаста екенін атап өтті. Сонымен қатар, ерлер (54%) әйелдерге (41%) қарағанда жұбайларымен өте жақсы қарым-қатынаста екендіктерін жиі атап өтті. Жұбайларымен қарым-қатынасты бағалау кезінде әйелдер қарым-қатынастарын «жақсы» деп бағалады (53%), ал ерлер бұл сұрақ бойынша 10% қарым-қатынастарын жақсы деп бағалаған. Жалпы, әйелдердің 4%-ы жұбайларымен қарым-қатынасы «жақсы емес» екенін атап өтті, ерлер арасында мұндай респонденттер 2% көрсетті. Нашар қарым-қатынастарды әйелдердің 1% және ерлердің 0,3% атап өтті (45-сурет).

Сурет 45. Ерлі-зайыптылардың қарым-қатынастарын өзіндік бағалаулары

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, ерлі-зайыптылар өздерінің өмірлік мәселелерін бір-бірімен әртүрлі жиілікте талқылайды, сондықтан ерлі-зайыптылардың көпшілігі өздерінің қарым-қатынастарын жақсы бағалайтындықтарын айтқан. Ерлі-зайыптылардың көпшілігі (60%-63%) бір-бірімен өмірлік мәселелерін аптасына бір рет болсын талқылағандықтарын атаған. Қалған ерлі-зайыптылар өздерінің проблемалары туралы бір-бірімен де, әртүрлі жиілікте сөйлескендіктерін атаған. Ерлер мен әйелдердің 3% ғана бұл сұраққа жауап беру қиналған (46-сурет).

Сурет 46. «Сіз соңғы рет қашан өзіңіздің өмірлік мәселелеріңіз жөнінде жұбайыңыз/жарыңызбен сөйлестіңіз?» сұрағы бойынша жауаптардың көрсеткіштері

Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылар ерлі-зайыптылар арасындағы жақсы қарым-қатынасты, мәселелерді бірлесіп талқылауды, шешім табуды және жанжалды жағдайларды азайту жайлы талқылады, ол төменде көрсетілген:

- *«Отбасындағы барлық жауапкершілік пен жұмыстар арамызда теңдей бөлінгеніне көңілім толады, бәрі жақсы. Әйеліммен мәселелер туралы сөйлесеміз, кешке отырып, қандай проблемаларды, нені қалайтынымызды, қайда барғымыз келетінімізді талқылаймыз, мәселемізге байланысты сөйлесесіп бірге шешімдер қабылдаймыз. Қазір бәрі жақсы, қызымыз жақсы білім алуы үшін жақсы өмір сүргіміз келеді, біз пандемия туралы айтып отырмыз және ешкімнің ауырмауын қалаймыз. Көбінесе, мен, әйеліммен мені не мазалайтынын бөлісемін, қазір жұмыста қысқартулар болып жатыр, біз барлығын дерлік талқылап жатырмыз, бірге шешімдер қабылдап, кеңесеміз».*
- *«Дау-дамайлар бар, бірақ күрделі, үлкен емес, сондықтан ажырасқанға дейін мәселелер мен ұрысты жеткізбейміз. Жас кезімізде түсінбеушілік пен менмендік болды, қазір күнделікті өмірде, ұсақ-түйектерде жиі сөзге келісіп қалатынымызда болады. Мен өзім де ашуға тез берілемін. Ұсақ-түйек мәселе мен жанжалдарға шыдаймын, кейде маған тұзды аз қосқаныма, бір жұмыстарды дұрыс істемей қалған кездерімде сөзге келулер болады, ұрысып қалып жатамыз, бірақ бұндай әрекеттен басқадан артық емес. Мен ренжітетін сөздерді жиі айтамын, ол ұстамдырақ, үндемейді, сабырлырақ».*

Бірақ, кейде артық сөздер айтып қоямын, ал ол үндемейді, барлығы тынышталып, сабырға келгеннен кейін мен кешірім сұраймын, ұяламын. Маған кешірім сұрауға, қайта байланыс орнату оңай болады. Ол қателессе де, мен оны бәрібір тегістеуге, қалыпқа келтіруге тырысамын. Бұрын олар жаңа үйленгенде кез келген жағдайда балағаттай беретінмін, ал қазір сирек, жасым ұлғайған сайын үндемеу керек екенін білемін. Бірақ бұл әрқашан нәтиже бермейді, мен арандатушымын, барлығын бастайтын менмін. Көп жағдайда ауыр сөздер менен келеді, дегенімен ол маған қол көтеріп, ұрған жоқ».

- *«Менің жұбайыммен арамызда ұрыстар болып тұрады, бірақ үлкен жанжалдар емес, өйткені менің күйеуім бейбітшілікті сүйетін адам және жағдайды күрделі қақтығыстарға дейін жеткізбейді. Бізде жанжал болатындай себептер жоқ, тек қана күйеуім көп ішіп қойса ғана сондай жағдайлар орын алады. Біздің арамызда ешқандай жанжалдар жоқ, өйткені біз егде жасқа келген кезде бірге қосылып, отбасын құрдық. Сондықтан, мүмкін, біз бәрін жақсы түсіндік, бір-біріміз туралы бәрін білдік, күнделікті тұрмыстық негіздегі жанжалдар бізде болмады. Бір-бірімізге ренжітетін сөздер айтпаймыз. Біз онымен танысқаннан бері өте жақсы доспыз. Ата-анамызбен ұрыс-керіс болмайды, кейде тек қана сөзге келіп қалулар орын алады, оның себебі кейде біз бір жұмысты дұрыс жасамай қалуымыз мүмкін, кейде өзімізде көп сөйлеп артық айтуымызда мүмкін болатын, тек сол кезде ғана сөзге келіп қалатынбыз. Ол адамдар ересектер, біз де жас емеспіз, әрдайым жанжалдарды болдырмауға, алдын алуға тырысамыз».*

Ерлер мен әйелдердің жұбайлары/жолдастарының жұмыспен қамтылуларына қатысты көзқарастары

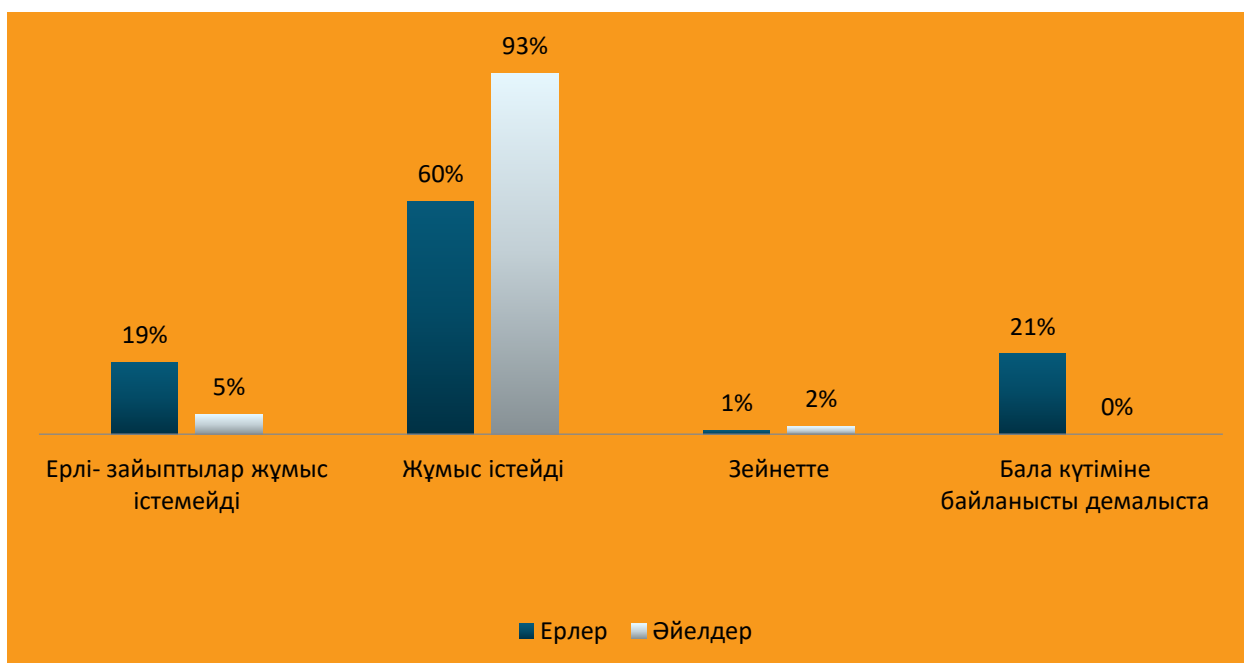
Сауалнама барысында барлық респонденттерге «Сіздің жұбайыңыз жұмыс істей ме?» деген сұрақ қойылды. Осы сұрақтың толық жауаптары 9 кестеде көрсетілген, топталған ақпараттар 47 суретте толықтай көрсетілген.

Жалпы, ерлер мен әйелдердің көпшілігі жұбайлары әртүрлі қызметпен айналысады деп жауап берді: олар ұйымдарда/мекемелерде/компанияларда жұмыс істейді немесе жеке кәсіпкер немесе өзін-өзі жұмыспен қамтушы мәртебесінде жұмыс істейді, немесе бір уақытта оқиды және жұмыс істейді деп жауап берген. Бұл ретте әйелдер (93%) ерлерге қарағанда (60%) айтарлықтай жиі жұбайларының жұмыс істейтінін атап өтті, бұл ерлердің отбасылардың басым көпшілігінде жұмыс істейтінін көрсетеді.

Әйелдердің жауаптары бойынша жұмыссыз ерлер шамамен 5% құрайды, сондай-ақ ерлердің жауаптары бойынша - жұмыссыз әйелдер шамамен 19% құрайды екені анықталды (47-сурет). Әрбір бесінші ер адам (21%) жұбайының бала күтіміне байланысты демалыста екенін атап өтті. Бірде-бір әйел жұбайының бала күтіміне байланысты демалыста екенін атамаған, яғни бала күтіміне байланысты демалыстағы ерлер жоқ (47-сурет).

Кесте 9. «Сіздің жұбайыңыз/жолдасыңыз жұмыс істейді ме?» сұрағына жауаптардың таларуы

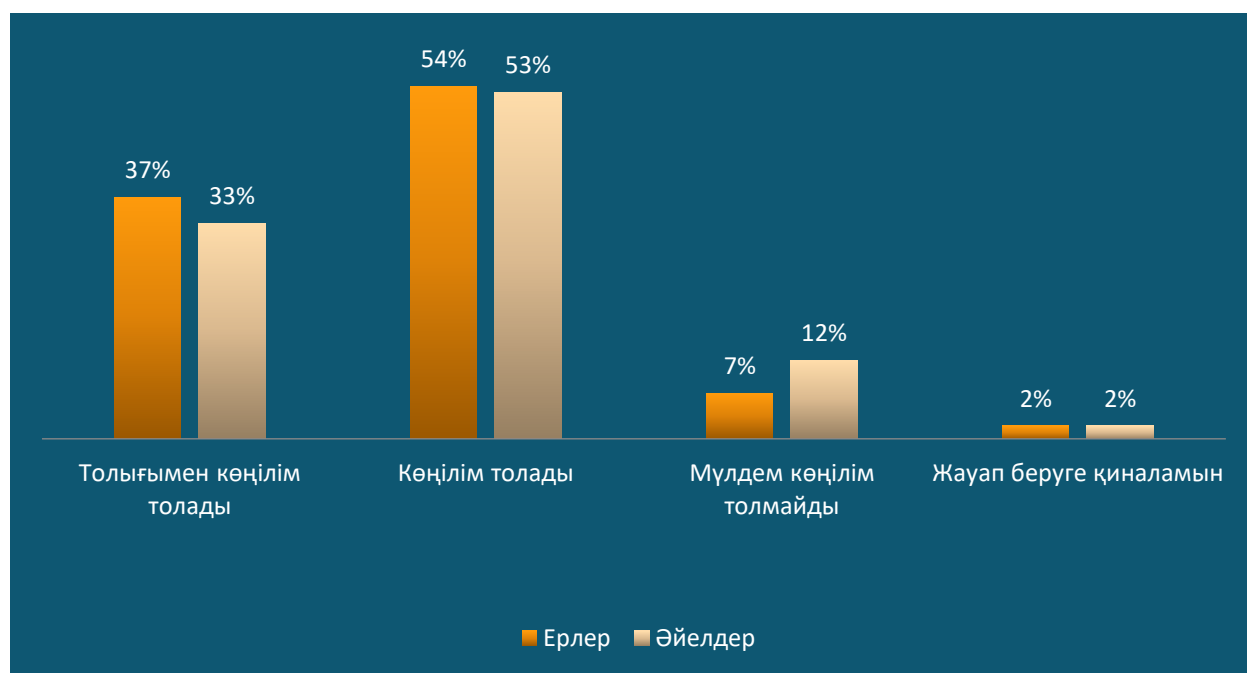
	Ерлер		Әйелдер	
	N	%	n	%
Барлығы	1002	100%	1029	100%
Ешқашан жұмыс істемеген	69	7%	4	0,4%
Жұмыс істемейді, бірақ жұмыс іздеп жүр	60	6%	40	4%
Жұмыс істемеген, жұмыс іздеп жүрген жоқ	56	6%	8	0,8%
Мекемеде/ ұйымда/ компанияда қызмет етеді	467	47%	601	58%
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған	96	10%	232	23%
Кәсіпкер, жеке кәсібі бар	36	4%	125	12%
Зейнетте	8	0,8%	17	2%
Білім алады	1	0,1%	1	0,1%
Білім алуда және жұмыс істейді	2	0,2%	1	0,1%
Бала күтіміне байланысты демалыста	207	21%	-	-

Сурет 47. «Сіздің жұбайыңыз/жолдасыңыз жұмыс істей ме?» сұрағының жауаптары бойынша топтастырылған ақпарат

48-суретте «Сіз жұбайыңыздың жұмыс жағдайына қанағаттанасыз ба?» деген сұраққа жауаптардың таралуы көрсетілетін болады. 48-ші суреттегі сауалнаманың нәтижесі көрсеткендей, ерлер арасында (91%), ал әйелдер (86%). Осыған қарағанда ерлердің өздерінің жұбайларының жұмыс жағдайларына қанағаттану деңгейлерінің жоғары екендігін көруге болады. Яғни, жұбайының жұмыс жағдайына оң көзқараспен қарайтындар көп екендігі белгілі болды. Сәйкесінше, жұбайының жұмыс жағдайына көңілі толмайтын әйелдер (12%) ерлерге (7%) қарағанда көбірек. Ерлердің басым көпшілігі жұбайларының кез келген еңбекпен қамтылу мәртебесін оң қабылдайды, яғни олар жұмыс істейді немесе үй шаруасындағы әйелді жағымды қабылдайтындықтарын атаған. Сонымен қатар, әйелдер егер олардың жұбайы жұмыс істейтін болса оң көзқараста, ал жұбайы жұмыссыз болса теріс, қанағаттанбайтындықтарын атаған.

Ерлі-зайыптылардың еңбек жағдайы контекстіндегі талдау жұбайлары ұйымдарда/мекемелерде/компанияларда жұмыс істейтін респонденттердің айтарлықтай көбі жұптарының жұмыс орындарының мәртебесіне қанағаттанбайды екенін көрсетті (44%), яғни олар ерлі-зайыптылардың көрсетілген жұмыс орындарында еңбек еткендеріне қанағаттанбайды. Біздің ойымызша, ол мүмкін бұл мекемелердің беретін жалақының жеткіліксіздігінен немесе жұмыс жүктемесінің жоғарылығынан болуы мүмкін.

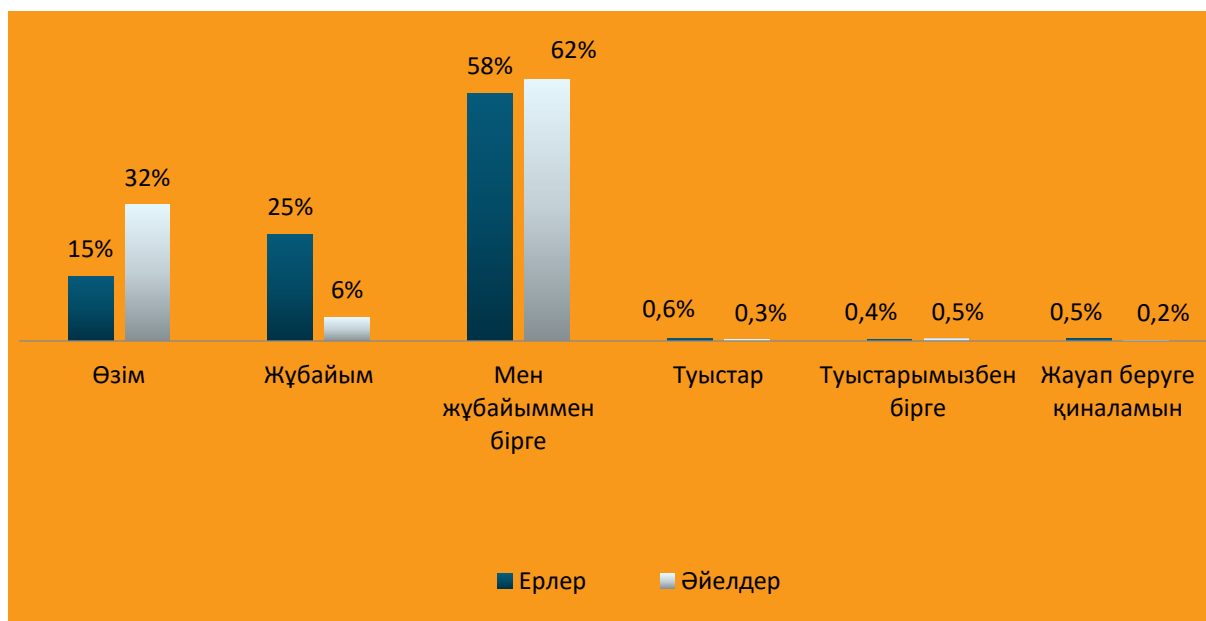

Сурет 48. «Сіз өзіңіздің жұбайыңыздың бұндай еңбекпен қамтылу мәртебесіне қанағаттанасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Отбасылық бюджетті жүргізудің тәжірибесі

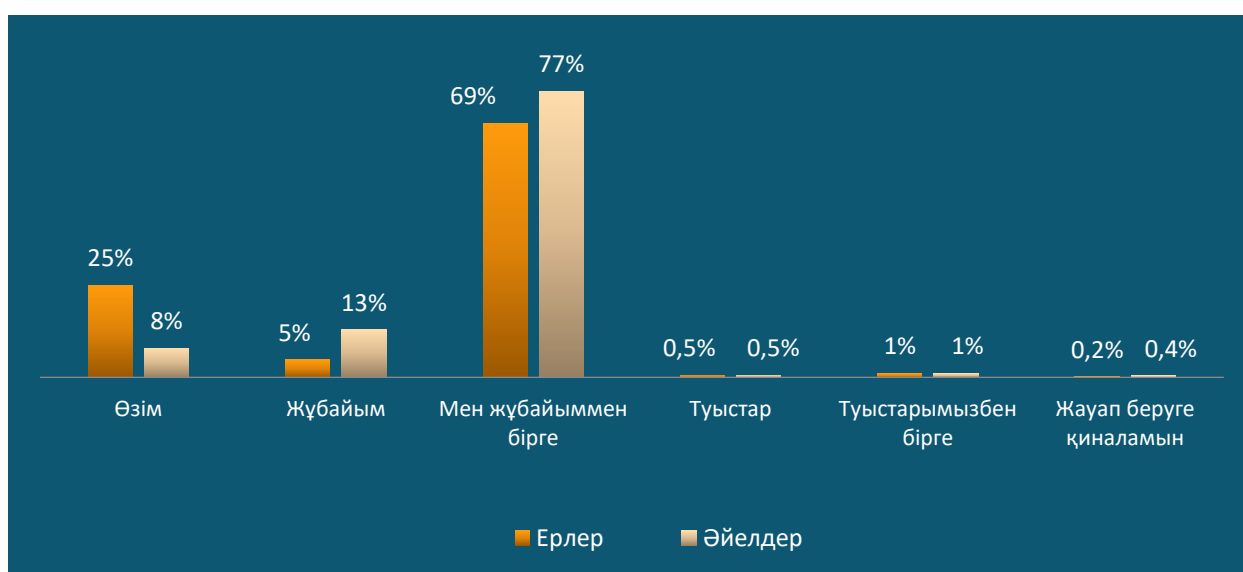
Азық-түлік пен киім-кешек шығындарына қатысты отбасылық бюджетті басқару тәжірибесін зерделей келе, мәліметтер отбасылардың көпшілігінде (58%-62%) ақшаны қалай жұмсау туралы шешімді ерлі-зайыптылардың бірлесіп қабылдайтынын анықтадық. Отбасылардың айтарлықтай бөлігінде түпкілікті шешімді әйелдер қабылдайды, бұны әйелдердің 32% және ерлердің 25%-ы атап өтті. Ерлер отбасында

ақшаны тамақ пен киімге қалай жұмсау керектігі туралы соңғы шешімді қабылдамайды, осы бойынша жауаптар ерлердің 15% және әйелдердің 6% атап өткен (49-сурет).

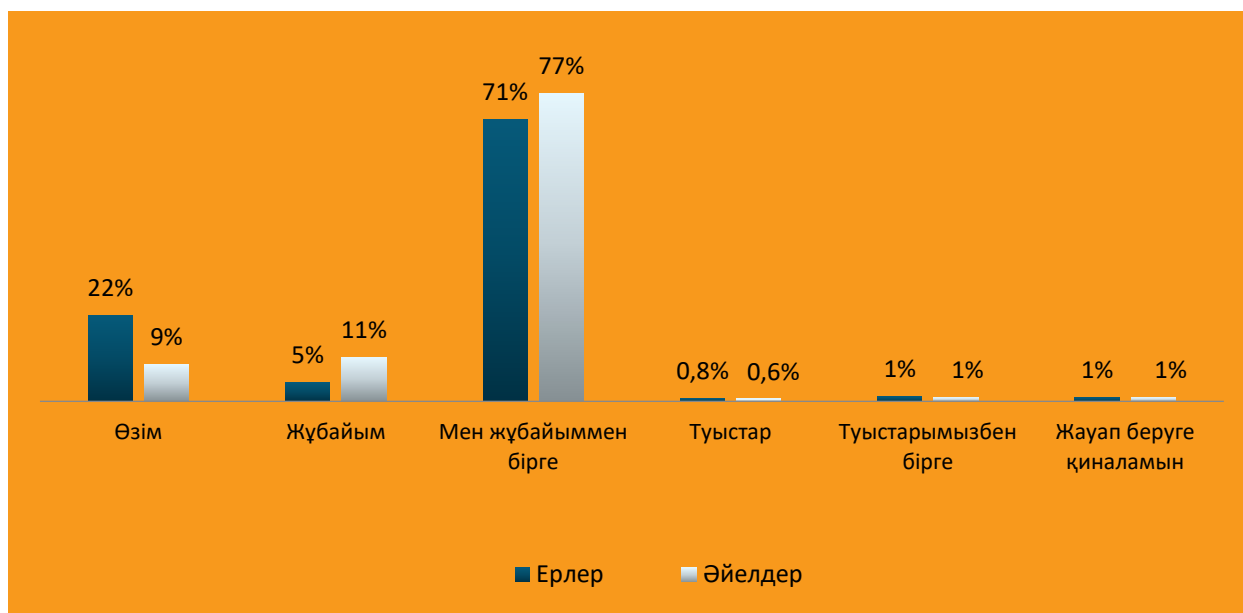
Сурет 49. «Сіздің отбасыңызда тамақ және киім сатып алуға жұмсалатын ақша туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағы бойынша жауаптар

Сондай-ақ, ерлі-зайыптылардың көпшілігі үлкен сатып алу мысалы, тұрмыстық техника, жиһаз, автокөлік, үй сатып алу шығындары бойынша бірлескен түпкілікті шешім қабылдайтындықтарын атаған, яғни ерлердің 69% және әйелдердің 77% атап өтті. Әрбір төртінші адам (25%) ірі заттарды сатып алу туралы шешімді өзі қабылдайды. Бұл жайлы сонымен қоса әйелдердің 13% айтты, олардың отбасында үлкен шығындарды сатып алу туралы соңғы сөз ер адамда қалатыны белгілі болды. Әйелдердің ірі сатып алулар бойынша түпкілікті шешім қабылдаудың ықтималдығы әлдеқайда аз, ол әйелдердің 8% және ерлердің 5% екені анықталды (50-сурет).

Сурет 50. «Сіздің отбасыңызда ірі, көлемді (тұрмыстық техника, жиһаз, көлік, үй) сатып алу туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Бюджетті отбасылық демалысқа қалай жұмсау керектігін шешкен кезде ерлі-зайыптылардың басым бөлігі ортақ шешім қабылдайды, нақты айтқан кезде ерлердің 71% және әйелдердің 77% осылай деп жауап береді. Бұл ретте соңғы шешімді көбінесе ер адамдар қабылдайды, бұл туралы ерлердің 22% және әйелдердің 11% айтты (51-сурет).

Сурет 51. «Сіздің отбасыңызда отбасылық демалысты, достар немесе туыстармен демалыс уақытын өткізуге жұмсалатын қаржыны жұмсау туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?» сұрағы бойынша жауаптардың нәтижесі

Осылайша, отбасылық бюджетті басқару кезінде, әсіресе, үлкен шығындар мен демалысқа қатысты шешімдерді ерлі-зайыптылар жиі бірлесіп қабылдайды. Сонымен қатар, қымбат емес сатып алулар үшін (тамақ, киім) әйелдер жиі шешім қабылдайды, ал ерлер қымбатырақ заттар мен мүлкі (тұрмыстық техника, жиназ, автокөлік, пәтер, үй) сатып алу туралы шешім қабылдайды. Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылар осы мәселе бойынша өздерінің тәжірибелері мен аталған сұрақтар бойынша әрекеттерін білдірген болатын:

- *«Отбасылық бюджетті ұйымдастырып, ұстанамыз. Соған арнайы үлкен дәптеріміз бар, тіпті күнделікті шығындарды жазуға тырысамыз. Табысты реттейміз, күйеуім маған өзінің айлығын бермейді. Бізде солай, әркімнің өз табысы бар. Мен толық емес күн жұмыс істеймін. Күйеуім менің ақшама тиіспейді, мен оның ақшасына тиіспеймін. Мен одан жалақысын сұрамаймын, ол тек менен қанша жалақы алғанын айтып, маған ақша керек пе деп сұрайды. Мен одан қарыз аламын, ақша болғанда қайтарамын, ол да менен қарыз сұрайды, қайтарады. Мұндай дәйектілік, ортақ жинақ қорының болмауына алып келеді, сондықтан бұл бізге ақша үнемдеуге аздап кедергі жасайды.»*
- *«Біз балаларға арналған шығындарды басынан бастап теңдей бөлеміз. Біз үлкен сатып алулар туралы келісеміз, әркім өз мүмкіндіктері туралы айтады. Мен осындай бөлінуге және отбасын материалдық қамтамасыз етудің ауыртпалығына үйреніп кеткенмін, қанағаттанамын да. Кафеге немесе басқа*

жерге барған кезде, мен ештеңе сұрамаймын, ол барлығын өзі төлейді. Менің күйеуім барлығын өзі шешеді және бізге не керек екенін де біледі, өйткені ол менің күйеуім және шаңырақтың иесі. Барлығын өзі сатып алады, кафеде тапсырыс береді. Мен коммуналдық қызметтерді төлеймін, бірақ ол киім-кешек пен тамақты сатып алады, біз онымен осылай шығындарды бөліп төлеуге келістік. Тоңазытқышты күнде ашып, жоқ азық-түлікті қарап, өзі сатып алады. Қонақ шақырсақ, мен оған керекті заттардың тізімін жасаймын, барлығын өзі сатып алады. Ол барлық несиені төледі, көлікті жөндеуге кететін қаржыны, үйге қажет заттарды сатып алуды өз мойнына алған. Барлығын менің күйеуім өзі сатып алуға шешімді қабылдайды».

- *«Отбасылық бюджетке сәйкес бөлу бізде былай жүзеге асырылады, ол жалақы алады да бізге берді, бізде барлық ақшаны салатын белгілі бір жер бар. Қазіргі уақытта менің табысым жоқ, ол жалақысын ортақ бюджетке қояды және мен барлық шығындарды басқарамын, егер үлкен сатып алулар болса, балалардың туған күні немесе жоспарланған демалыс болса, біз шығындарды бірге талқылаймыз. Барлығын бірге талқылап, келісіп жасаймыз. Кішігірім несиелер бар, баламның туған күніне телефонды бөліп төлеуге алдық, ұсақ-түйекке ғана несие аламыз, бірақ үлкен сомаға несие алмаймыз. Бастапқыда бәрі бізде осылай қалыптасып, басталды. Ол барлық табысын ортақ бюджетке сала бастады, ол менің кірісімді ешқашан сұрамайды немесе тексермейді. Маған сенеді, менен ақшаны қайда жұмсағанымды, қанша ақша құртқанымды қанша ақшаның қалғанын да сұрамайды. Басынан қалыптасқандай қазір де ол барлық табысын үйге алып келеді, өзіне деп те ақша қалдырмайды, тіпті өзіне кішкентай зат болса да алмай келеді. Мен өзім тамаққа, азық-түлікке тізім жазып, сатып алуға ақша жұмсаймын, кейде басқа нәрселерге жұмсаймын. Мен нені сатып алу керек екенін сұрамаймын, бәрін өзім істеймін».*

Идеалды ерлі- зайыптылардың сипаттамалары

Сауалнама барысында әйелдер идеалды жардың негізгі белгілерін, ал ерлер идеалды жұбайларға тән қасиеттерді атады.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, егер әйелдердің басым көпшілігінің пікірінше, *идеалды әкенің* ең көп таралған негізгі белгісі – **Сенімді** болса, *идеалды жардың/күйеудің* сипаттамаларына қатысты бірінші кезекте – **Қамқоршы** аталды.

Жалпы, идеалды жарды сипаттайтын негізгі он критерилер: қамқор, сүйіспеншілік, мейірімді, инабатты, адал, мұқият, жауапты, адал, түсіністік, жақсы ақша табу болды (52-сурет).

- *«Идеал күйеу/жұбай алдымен адал болуы керек. Сөзіне, ісіне, шешіміне жауапты, қаржылық жағынан бай әрі тәуелсіз, өмірде біреуден және бірдеңе күтпейтіндей, өз мәселесін өзі шеше алатындай болуы керек. Сонымен қоса, ол әйелдің артына, «белдемше кимей», біреудің қалтасы мен қолына қарап отырмауы керек. Ер адам ол жауапкершілігі мол болуы керек, сонымен қоса ол*

Ер адамдар да идеалды жұбайдың/әйелдің негізгі сипаттамаларын атап өтті, бірінші кезекте мінездеме - *Сүйіспеншілік*. Жалпы, идеалды жардың ең көп кездесетін он қасиеті: аяулы, қамқор, мейірімді, ақылды, адал, әдемі, үй шаруаларына бейім, адал, ерін сыйлайтын, түсінігі мол (53-сурет).

- «*Әйелдік мінезі бар, балаларға жақсы күтім жасайтын және тәрбиелейтін, үй шаруасына бейімі бар әйел. Ең бастысы үлкенді сыйлайтын болуы керек*».
- «*Мейірімділік, адамдық, ата-анаға құрмет көрсетуі керек. Адал және ақылды ана болса балалары да одан үлгі алады*».
- «*Сүйікті, күйеуі жұмыстан келген кезде онымен сөйлесіп, мейіріммен құшақтауы керек. Күйеуінің қарнының тоқ болуы, таза киінуі, жақсы күтімінің болуы барлығы әйелге байланысты. Күйеуі үйде болғанын қаласа, онда әйелі сексуалды (тартымды) болуы керек*».

Ерлердің идеалды ананың мінездемесін жасау кезінде, кең қолданылған сипаттама ол – **Қамқор** (мейірімді, аяулы).

Сурет 53. Ерлердің пікірлері бойынша мінсіз жұбайды/әйелді сипаттайтын қасиеттер

Отбасылық өмірдің негізгі мәселелері

Сауалнама барысында барлық респонденттерге отбасылық өміріндегі негізгі проблемаларды анықтау бойынша сұрақтарға жауап беру ұсынылды. Сауалнамаға қатысқан ерлер (70%) мен әйелдердің (80%) абсолютті көпшілігі, олардың отбасылық өмірінде мәселелердің жоқтығын айтты, дегенімен респонденттер, отбасыларында келіспеушіліктер, түсініспеушіліктер, материалдық қиындықтар бар екенін, бірақ мұның бәрі шешілетінін атап өтті. Сондықтан сауалнамаға қатысушылардың пікірінше, бұндай қиындықтарды «мәселелер» ретінде атауға болмайтындығын, тек «бұл қарапайым күнделікті өмірден» туындайтын сөзге келісіп қалулар деп бағалаған болатын.

Жалпы, әрбір бесінші әйел (20%) және әрбір үшінші еркек дерлік (30%) отбасылық өмірлерінде әртүрлі проблемалардың бар, болған екендігін айтқан. Негізгі мәселелердің мағынасы бойынша нәтижелер топтастырылып, 54-суретте көрсетілген.

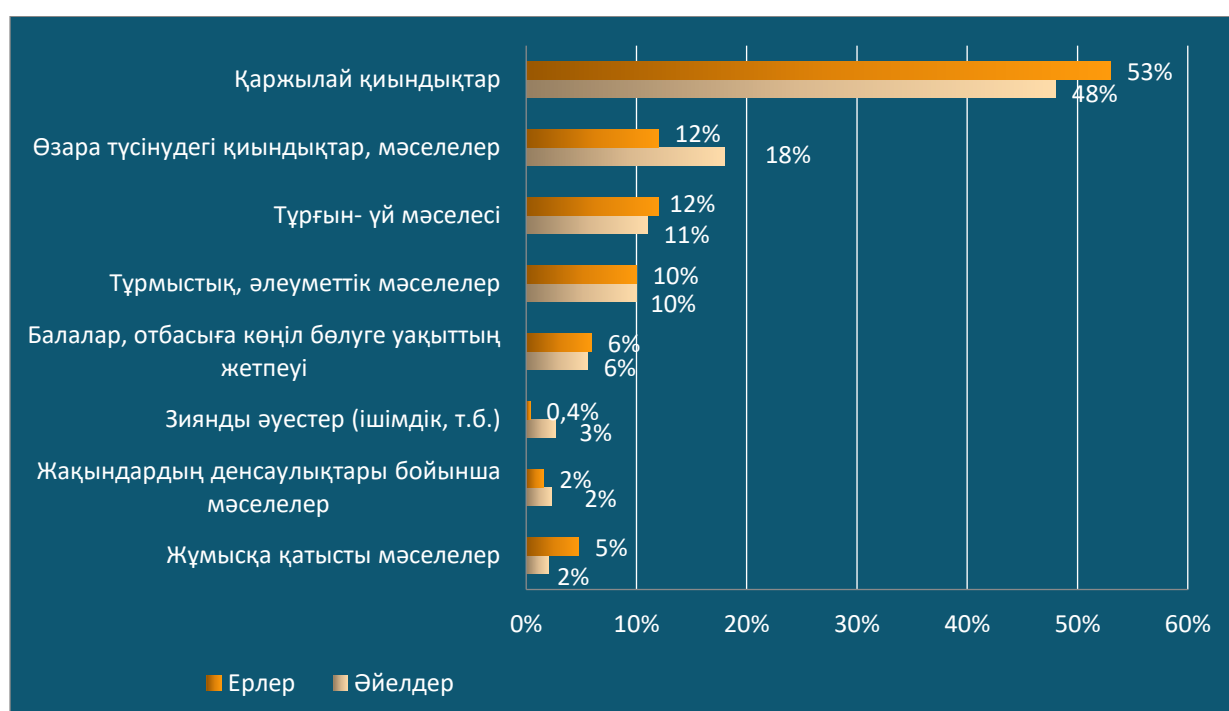
Ең жиі кездесетін мәселелер – материалдық мәселелер, яғни қаржылық мәселелер, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қаржының жетіспеушілігі, бағаның жиі өсуі және соның салдарынан несиелерді алудың, барлығы отбасылар үшін қиындықтар туындатқан. Кейбір респонденттердің атап өтуінше, олардың отбасында бірнеше несие бар, оны өтеу отбасылық бюджеттің көп бөлігін алады. Отбасылық проблемаларды анықтаған респонденттердің (687 әйел және 523 ер адам) арасында отбасыларында қаржылық проблемалардың бар екенін ерлердің 49% және әйелдердің 41% атап өтті.

Екінші жалпы мәселе - ерлі-зайыптылар арасындағы өзара түсіністік мәселесі, осындай негіздегі мәселердің бар екенін ерлердің 8% және әйелдердің 13% атап өтті. Респонденттер кейде отбасылық өмірдің әртүрлі мәселелері бойынша келіспеушілік, дау-дамай, түсінбеушілік туындайтынын атап өтті.

Үшінші кең тараған проблема – тұрғын үй мәселесі, яғни жеке баспананың жоқтығы. Бұл отбасылық өмірдегі проблемаларды мәлімдеген респонденттердің 11% ер адамдар мен 9% әйелдер атап өтті, бұл 523 ер және 687 әйел.

Тұрмыстық-әлеуметтік мәселелердің келесі, төртінші тобына ерлі-зайыптыларды мазалайтын тұрмыстық-әлеуметтік сипаттағы әртүрлі мәселелер, мысалы, балаларды балабақшаға орналастыру, балаларға білім беру, демалыстың қолжетімсіздігі, үйді жөндеу, күнделікті өмірдегі келіспеушіліктер, коммуналдық мәселелер және т.б. жатады.

Сауалнама деректеріне сәйкес, отбасылық өмірдегі жиі кездесетін мәселелерге мыналар жатады: балалар мен отбасына көңіл бөлуге уақыттың болмауы, жақын адамдарының әртүрлі денсаулық жағдайларына байланысты проблемалары, жұмыс және күнделікті мәселелер. Әйелдер (3%) ерлерге (0,4%) қарағанда зиянды әдеттер (көбінесе алкогольді асыра пайдалану) мәселесі туралы көбірек айтты (54-сурет).

Сурет 54. Отбасылық өмірдің негізгі мәселелері, n(ер) =523 және n(әйелдер) =687

Тереңдетілген сұхбатқа қатысушылар өз тәжірибелерімен және пікірлерімен бөлісті. Сол бойынша респонденттердің отбасыларында қаржылық тұрғыдан туындайтын қиындықтары, қарым-қатынастардағы проблемаларды атап өтті: *«Иә, біз де ұрысып тұрамыз. Ол әртүрлі мәселелерден шығуы мүмкін, ақша жетпей қалатын кездер бар, кейбірде бірдеңке керек, кейде екінші зат керек, кейде бір жұмыстарды атқармай қалуымыз мүмкін, кейде мәселелер туыстарға қатысты болып шығуы мүмкін. Осындай кездерде айғайлаймыз, ұрысамыз, дегенімен қатты көңілге тиетін сөздерді айтпауға тырысамыз, бірақ кейде ол да болып тұрады. Әдетте мен тез достасуға барып, барлығын шешуге, кешірімге барамын. Ал менің әйелім, бірнеше күн ренжіп жүруі мүмкін. Жанжалды әркім шығаруы, бастауы мүмкін. Дегенмен, оның басталуы да әртүрлі себептерге байланысты туындайды».*

Сарапшылар сұхбаттарында отбасылардағы материалдық мәселелердің себебі - халықтың қаржылық сауатсыздығы туралы айтады. Сондай-ақ сауалнама барысында респонденттердің өздері де қазақстандықтардың отбасындағы басқа да проблемалар туралы айтып өткен болатын.

- *«Қаржылық сауаттылық мәселесі барлық өңірлерде өткір көрініс табуда, адамдарда білім деңгейін көтеруге, нығайтуға, тиісінше қаржыны дұрыс басқара білуге құлшынысы мен ынтасы жоқ екені анықталды. Әсіресе, елдің оңтүстігінде қаржылық сауатсыздық көптеп байқалады. Адамдар қаржылық кедейлікке байланысты қиындықтарға тап болады, әрқашан ақша жеткіліксіздігін сезінетіндіктері анықталды. Адамдардың той жасауға үнемі ақшасы бар, той жасауға көбіне несие алу керек, бұл мінез-құлық қаржылық сауатсыздықтан туындаған. Халықтың банктер мен түрлі микрокредиттік ұйымдарға, сондай-ақ ломбардтардың барлық түрлеріне берешегінің деңгейі өсуде, оңай алуға болатын және қарыздық шұңқырға батырылатын түрлі тұтынушылық несиелер де кең таралған».*
- *«Отбасы әртүрлі, қазіргі кезде ұлттық салт-дәстүрді ұстанатындар бар, бірақ халықтың көпшілігі сол салт-дәстүрді ұстанбайды. Салт-дәстүрді ұстанудан айырылды, қазір ажырасулар көп, себебі қазіргі кезде адамдар жауапкершіліктің не екенін түсінбейді. Жастар неке дегеннің не екенін түсінбейді, оны той, тойда киетін киімдер мен қазіргі жоралғылар, мереке деп қабылдайды. Сондықтан, біз жауапкершіліктің не екенін айтып, жауапкершілікті түсіндіруіміз керек. Отбасын құру дегеніміз бір-бірін қабылдау және қолдау, отбасы сұрақтарына саналы түрде жақындау керек. Бұл жағдайда мемлекет кінәлі емес, себебі мемлекет әртүрлі отбасыларға қазіргі кезде көмектеседі».*
- *«Бала бақытты отбасында өсуі керек, сонда ол бақытты болады. Ондай балалар ойшыл болып өседі. Қазір балалар бақытсыз, себебі ата-анасы бақытсыз. Жас отбасы, дәлірек айтсақ, ата-ана баланың бақытын ойламайды, олар тек өздерін ғана ойлайды, өздерінің еркекпен, күйеуімен немесе әйелмен қаншалықты бақытсыз екендіктерін ойлайды. Осындай бақытсыз жас ата-аналар баланың бақытын, ол өскенде қандай адам болатынын ойламайды».*

Сауалнамаға қатысушылардың ұсыныстарының ішінде мемлекет отбасыларға анықталған проблемаларды шешуге қалай көмектесе алады деген сұрақ бойынша ең жиі аталып жүрген жауап – ең төменгі күнкөріс деңгейі мен отбасыларды әлеуметтік

қолдау бағдарламасын қайта қарау, жалақыны көтеру, өмір сүру сапасын арттыру, бағаның өсуін тоқтату, несие пайызын төмендету, мұқтаждарды әлеуметтік қорғау, тұрғын үй, балабақша мәселелерін шешу, тегін орта арнаулы және жоғары білім алуды қолжетімді ету, балаларға арналған тегін үйірмелер мен секциялар ашу аталған. Сондай-ақ отбасылық психологтың тегін курстарын, тегін емделуін, мүмкіндігінше отбасылар үшін тегін немесе жеңілдікті санаторлық-курорттық демалыстарды ұйымдастыру ұсынылды.

- *«Мәселе баспана алу және тұрғын үй жағдайын жақсартуда қалып отыр. Мемлекет тарапынан түрлі қаржыландырылатын мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істеп жатыр, бірақ оның нәтижесі отбасыларға тиімді көмегін көрсете алмай отыр. Баспана алу – көптеген отбасылар үшін мүмкіндік, сондықтан бастапқы жарна өте аз болуы керек. Жас отбасы үшін мәселе – баспана, бала санына қарамастан баспана алудың мемлекеттік жеңілдетілген бағдарламаларына көмектесу үшін жас отбасыларды нақты қамтамасыз етуге бағытталған бағдарламаларды жүзеге асыру қажет».*
- *«Көп балалы аналар митингке шығып жәрдемақы көлеміне шағымданып жатыр, бұл күнкөріс құнының ескі әдіспен есептелуіне байланысты. Ең төменгі күнкөріс деңгейін есептегенде, біз адамдардың негізгі қажеттіліктерін қарастырамыз, біз бұл адамдардың нақты әл-ауқатын ескермейміз. Қазір жәрдемақы мен зейнетақы қалыпты өмір сүруге жеткіліксіз. Мемлекет ең алдымен өмір сүру минимумы мен тұтыну қоржынының құнын қарап, қайта есептеуі керек. Елімізде әрбір екінші отбасы тұтынушылық несие алады, бұл да мәселе, тұтыну көлемін өзгерту керек, банк несиеcін алып тастау керек. Тұрмыстық техникаға, пәтер, көлік сатып алуға арналған банктік несиелерді алып тастауды ұсынамын. Адамдардың заттарды сатып алуға ақшасы бар, дегенімен бірақ азық-түлік сатып алуға ақшасы жетпейді».*
- *«Біздің ел халқының шамамен 70% толыққанды өмір сүрмейді, олар жай ғана төменгі деңгейде күн көреді. Сондықтан, ең алдымен, жәрдемақылар мен зейнетақылардың мөлшерін қайта қарап, көп балалы отбасылардың, халықтың әлеуметтік жағынан осал топтарының өмір сүру жағдайын қарастырып, халықтың барлық әлеуметтік осал топтарын көмекпен қамту қажет. Қазіргі заманғы көзқарастар бойынша ең төменгі күнкөріс деңгейін есептеу әдісін дұрыс таңдау керек. Ұзақ уақыт бойы тұтыну қоржыны жаңартылмады, тек кейбір компоненттер жаңартылды, бірақ бұл бізге толық өмір сүруге мүмкіндік бермейді».*
- *«Ауылдарда білім алушылар арасында білім деңгейінде күрделі мәселелер әліде сақталуда, яғни ауылдық білім беру артта қалуда. Әлеуметтік саладағы проблемалар, мүмкіндігі шектеулі балалардың көпшілігі жұмыс істемейтін отбасынан шыққан. Мұндай отбасыларда әдетте әкесі кетіп қалады, себебі мүгедек бала тәрбиелеу оған стресс болады, моральдық және материалдық мәселелер туындатады деп ойлаймын. Мемлекет бала күтімі бойынша жәрдемақыны ұлғайту керек, сонымен қатар анаға атқарған еңбегі мен бала тәрбиелегені үшін белгілі бір соманы аудару қажет, ал соманың бір бөлігі оның зейнетақы қорындағы шотына аударылуы тиіс деген ойдамын. Қазір біз әлеуметтік қолдау туралы кодексті қабылдап жатырмыз, бұл кодекс барлық сұрақтар мен қажеттіліктерді ескере отырып, отбасылардың барлық санаттарын қарастыратын өзіндік квинтэссенциясы болуы керек».*

Сарапшылар отбасылардың мәселелерін шешуге қолдау көрсету үшін түрлі шараларды ұсынды. Мамандардың пікірінше, жағдайды бақылап, қандай көмек көрсету керектігін, қандай проблемалар бар екенін, олардың туындау себептері мен оларды шешу жолдарын түсіну үшін отбасыларда мерзімді түрде зерттеу жүргізіп отыру қажет. Отбасылық құндылықтарды және өзімізді (ересектерді) де, болашақ ұрпақты да жауапты тәрбиелеу жүйесін дамыту және нығайту арқылы отбасы мәдениетінің деңгейін көтеру қажет. Отбасылық мәселелерде сауаттылықты арттыру, әке мен ана рөлін арттыру үшін кешенді жоғары сапалы білім беру бағдарламалары мен курстарын енгізу де маңызды. Сонымен бірге қазіргі заманғы өзгерістерді ескере отырып, отбасының әрбір түрін және туындайтын ерекшеліктерін, мәселелерін зерттеуде әртүрлі тәсілдер әзірлеу керек.

– *«Әр адам өз отбасында өседі, бірақ балаларды қалай дұрыс тәрбиелеу керектігін, баланың болашақ отбасының амандығы үшін қандай білім беру керектігін, бақытты адам болуға қалай үйрету керектігін ешкім білмейді, әркім ата-анасының отбасында алған ережелері мен құндылықтары бойынша ары қарай да өмір сүре береді. Бүгінгі таңда заман талабының барлығын ескере отырып, сауаттылықты арттыру үшін жас кезінен бастап өзін қалай ұстау керек, отбасы дегеніміз не, ер мен әйелдің қарым-қатынасы, ананың және әкенің қарым-қатынасы туралы, гендерлік теңдікке үйрететін белгілі бір оқыту бағдарламаларын енгізу қажет. Мұндай курстарды әр жас ерекшелігіне қарай жеке-жеке бейімдеу керек, тәрбиені балабақшадан бастау керек, мемлекет осымен кешенді түрде жұмыс істеуі қажет. Бұқаралық ақпарат құралдарының жазуынша, әр отбасына үңіліп, олардың өмірін зерделеу, тереңірек талдау және әртүрлі бағалау мен талдауларды жүргізу арқылы отбасылардағы жағдайларды анықтауға мүмкін. Мұндай зерттеулер үздіксіз және ұзақ уақыт бойы жүргізілуі керек, ал қазіргі кезде отбасын терең және толық зерттеудің жоқтығы себебінен үлкен, өзекті мәселелер туындауда».*

– *«Халықтың әрбір тобына бағытталған біржақты стратегияны әзірлеу қажет, сонымен қоса белгілі бір ұлттық мәселелерді зерттеу және шешуге көмектесу, адамдардың санасы мен көзқарасын өзгерту, сонымен қатар бақытты отбасы институтын үнемі қолдау және нығайту қажет. Отбасын зерттеуді мақсат ету керек, отбасының әртүрлі типологиясын зерттеп, барлық ерекшеліктерді ескере отырып, әркімде әртүрлі мәселелер бар екендіктерін біліп, оларды шеше аламыз. Егер белгілі бір отбасында қандай проблема бар екенін білсек, онда бұл мәселеден шығу немесе шешу жолдарын табуға болады екендігінде білеміз».*

– *«Мемлекет отбасынан басталады, әрбір отбасы үлкен мемлекеттегі шағын мемлекет. Көпшіліктің әл-ауқаты мемлекетіміздің бүгінгі мен болашағын айқындайды, мемлекеттің халықтың өміріндегі рөлі зор. Әр отбасы бір-біріне ұқсайды, сонымен қатар ұқсас емес қырлары да бар болып келеді. Мемлекеттің басты мақсаты мен жұмысы - бақытсыз отбасыларға көмектесу, өйткені мұндай отбасылардан зұлым балалар, шарасыз адамдарды өлтірушілер, ұрылар шығуы мүмкін. Бұлай деп айтуымның себебі мұндай адамдардың негізгі бөлігі бақытсыз отбасылардан шыққан және өмір сүргендер, осыдан кейін олар аталған әрекеттерге барған болып есептелінеді. Кеңес дәуірінде мемлекет мұқтаж отбасыларға көмектесті, балалары қамқорлығында болды, барлығы мектепте, интернатта, институтта тегін оқыды, мұның бәрі отбасы институтына көмектескен идеалды мемлекеттің көрінісі болып табылады. Қазіргі кезде*

мемлекет тарапынан түрлі бағдарламалар жүргізілуде, бұқаралық ақпарат құралдарында ақпараттар бар, дегенімен мұның бәрі отбасы институтының дамуына көмектеспейді. Енді мемлекет мұқтаж отбасыларды материалдық жағынан ғана емес, моральдық жағынан да қолдауы керек, сонда ғана мемлекет қалыпты дамиды болады».

Сарапшылар отбасының рөлін, әке мен шешенің, ерлі-зайыптылардың әртүрлі деңгейдегі рөлін күшейту шараларының маңыздылығын атап өтті, олар отбасы құндылықтарын нығайту үшін ақпараттық жұмыстар мен шараларды өткізуді ұсынады, бұл іс-шаралар отбасылардың барлық түрлері мен параметрлерін ескеріп және қазақстандықтардың қажеттіліктері мен сұраныстарын ескере отырып жасалынуы керек. Бұл ретте оқу орындарында жастарға, ерлі-зайыптыларға отбасының маңыздылығы, ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттері, отбасы құндылықтары, ата-ана тәрбиесі және ересек балалардың ата-аналары алдындағы жауапкершілігі, жалпы жауапкершілік туралы түсіндірілетін тәрбиелік шаралар, тренингтер, семинарлар өткізу қажет. Халықтың барлық санаттары арасында отбасын дамыту, отбасылық салауаттылық, отбасылық құндылықтар мен мәдениет саласында оқытудың бағдарламаларын құрастырып, сол бойынша жүйелі негізде білім және тәрбие беру жұмыстарын атқару керек.

- *«Мемлекетке отбасы институтын нығайту бойынша жұмыс жүргізетін бағдарлама жасау қажет. Ол үшін біріншіден, заңнамалық базаны нығайту керек, қазіргі кезде ол жерде бәрі ескерілмейді. Өзгерістерді көру және түзетулер енгізу үшін әртүрлі мәселелерді толық қарастырып, зерттеу үшін әлеуметтік зерттеулер жүргізу керек. Тағы бір мәселе, жас отбасы үшін дайындық курстары жоқ, әсіресе бала тәрбиесіндегі әкелердің рөлін арттыру керек. Қазір толық емес отбасылар көп, мұндай отбасыларда ұлдар әкесіз, әкенің тәрбиесінсіз өсіп келеді».*
- *«Мектептерде отбасы құндылықтары, отбасы тәжірибесі туралы оң бағытта курстар енгізу, отбасы негіздеріне неке және отбасы деген не екенін оқушыларға үйрету керек. Мектеп бағдарламасына отбасылық өмір курстарын енгізу. Цифрландыру дәуірінде отбасын құрғысы келетін жас жұбайлар үшін неке, некедегі қарым-қатынас, отбасы және отбасы құндылықтары туралы ақпарат алатын белгілі онлайн платформаларды жасау қажет. Мысалы, отбасын құрған жас жұбайлар қарапайым нәрселерді білмейді. Сондықтан, бізге практикалық жұмыс сабақтары қажет, ұлдар мен қыздарды үй жұмыстары және шаруашылығына еңбек ету дағдыларын үйрету, тамақ дайындауды үйретуіміз де қажет».*
- *«Бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілерде мүмкіндігінше үгіт-насихат, ақпараттандырулар мен басқа да жұмыстарды жүргізу керек. Отбасыларға моральдық көмек көрсетілгені жақсы, материалдық көмек әрқашан жас отбасының дамуына көмектесе бермейді».*
- *«Отбасылар арасында ақпараттық жұмысты жүйелі түрде жүргізу қажет. Мектеп бағдарламасына отбасы құндылықтары туралы сабақтарды қосу да маңызды. Мектептегі білім беру бағдарламалары отбасы, отбасы құндылықтары және азаматтық қоғам туралы білімді қамтуы керек. Азаматтық қоғам тәрбиесімен симбиоз, білім беру бағдарламалары болуы керек. Қазір мемлекет өрт сөндіруші рөлін ойнап жатыр, біз өртті сөндіреміз, дегенімен соңында зардаптарымен жұмыс істеп жатырмыз. Қазір көріп*

отырғанмыздың бәрі соның салдары, біз 90-жылдары отбасылық және адами құндылықтарды жоғалттық. Бұл қиын және сынаққа толы жылдардың бірі болды».

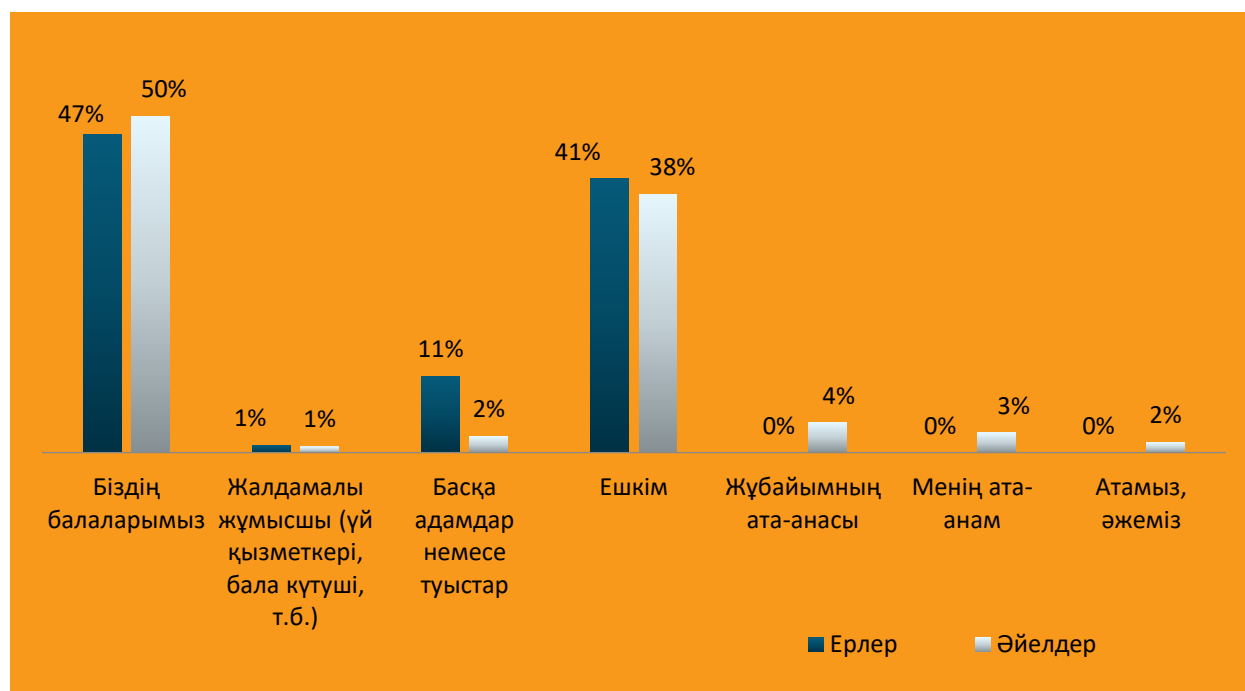
- *«Барлық ресурстарды пайдалана отырып, ақпараттық жұмыс жүргізу және онлайн платформалар арқылы насихаттау жұмыстарын атқару керек. Ақпаратты мақсатты түрде тарату және онымен жұмыс жасау маңызды. Жақында көп балалы отбасылардың тұрмыс жағдайын зерделеу мақсатында зерттеу жүргізілді, деректерге сүйенсек, Қазақстанда отбасын қолдауға арналған көптеген бағдарламалар бар, бірақ халықтың көбі олар туралы мүлде білмейді екені анықталды. Халық ақпарат алмайды, елімізде ақпараттық компаниялар аз. Бізге тұрақты негізде отбасының жағымды бейнесін жасайтын, олардың бақыт пен махаббат сырларын, тәрбие үлгілерін ашып, көрсететін, әке мен ана рөлін арттыратын ақпараттар мен ақпараттық компаниялар қажет».*
- *«Жастар үшін «отбасын құру» бойынша тұрақты курстар, мектептерде сабақ беру керек. Бізге мектепте отбасылық құндылықтар туралы айтылды, қазір ол жойылды. Білім және ғылым министрлігі тәрбиемен емес, біліммен ғана айналысамыз дейді. Мектеп білім бермесе, ал ата-ананың бәрі жұмыс істеп уақыттары болмаса, балаларды кім тәрбиелейді?!».*
- *«Мектепте аптасына бір рет отбасылық өнер сабағын үйрететін бағдарлама енгізу, бұл сабақта отбасын дін тұрғысынан түсіндіру, жағдаяттық мәселелерді шешу жасалынуы тиіс. Бізге адамгершілік туралы, дұрыс әрекеттер туралы, не істеуге болады және не істеуге болмайтыны туралы сабақтар керек. Жасөспірімдік кезеңде балалармен тереңдетілген мәселелер туралы, әртүрлі аурулар туралы, қауіпсіз мінез-құлық туралы балалармен сөйлесіңіз. Мұндай сабақтар зайырлы көзқарас тұрғысынан және дін тұрғысынан, ұлттық ғана емес, діни құндылықтарды ескеру керек, барлық дін тек жақсы нәрселерді уағыздайды. Діни тұрғыдан алғанда, отбасы құндылықтары туралы айту керек, оларды колледждерге, университеттерге енгізу керек, ұрпақты болу денсаулығы туралы айту керек».*
- *«Бізге саналы білім беру және ақпараттандыру, мектептер үшін өздерінің жаттығуларын ұйымдастыру, тәжірибе алмасу үшін танымал спортшыларды шақыру және түрлі кездесулер өткізу мен оқығанды қондыратын жаттығуларды жасау қажет. «Әкелер мектебін» ашу арқылы, жасөспірім ұлдар қандай әрекеттерді істеуге болмайтынын, не істей алатынын түсінуі үшін ұлдарға үлгі болатын, тәлімгер болатын осындай әкелер бар орталықтарды ашу мен қолдау керек, олар отбасындағы қарым-қатынасты қалай құру керектігін осындай адамдардан үйрене алады. Ұлдар жақсы адамның дұрыс көзқарасы мен бейнесін үлгі ретінде ала алатын еді. Балаларды спортпен тәрбиелеу, оларда спорттық мінез-құлықты, рухты тәрбиелеу керек. Мемлекетіміз үшін ең бастысы – отбасылық мәселелерді толық қамтитын бағдарламаларды енгізу қажет».*

Мамандар әке мен ана рөлін, отбасылық қарым-қатынасты, ерлі-зайыптылардың, ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерін нығайту саласында отбасылардың сауаттылығы мен өмір сүру сапасын арттыру үшін білім беру курстарын құрудың маңыздылығын ерекше атап өтті.

- «Жас әкелерге арналған курстарды құру арқылы, оларды отбасындағы, некедегі кикілжің жағдайлары туралы және оларды шешу жолдары жайлы, олардың құқықтарын, әйелдердің құқықтарын, отбасы міндеттерін, үй шаруашылығындағы міндеттерін қалай бөлісетінін айту керек. Әкелерге курс барысында отбасы мәселелері бойынша қарапайым білім беру жүргізілетін болады. Біздерге өмір бойы оқу мен үйрену керек, егер бірінші және екінші неке нәтиже бермесе, мұндай тренингтерге шұғыл түрде қатысу керек».
- «Отбасылық курстар ашып, әйелдердің құқықтары, ерлердің құқықтары мен міндеттері туралы оқыту, әңгімелеу қажет. Мұндай курстар жүйелі және кешенді түрде ұйымдастырылуы керек. Ер мен әйелдің құқықтары мен міндеттері бар, оларды әркім өзара қабылдап, орындауы керек. Исламда ерлердің, әйелдердің және балалардың құқықтары туралы тұтас трактаттар бар, бірақ көбісі бұл туралы білмейді. Ерлердің, әйелдердің, балалардың және ата-аналардың құқықтары мен міндеттері туралы бәрі анық және ашық жазылған».

Әйелдердің пікірі бойынша ерлердің отбасы өміріне араласу деңгейлерін бағалаулары

Көптеген отбасылар үй шаруасымен өз бетінше айналысады: ерлі-зайыптылар бәрін өздері жасайды (ерлердің 41% және әйелдердің 38% жауап береді) немесе олардың балалары оларға көмектеседі (ерлердің 47% және әйелдердің 50% жауап береді). Ерлер (11%), әйелдер (2%) ерлердің пікірлеріне қарағанда жиі оларға туыстары, негізінен апа-сіңлілері, әпкелерінің және басқа туыстары көмектесетіндіктерін айтып берді (55-сурет).

Сурет 55. «Сізге немесе Сіздің жұбайыңызға үй жұмыстары бойынша, мысалы, жинастыру, ас даярлау, балаларды тәрбиелеуде әдетте жиі кім көмектеседі?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Барлық респондент әйелдерге (n=2125) «Сіздің ойыңызша, сіздің жұбайыңыз сізге күнделікті үй шаруасына және бала күтіміне қаншалықты жиі көмектесуі керек?» деген сұрақ қойылды. Жауаптардың нәтижелері 56-суретте көрсетілген.

Әйелдердің басым көпшілігінің пікірінше, ер адамдар әрқашан үй шаруашылығының келесі түрлерімен айналысуы керек:

- Үйді жөндеу (кішігірім) (80%);
- Әйелінің жүктілігі кезінде күтім жасау мен көмектесу (78%);
- Үйден тыс жұмыс (жылыжай, егін алқабы, бақша) (75%);
- Үй жануарларына күтім жасау (ірі-қара, құс, т.б. жануарлар) (74%);
- Төлемдерді төлеу (коммуналды және т.б.) (62%).

«Азық-түлік сатып алу» және «күнделікті бала күтімі» бойынша жағдай екі ұшты - әйелдердің пікірлері екіге бөлінді:

- Әйелдердің 54%-ы ерлер әрқашан азық-түлік сатып алуы керек деп есептесе, 41%-ы оны кейде жасау керек деп айтқан, 5%-ы бұл еркектің ісі емес деген пікірде.
- Әйелдердің 48%-ы балалардың күнделікті күтіміне «ер адамдар әрқашан қатысуы керек» деген пікірде болса, 43%-ы «кейде» және 9%-ы «ешқашан» деп жауап берді.

Үй жинау, тамақ пісіру, ыдыс жуу сияқты жұмыстарға - ер адамдар «кейде» қатысуы керек - бұл елді мекеннің түріне (қала, ауыл) қарамастан әйелдердің көпшілігінің (52% -дан 63%-ға) дейін пікірлерін көрсетті.

Ал әйелдердің көпшілігінің пікірінше, ер адамдар ешқашан жуыну бөлмесі мен дәретхананы (59%) жууға және кір жууға (52%) тиіс емес деген. Сонымен қатар, әйелдердің 32% ер адамдар мұны кем дегенде анда-санда жасауы керек деп есептейді (56-сурет).

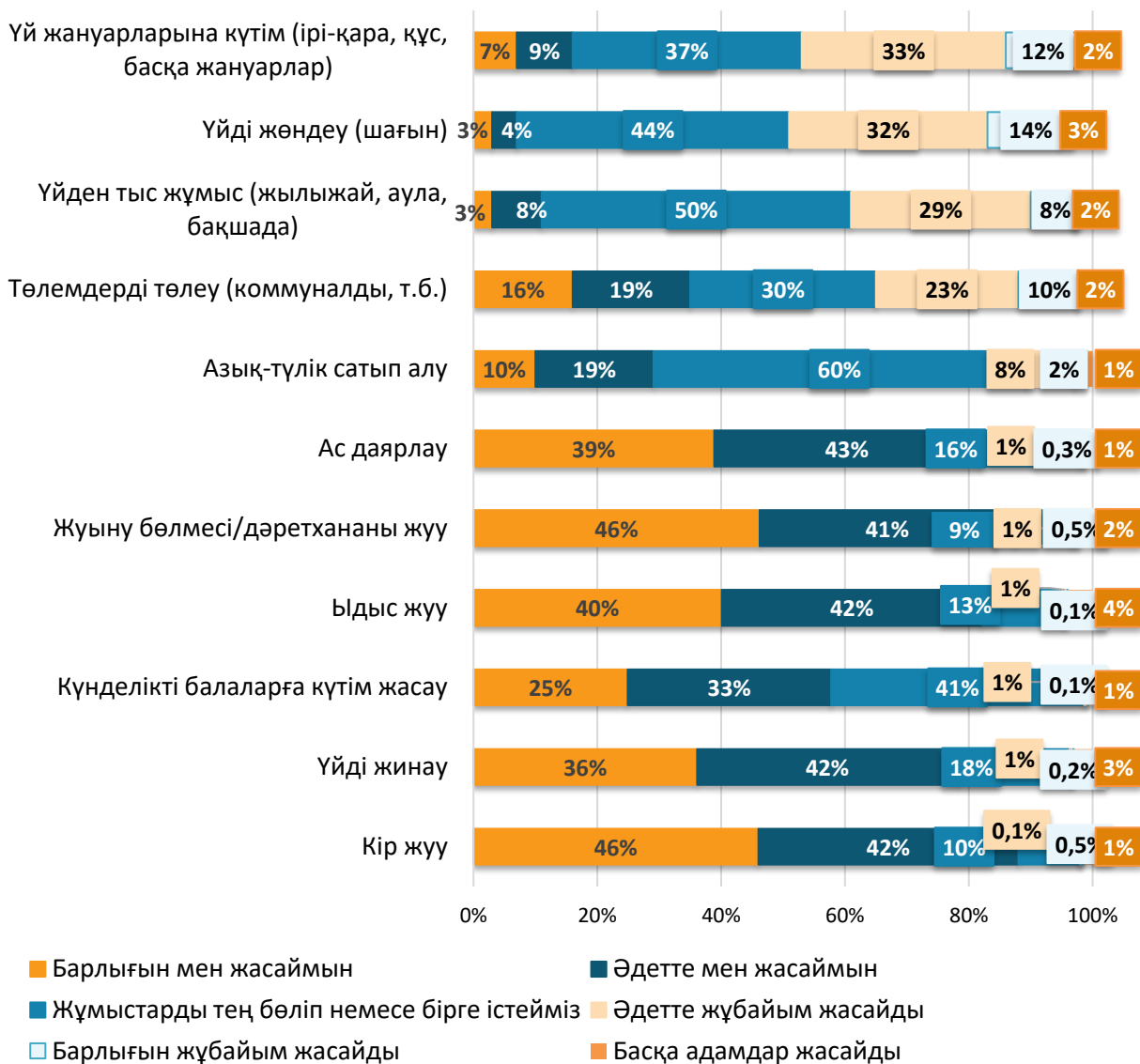
Сурет 56. «Сіздің пікіріңізше, Сізге жұбайыңыз үй шаруашылығы бойынша және балаларға күтім жасау бойынша қаншалықты жиі көмектесуі керек деп ойлайсыз?» сұрағы бойынша жауаптардың нәтижесі

Үй шаруашылығындағы ерлі-зайыптылар арасындағы жұмысты бөлуде әйелдердің қажеттіліктері қаншалықты қанағаттандырылып жатқанын анықтау үшін сауалнамаға қатысушыларға «Сіздің үй шаруашылығыңызда келесі міндеттер қалай бөлінген?» деген сұрақ қойылды. Жауаптардың нәтижелері 57-суретте «әдетте жұбайы» жауаптарының кему ретімен берілген.

Зерттеу көрсеткендей, әйелдердің үй шаруашылығындағы жұбайларының көмегіне деген қажеттіліктері көп жағдайда толық қанағаттандырылмайды - отбасылардың едәуір бөлігінде үй шаруашылығын ерлі-зайыптылар бірлесіп жасайтындықтары анықталды, тіпті үй шаруашылығы бойынша ерлер істеу керек жұмыстарды да әйелдердің ерлермен бірдей жасайтындықтарын да атап өткені анықталды.

- Әйелдердің басым көпшілігі (80%) үй шаруашылықтарындағы кішігірім жөндеу жұмыстарын жұбайы жасау керектігін атап өтті, шын мәнінде, үй шаруашылықтарының 46%-ында бұл жұмыс түрін ер адамдар жасайтындығы, ал 44% - жұбайлар бұл жауапкершіліктерді бөліседі, яғни теңдей және оларды бірге орындайтындықтарын атаған.
- Саяжай, жеке учаскесі, бақша бойынша үйден тыс жұмысы бар әйелдердің 75%-ы жұмыстың бұл түрін ерлер орындауы тиіс екенін атап өтті, шын мәнінде отбасылардың 37%-ында бұл жұмысты ер адамдар атқарады, ал отбасылардың 50%-да ерлі-зайыптылар бұл жұмысты бірге жасайтындықтары анықталды.
- Шаруашылықтары бар әйелдердің басым бөлігі (74%) ерлердің мал (ірі қара, құс және т.б.) бағуы керек деген пікірде, шын мәнінде, отбасылардың 45%-ында оны ер адамдар жасайды; ал 37%-да бұл жұмыс түрі бірлесіп орындалады, яғни ерлі-зайыптылар теңдей және бірге орындайтындықтары анықталды.
- Төлемдерді төлеуге қатысты (коммуналдық және басқа қызметтер) – әйелдердің 62%-ы мұны ер адамдар жасауы керек деген пікірде, шын мәнінде бұл міндетті ерлердің 33%-ы орындайды, отбасылардың 30%-ында бұл міндет бірлесіп орындалады, яғни, ерлі-зайыптылар шоттарды төлеуді бірлесіп бақылайды, ал отбасылардың 35%-ында бұл жауапкершілікті әйелдер бақылайтындықтары мен атқаратындықтары белгілі болды.

Әйелдердің басым бөлігі (60%) жұбайларымен бірге отбасын азық-түлікпен қамтамасыз етіп, оларды сатып алу жауапкершілігін бөлісетінін атап өтті. Тамақ әзірлеу (82%), ыдыс жуу (82%), үй жинау (78%), кір жуу (88%), ванна мен дәретхананы жуу (87%) сияқты үй шаруашылығының басқа міндеттерін орындауда әйелдер басым, отбасылардың көпшілігінде (78% -88%) бұл жұмыс түрлерін әйелдер жасайды. Сондай-ақ балалардың күнделікті күтімінде – 58% отбасында әйелдер жұмыс істейді және 41% отбасында бұл міндеттерді жұбайларымен бөлісіп атқарылатындығы анықталды (57-сурет).

Сурет 57. «Сіздің үй шаруашылығыңыздағы көрсетілген келесі міндеттер Сіздің отбасыңызда қалай бөлінеді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

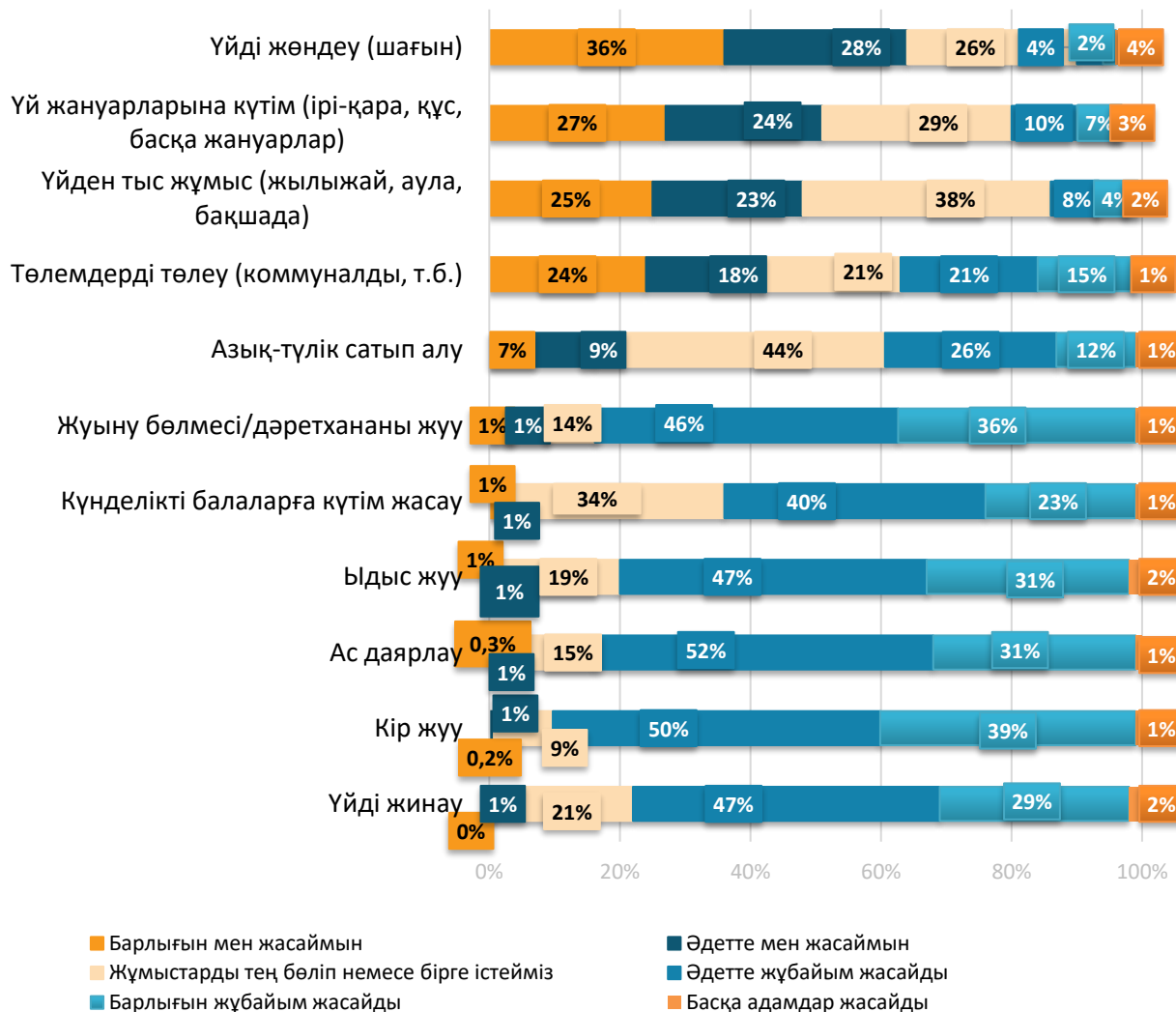
Сондай-ақ ер адамдардан үй шаруашылығында жауапкершілікті бөлу тәжірибесі туралы сұрақ қойылды: «Сіздің үй шаруашылығыңызда келесі міндеттер қалай бөлінеді?». Ерлердің жауаптары әйелдердің ерлердің үй жұмыстарына көмегіне деген көптеген қажеттіліктері қанағаттандырылмайтынын растады.

Ерлердің басым бөлігі (64%) үйге ұсақ жөндеу жұмыстарын жүргізетінін айтты. Қалған міндеттерді ерлердің жартысына жуығы атқарса да, отбасылардың едәуір бөлігінде бұл міндеттер бірлесіп орындалады:

- Мал бағу (мал, құс және басқа да жануарлар) - 51% ер адамдар мұны өздері істейтіндіктерін айтты, 29% бұл жауапкершілікті жұбайымен бөліседі.
- Үйден тыс жұмыс (дача, жеке учаске, бақша) ерлердің 48%-ы мұны өздері істейтіндіктерін айтты, бірақ айтарлықтай бөлігі (38%) бұл жауапкершілікті жұбайымен бөліседі.
- Төлемдерді төлеу (коммуналдық қызметтер және т.б.) бұл жауапкершілікті ерлердің 42%-ы өздері орындайды, әрбір бесінші отбасында (21%) бұл

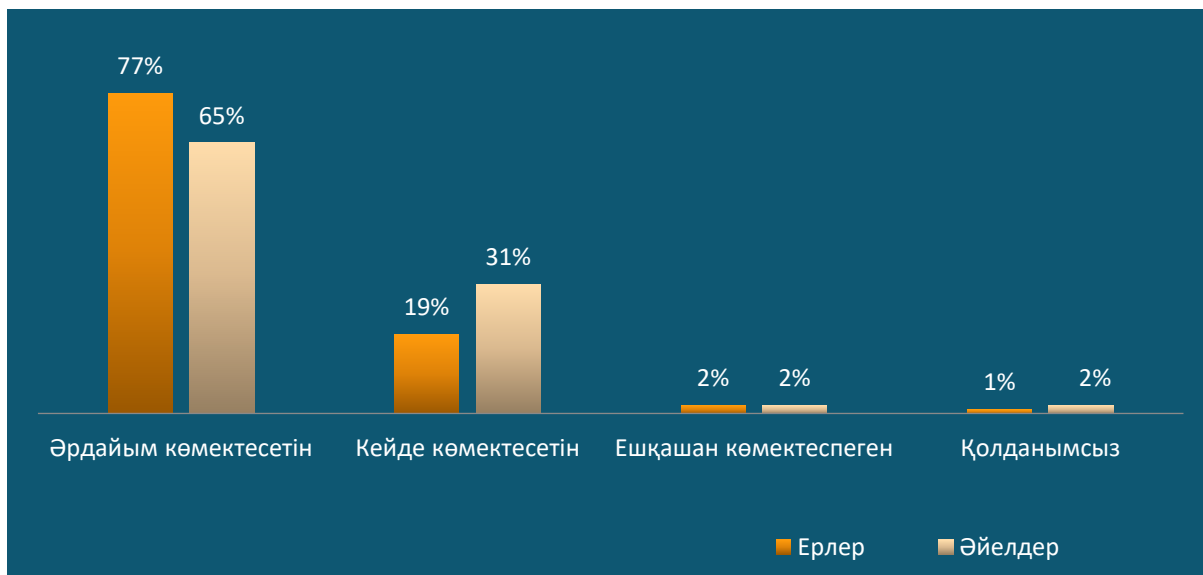
жауапкершілік ерлі-зайыптылардың арасында бөлінедінігін айтты немесе жұбайы (21%) атқарады.

Қалған үй шаруашылық міндеттерін отбасылардың едәуір бөлігінде әйелдер орындайды (58-сурет).

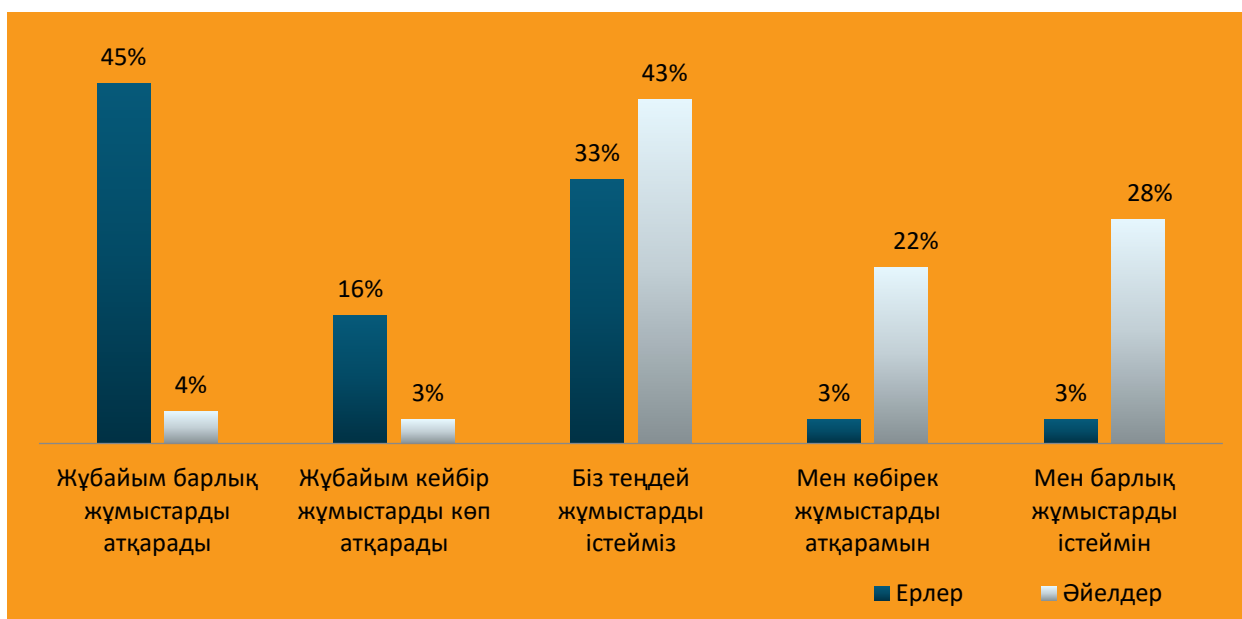
Сурет 58. «Сіздің үй шаруашылығыңыздағы көрсетілген келесі міндеттер Сіздің отбасыңызда қалай бөлінеді?» сұрағына ерлердің жауаптарының нәтижесі

Әйелдердің басым көпшілігі (78%) ерлер жүктілік кезінде әйелдерге көмектесіп, қамқорлық жасауы керек екенін айтты. Көптеген отбасыларда бұл жағдай, яғни ер адамдар жүктілік кезінде жұбайына көмектесіп, оларға қамқор болған: ерлердің 77% және әйелдердің 65% -ы жұбайларының үнемі көмектесетінін атап өтті, ерлердің 19% және әйелдердің 31%-ы кейде деп жауап берген (59-сурет).

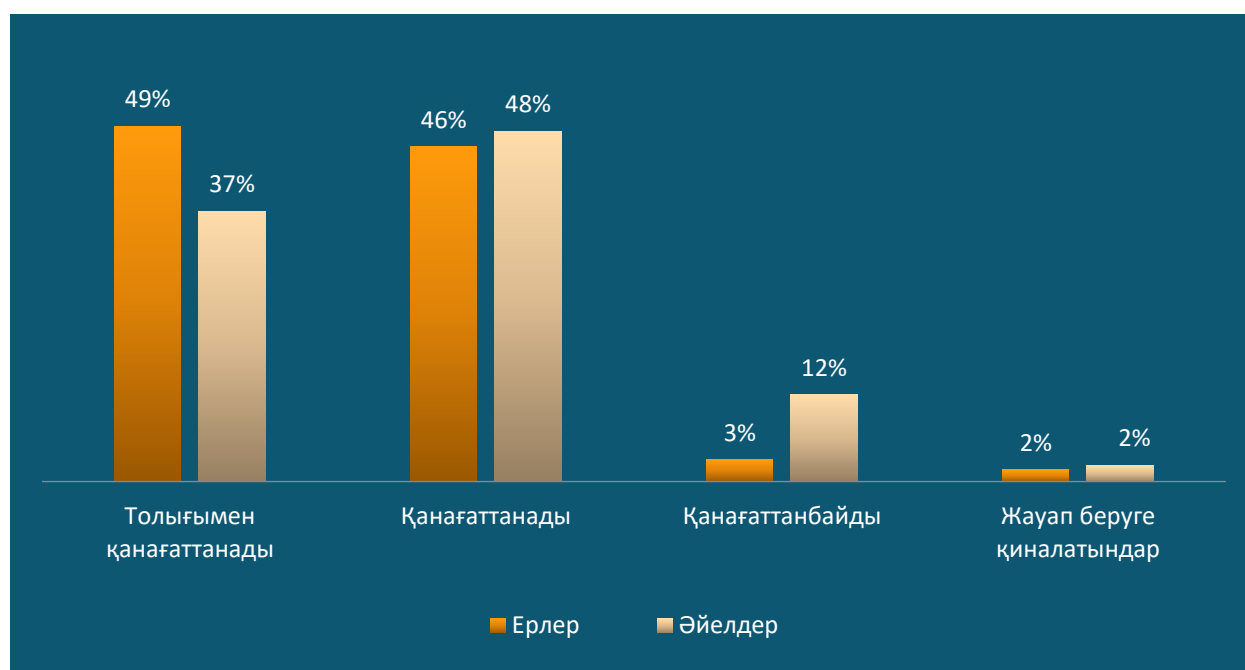
Сурет 59. «Сіз жүкті болған кезіңізде Сізге жұбайыңыз (Сізге күтім жасау, үй жұмыстарын атқару) көмектесті ме?» сұрағына әйелдердің жауаптарының нәтижесі

Сауалнама барысында респонденттердің өздері ерлі-зайыптылардың әрқайсысының үй шаруашылығындағы міндеттерді бөлуге және оны істеуге қосқан үлесін бағалады, бұл үшін оларға: «Жалпы үй шаруашылығындағы міндеттерді бөлуді қалай бағалайсыз?» сұрағының нәтижесі 60 суретте көрсетілген. Нәтижесінде Үй шаруашылығы бойынша әйелдердің олардың жұбайларынан әлдеқайда көп жұмыстарды атқаратындықтары анықталды. Бұл ерлердің 45% және әйелдердің 28%, ерлердің тағы 16% және әйелдердің 22% -ы әйелдердің жұбайларына қарағанда әлдеқайда жұмыс істейтінін атап өтті. Сонымен қатар, отбасылардың едәуір бөлігінде (ерлердің 33% және әйелдердің 43% жауаптары) ерлі-зайыптылар үй шаруашылығының міндеттерін бірдей дерлік бөліседі екендіктерін және орындайтындықтарын анықтады (60-сурет).

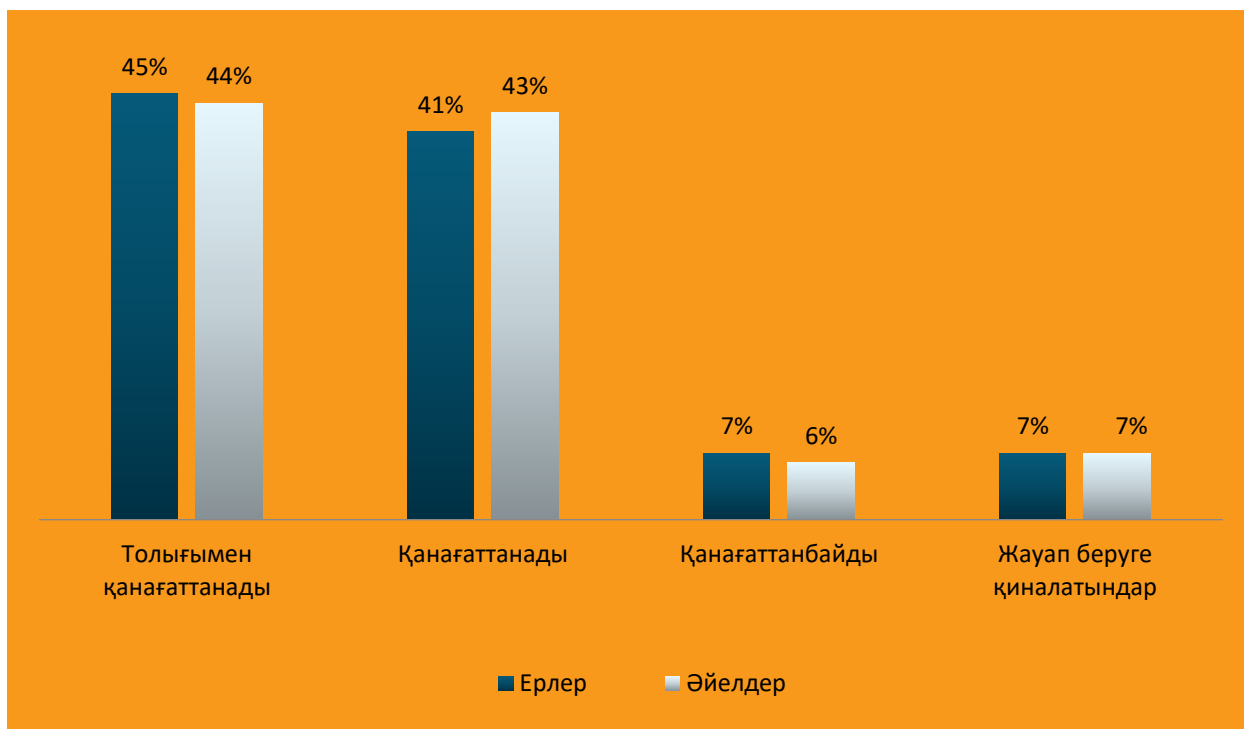
Сурет 60. Респонденттердің үй шаруашылығы бойынша қызметтерді бөліп істеуді бағалаулары

Ерлердің (95%) және әйелдердің (85%) көпшілігі үй шаруашылығын жүргізу бойынша жауапкершіліктің қалыптасқан бөлінуіне қанағаттанады. Әйелдер арасында (12%) еркектерге қарағанда төрт есе көп (3%) жауапкершіліктің бұл бөлінуіне қанағаттанбайтындарын респонденттер айтқан (61-сурет).

Сурет 61. «Жұмыстардың осындай етіп бөлінуіне Сіз қанағаттанасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Ерлі-зайыптылардың көпшілігінің үй шаруашылығындағы міндеттерді бөлудегі қазіргі жағдайға қанағаттанатынын растайтын тағы бір дәлел «Сіздің ойыңызша, сіздің жұбайыңыз осы жауапкершілікті бөлуге риза ма?» деген сұраққа жауаптар: ерлердің 86% және әйелдердің 87%-ы «толығымен қанағаттандым» және «жартылай қанағаттанамын» деген бағаны атап өткен. Жалпы алғанда, ерлердің 7%-ы және әйелдердің 6%-ы өздерінің жұбайларының бұлай жауапкершілікті бөлуге риза емес екенін айтқан (62-сурет).

Сурет 62. «Сіздің пікіріңізше, Сіздің жұбайыңыз қызметтердің осындай етіп бөлініп, істелуіне қанағаттанады ма?» сұрағына жауаптар

Әйелдермен жүргізілген сұхбаттар көрсеткендей, жұбайына үй шаруасын бөлісуде және бала күтімінде қолдау көрсету әйелді бақытты ететіндігі анықталды. Ерлер әйелдеріне барлық істе көмектесіп, бала күтіміндегі жауапкершілікті бөліссе, әйелдерге қамқорлық жасап, оған жақсы сыйластық жасаса, онда әйелдер өмірлеріне қанағаттанады және өздерін бақытты әйелдер ретінде сезінеді:

- *«Үйдегі және балалармен байланысты барлық жауапкершілік тең бөлінеді. Күйеуім менің уақытым жоқ екенін көреді, ол маған көмектеседі. Баланы мектептен кезектесіп алып кетіп отырамыз, жауапкершіліктерді бөлісіп алғаннан кейін, дау-дамай мен қиындықтар жоқ. Барлық жұмысты келісіп, ақылдасып істейміз. Жаялық ауыстыру, баланы жундыру, киімдерін кигізу, мүлде проблема емес, күйеуім осыларды қуана жасайды. Ол маған қарағанда бұл жұмыстарды өте жақсы жасайды. Босанғаннан кейінгі қиын сәттер болғанда, күйеуім көп көмектесті, босанғанға дейін және босанғаннан кейін мені өзі бақты, күтім жасады, жарақаттарды байлаған дәкелердің бәрін өзі шешті, ешқашан баланы ауруханада мен көтермейтінмін, күйеуім менің орныма бәрін жасады. Күйеуім бәріне көмектесті, қолдады, ол менің жанымда жүргені, маған қамқор болғаны үшін адамдардың бізге қызғанышының бірінші себебі. Осыған байланысты мен өте бақытты әйелмін. Бір жерге баратын болсам, көйлекті үтіктеп, киіндіріп, көлігімен апарып, түнде баламен күте алады. Мен демалуым керек, серуендеуім керек, ол менің бұл ойымды қолдайды, ол менің аяқ киімімді сүртіп қояды. Менің күйеуімде «Мен еркекпін, олай істемеймін» деген ондай ой жоқ. Егер балалар ауырса, мен көбінесе олармен бірге боламын, бірақ күйеуімнің көмегі қажет болса ол жұмысындағы басшылықтан демалыс сұрай алады, солай балалар мен маған көмектеседі».*

- *«Біз барлығын бірге істеуге тырысамыз немесе біз бір шешімге келеміз, егер мен кішкентай қызыммен болсам, онда ол басқа балаларды үйірмеге апарады. Екінші баламды босандым, оқыдым, кешке дейін университетте сессиялар болды. Мен баланы ұзақ уақыт еміздім, бірақ жолдасым өзі онымен бірге отырып, оған қарап, университетіме әкелетін, сол кездерде мен үзіліс кезінде баламды тамақтандыратынмын. Бірге біз әрқашан жағдайдан шығуға тырыстық. Міндеттердің бөлінуіне көңілім толады, қанағаттандырады».*

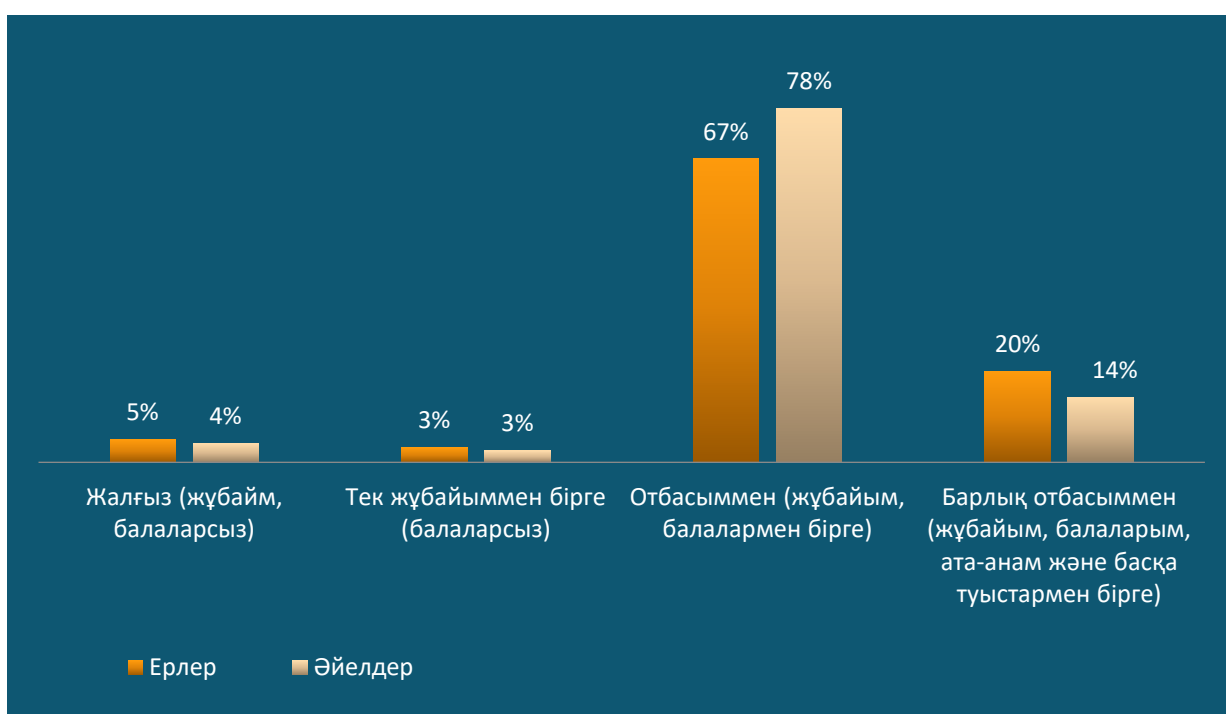
Сарапшылардың пікірінше, бүгінде қазақстандық қоғамда тұрмыстық міндеттерді бөлуге қатысты, әсіресе қала жағдайында, әрбір жұбайдың жұмыспен қамтылуын және заманауи технологияларды ескере отырып, үлкен өзгерістер бар екенін байқауға болады.

- *«Бүгінгі таңда урбанизация барған сайын өзіне тән өзгерістер енгізуде. Бірнеше жыл бұрын әйелдер барлық үй шаруасымен айналысатын, ал қазір оларға техникалар, туыстары көмектеседі және олардың бос уақыты көбірек бола бастады. Енді егде жастағы отбасылар жас жұбайларды талқылаулары мен түрткілеулері жойыла бастады, үлкендер балаларының өміріне араласуды қойды».*
- *«Үйдегі міндеттер мен жұмысты тең бөлу керек, бүгінде бұл қалада тұратын және жұмыс жүктемелері қиын кезде отбасының өмір сүруінде маңызды болып тұр».*
- *«Қоғамда әлі де гендерлік стереотиптер бар, бірақ жылымық бар, жастар әртүрлі, әр ұрпақта бәрі мүлдем өзгеріп келеді. Әр ұрпақ белгілі бір жағдайда, әсерде өседі, жастық шақ әртүрлі болады, олар қазір ештеңеден қорықпайтын, дүниетанымы бөлек болып қалыптасып келе жатыр. Олар үй шаруашылығының міндеттерін бөлуге сабырмен жауап береді. Ер адамдар қоқыс шығара алады, ыдыс жуады, азық-түлік сатып алады және әртүрлі үй шаруаларын жасай алады. Ересек жаста құндылықтарды қайта бағалау орын алуы мүмкін, мұндай жағдайларда адамдар отбасылық жауапкершіліктерді бөлісу керек екенін түсінеді. Егер жұбайы науқас болса, жұбайы әйелінің барлық үй шаруасын орындайды. Егер ерлі-зайыптылар отбасында қандай да бір дағдарысты бастан өткерсе, олар бір-бірін қолдауға, келісімге барады».*
- *«Барлық ер адамдар бұған дайын емес, жұмыстардың барлығына көбірек әйелдер араласады. Әйелдер үй шаруашылығын басқару жауапкершілігін алады, ал көптеген ер адамдар отбасын қамтамасыз етуде асыраушы рөлін атқарады. Мұхаммед пайғамбар да еден сыпырған, әйелдерге көмектескен деген хадистер, сүннеттер бар. Мұхаммед пайғамбардың адамдары да оның әйеліне де үй шаруасына көмектескенін айтады. Мұндай хадистер өте көп, бірақ біздің қоғам діндар емес, сауатсыз болғандықтан, көптеген ер адамдар әйелдерді үй шаруасымен айналысуға міндеттейді. Әйелдер үй шаруасымен айналысып қана қоймай, өздеріне де уақыт бөлуі керек».*

Респонденттердің демалыс күндерінде тынығу мен демалыс уақыттарын өткізулері бойынша қалаулары

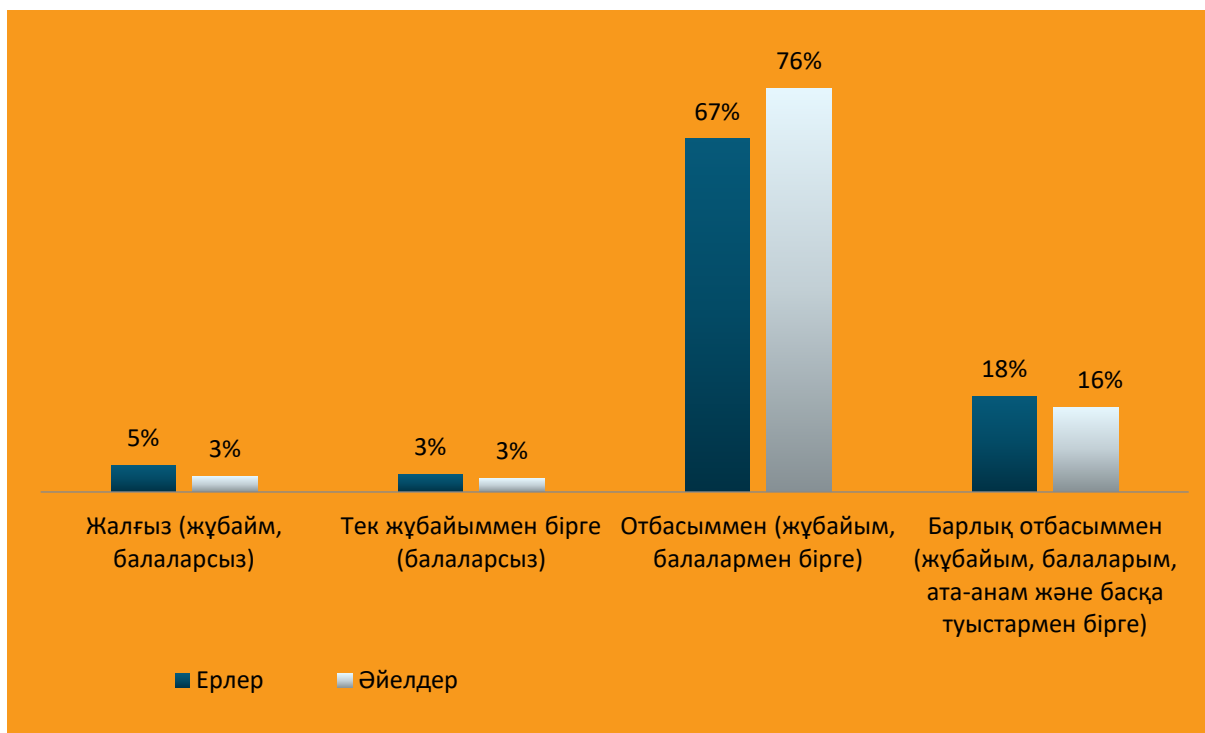
Сауалнама көрсеткендей, ерлердің көпшілігі (67%) мен әйелдердің (78%) демалыс күндерін бүкіл отбасымен, жұбайымен және балаларымен өткізуді қалайды. Бұл артықшылық ерлерге қарағанда әйелдер арасында жиі кездеседі. Ерлер үлкен отбасымен, яғни жұбайы мен балаларынан бөлек, ата-анасымен немесе басқа туыстарымен демалуды жөн көреді, бұл әрбір бесінші ер адамның (20%) жауаптары, әйелдер арасында респонденттердің 14%-ы осылай деп жауап берді.

Тек бірнеше ер адам (5%) мен әйелдер (4%) жалғыз немесе тек жұбайымен (3%) демалуды қалайды (63-сурет).

Сурет 63. «Сіз өзіңіздің демалыс уақытыңызды қалай өткізгеніңізді қалайсыз?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Отбасылық қазақстандықтардың қалауы негізінен жүзеге асады, шын мәнінде әркім демалады, яғни өз қалауына сәйкес: олардың көпшілігі бүкіл отбасымен демалады, әрбір бесінші отбасы дерлік ата-аналарымен немесе басқа туыстарымен демалады. Жалғыз немесе жұбайымен жалғыз демалғысы келетіндер де өз қалауларын ұстанады (64-сурет).

Сурет 64. «Ақиқатында, Сіз өзіңіздің демалыс уақытыңызды қалай өткізесіз?» сұрағы жауаптардың нәтижесі

Ерлердің отбасында әкелік қызметтерді атқаруы мен балаларының тәрбиесіне қатысуларының деңгейлерін бағалау

Осы зерттеудің нәтижелері бойынша қазақстандықтардың отбасындағы бала санының орташа мәні 2,3 (Std.dev.1.2), ең азы – 1, ең көбі – 9 бала. Біздің сауалнамаға сәйкес қазақстандықтардың отбасындағы балалар саны туралы деректер 10-кестеде келтірілген.

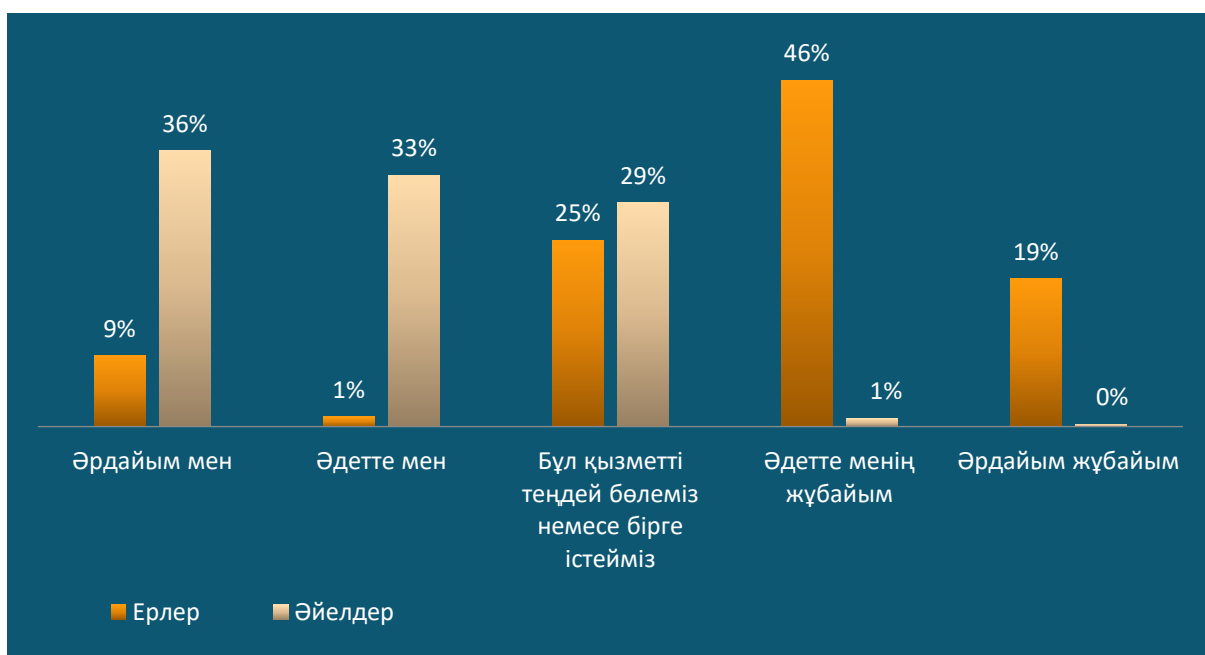
Жалпы, сауалнама балалар саны әртүрлі отбасыларды қамтыды, сонымен қатар іріктеуде балалардың жасы әртүрлі: 5 жасқа дейін, 6 жастан 17 жасқа дейін және 18 жастан жоғары жастағы балалары бар отбасылар ұсынылған.

Кесте 10. Респонденттердің отбасыларындағы балалар санының таралуын көрсету

Отбасылардағы балалар саны	Жиілік	%
Барлығы	2125	100%
1	622	29%
2	732	34%
3	455	21%
4	201	10%
5	89	4%
6	19	1%
7	3	0,1%
8	2	0,1%
9	2	0,1%

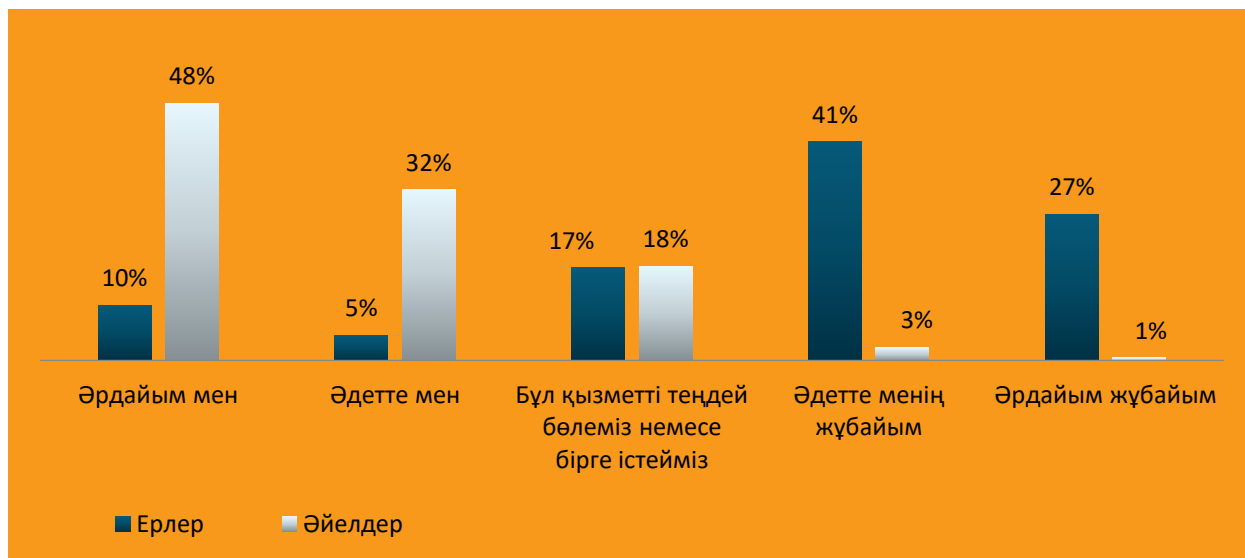
Ерлердің ата-ана тәрбиесіне және бала күтіміне қатысу дәрежесін анықтау мақсатында сауалнамаға қатысушылардың барлығына бірқатар сұрақтар қойылды. Басқа адамдардың (әжелер, аталар және т.б.) көмегін есепке алмай, ерлі-зайыптылардың балаларды күту міндеттерін қалай бөлісетіні анықталды.

Жоғарыда анықталғандай, отбасылардың көпшілігінде күнделікті бала күтімімен әйелдер айналысады: бұл әйелдердің (69%) және ерлердің (65%) көпшілігінің жауаптары. Сонымен қатар, әрбір төртінші отбасында (25% -29%) бала күтімі бойынша міндеттер ерлі-зайыптылардың арасында бірдей бөлінеді. Ерлер арасында «әрдайым мен» (9%) және «әдетте мен» (1%) жауаптарын жалғызбасты әкелер атап өтті (65-сурет).

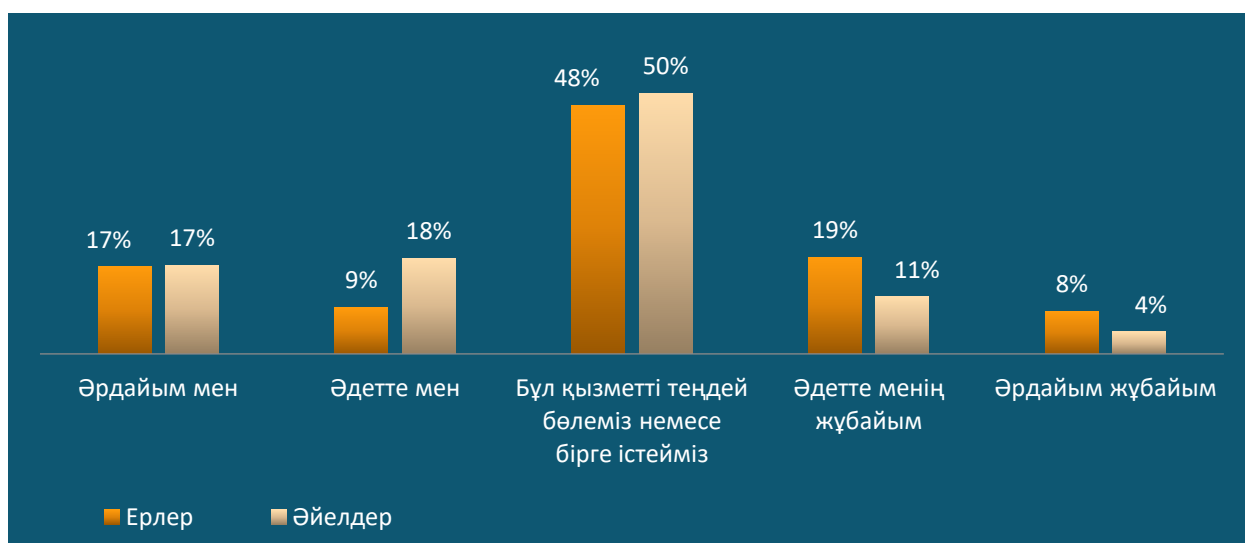
Сурет 65. «Күнделікті балаларға кім күтім жасайды?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Көптеген отбасыларда балалар ауырған кезде аналар оларға қамқорлық жасайды, мұны әйелдердің 80% және ерлердің 68% атап өтті. Әрбір бесінші отбасы дерлік бұл жауапкершілікті тең (17% -18%) бөліседі. Ерлер арасында байқалған «әрқашан мен» деген жауаптарды (10%) жалғызбасты әкелер атап өтті. Жалпы, жұбайымен бірге тұратын ер адамдардың шамамен 5%-ы ауырған жағдайда балаларымен үйде қалатындықтарын айтқан (66-сурет).

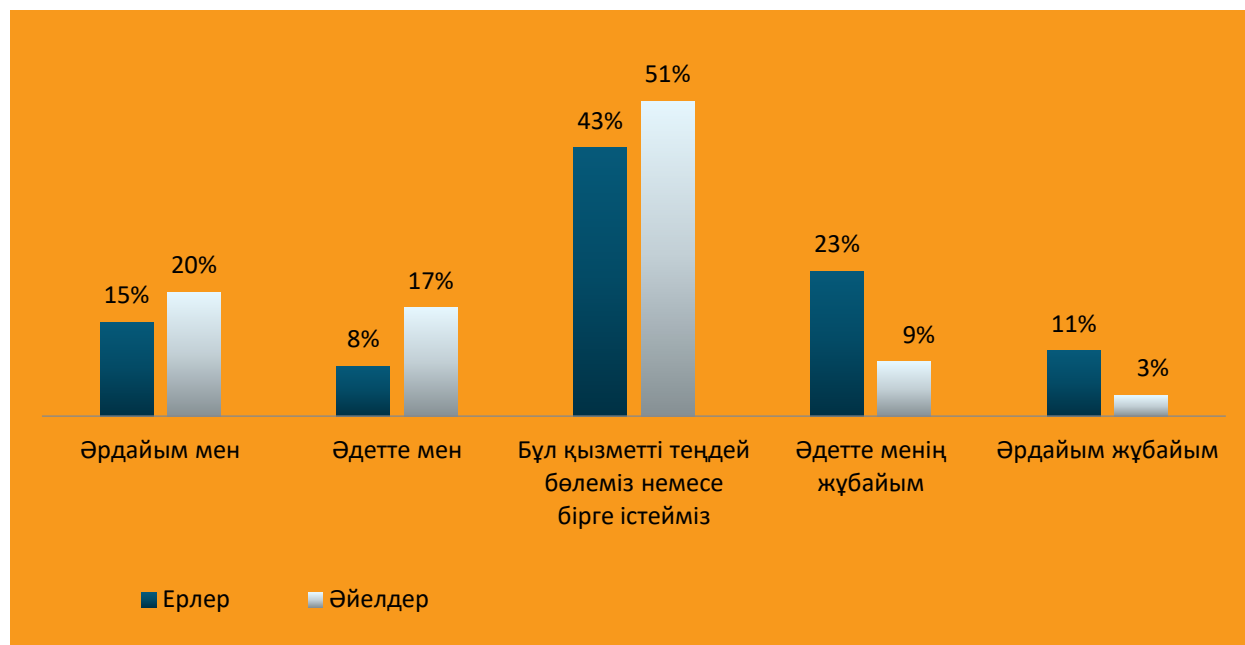
Сурет 66. «Балалар ауырып қалған кезде, балалардың жанында кім қалады?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

«Баланы мектептен немесе балабақшадан кім алып кетеді?» деген сұрақ туындағанда жағдай айтарлықтай өзгереді - отбасылардың жартысында (48% -50%) ерлі-зайыптылар бұл жауапкершілікті өзара бөліседі немесе бірге орындайды. Отбасының екінші жартысында бұл міндетті ерлерге (15%) қарағанда әйелдер (35%) жиі орындайды - жалғызбасты әкелерді есепке алмағанда, олар көбіне барлығын өздері жасайды немесе жақындары жұмыстарды істеуге көмектеседі (67-сурет).

Сурет 67. «Балаларды кім балабақшадан/ мектептен алып кетеді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Сауалнама сонымен қатар отбасылардың едәуір бөлігінде (орта есеппен 47%) бұл жауапкершілік ерлі-зайыптылардың арасында бөлінетініне немесе бірлесіп атқарылатынына қарамастан, ерлерге қарағанда әйелдердің балаларды қосымша біліммен қамтамасыз етуге көбірек тартылатынын көрсетті (68-сурет).

Сурет 68. «Балаларды кім үйірмелерге/қосымша сабақтарға апарып жүреді?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Әртүрлі жастағы балалар әртүрлі дәрежедегі күтімді және сәйкесінше ата-аналардың назар аударуларын талап етеді, бірақ жалпы алғанда, кәмелетке толғанға дейін балалар, ата-анасының немесе қамқоршысының қолдауын қажет етеді. Балаларға әрдайым күнделікті және материалдық мәселелерді шешуден бастап, жеке тақырыптардағы құпия әңгімелерде көрінетін психологиялық қолдауға дейін жан-жақты қолдау қажет.

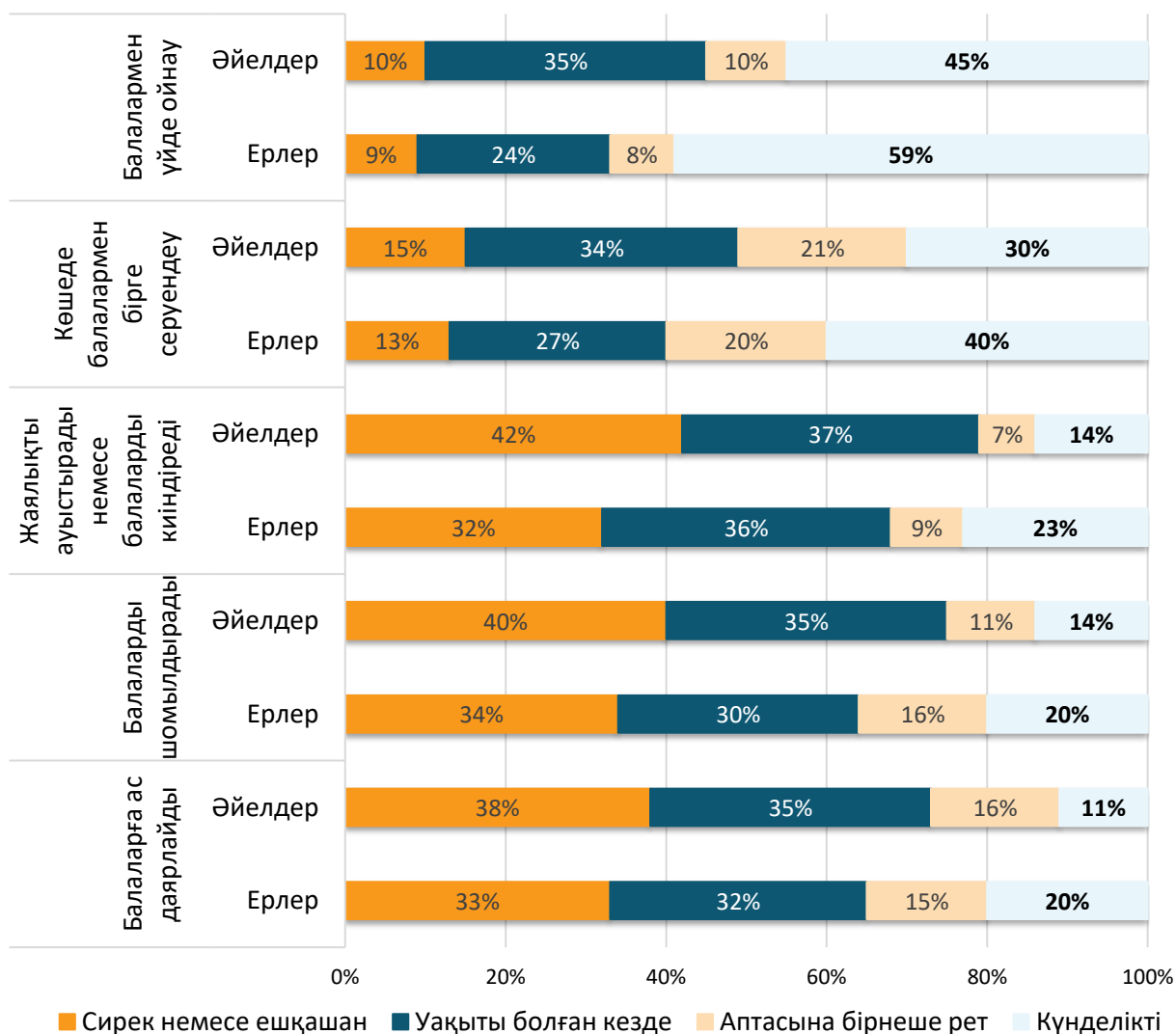
62-65-суреттерде келтірілген жауаптардың нәтижелері отбасылардың көпшілігінде балаларды күту міндеттері көбінесе әйелдерге жүктелетінін көрсетті. Ерлердің бала тәрбиесіне қатысу дәрежесін анықтау мақсатында барлық респонденттерге тиісті сұрақтар қойылды, ал әйелдер жұбайын бағаласа, ерлер өздері үшін жауапты айтқан, яғни өздеріне баға берді. Бұл сұрақтар 5 жасқа дейінгі балалары барларға (69-сурет) және 6-дан 17-ге дейінгі балалары барларға (70-сурет) бөлек қойылды.

Көбінесе, ерлердің 5 жасқа дейінгі балаларды тәрбиелеуге қатысуы балалармен белсенді уақыт өткізуде көрінеді:

- Үйде балалармен ойнау – аптасына бірнеше рет немесе күн сайын жиілікпен әйелдердің 55% және ерлердің 67% деп жауап берді.
- Балалармен көшеде серуендеу – жиілігі аптасына бірнеше рет немесе күн сайын әйелдердің 51% және ерлердің 60% жауап берген.

Бала күтімінің және уақыт өткізудің басқа да мәселелері бойынша, көбінесе тұрмыстық сипатта, ерлер сирек қатысады, яғни «сирек немесе ешқашан» және «уақыт болған кезде» бұл орташа есеппен ерлер мен әйелдердің шамамен 70% жауаптары:

- Балалардың киімдерін ауыстырады немесе жаялықтарын ауыстырады - әйелдердің 42% және ерлердің 32% -ы «сирек немесе ешқашан» деп жауап берді, әйелдердің 37% және ерлердің 36%-ы «уақыт болған кезде» әкелер жасайды деп жауап берді - жалпы бұл жауаптар әйелдердің 79% және ерлердің 68% құрайды.
- Балаларды жуындыру - әйелдердің 40% және ерлердің 34%-ы «сирек немесе ешқашан» деп жауап берді, әйелдердің 35% және ерлердің 30%-ы әкелер «уақыттары болған кезде» деп жауап берді. Барлығы бұл әйелдердің 75% және ерлердің 64% жауаптарын құраған.
- Балаларға тамақ дайындайды – әйелдердің 38%-ы мен ерлердің 33%-ы әкелері мұны «сирек немесе ешқашан жасамаған» деп жауап берсе, әйелдердің тағы 35%-ы және ерлердің 32%-ы «сәті болған кезде» деп жауап берді. Барлығы бұл әйелдердің 73% және ерлердің 65% жауаптары (69-сурет).

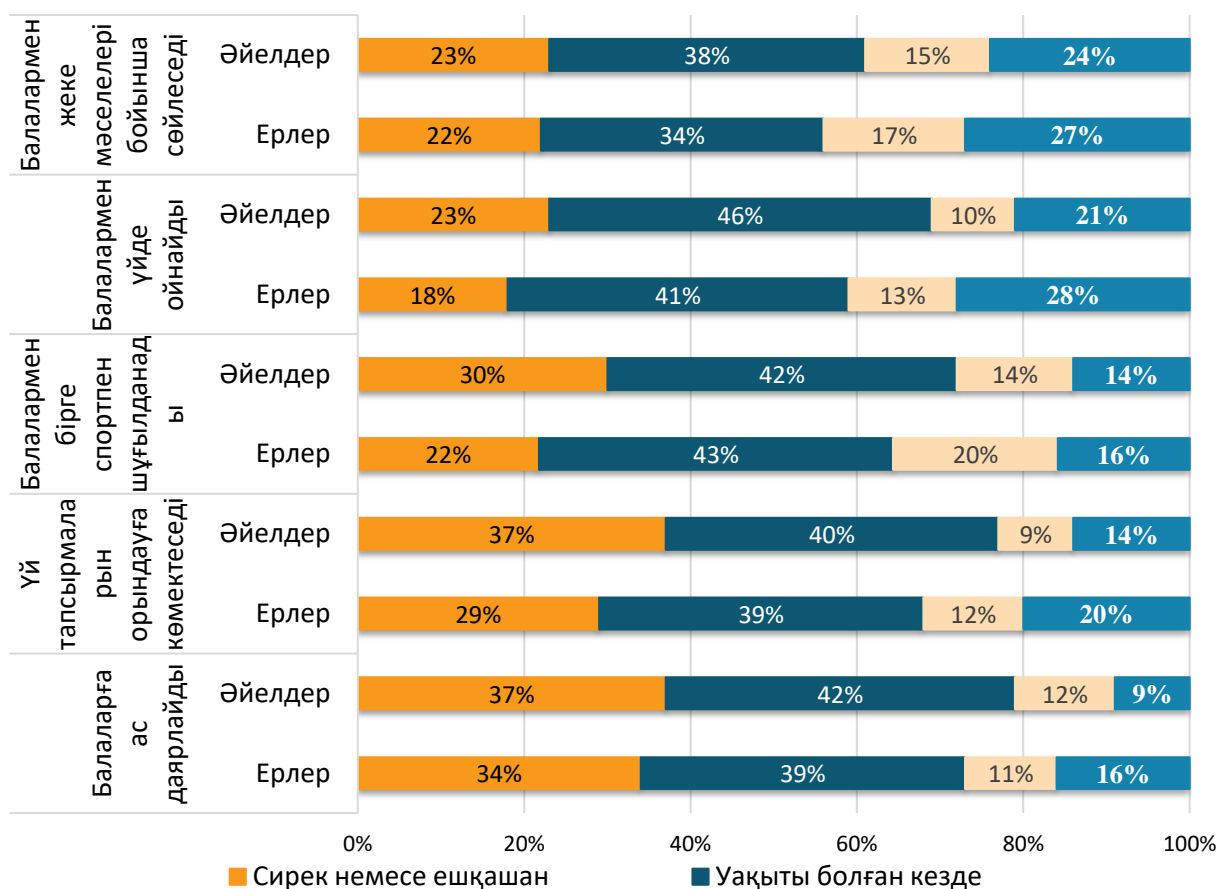

Сурет 69. 5 жасқа дейінгі балалары бар әкелердің балаларына күтім жасау мен тәрбиелеу жұмыстарына қатысуларының жиіліктері

6-17 жас аралығындағы балаларды тәрбиелеуге әкелердің қатысуы туралы респонденттердің жауаптарының нәтижелері 70-суретте келтірілген. Деректер отбасылардың көпшілігінде, ерлердің ең болмағанда, балаларға күтім жасау мен оларды тәрбиелеу бойынша уақыттары болған кезде немесе сәті орын алған кезде барлық жауапкершілікті орындайтынын көрсетеді. Сауалнамада 70-суретте аталған сұрақтың нәтижесі көрсетілген. Сонымен қатар, анықталғаны, ерлер көбінесе келесі тәрбие беру іс-шараларымен айналысады:

- Балалармен жеке тақырыптарда сөйлесу – жалпы әкелердің 78%-77%-ы балалармен кем дегенде ара-тұра жеке тақырыптарда сөйлеседі, ерлердің 22%-ы және әйелдердің 23%-ы ғана әкелердің мұны сирек немесе ешқашан жасамайтынын атап өтті.
- Үйде балалармен ойнау – орташа есеппен әкелердің шамамен 80%-ы әртүрлі жиілікте үйде балалармен ойнайды, сәйкесінше әйелдердің 23%-ы және ерлердің 18%-ы «сирек немесе ешқашан» деген жауаптарды атап өтті.
- Балалармен спортпен айналысу немесе белсенді ойындар ойнау - орташа есеппен әкелердің шамамен 74%-ы әртүрлі жиіліктегі осы әрекеттерге қатысады. «Сирек немесе кейде» деп жауап берген әйелдердің 30% және ерлердің 22%.

Әкелер зерттеуде көрсетілген басқа іс-шараларға сирек қатысады, орташа есеппен әкелердің шамамен 67%-ы балаларға үй тапсырмасын орындауға көмектеседі, ал әкелердің 65%-ы «уақыты болған кезде» балаларына тамақ әзірлейді (70-сурет).

Сурет 70. 6 жастан 17 жасқа дейінгі балалары бар әкелердің бала тәрбиесі мен күтіміне қатысуларының жиіліктері

Зерттеу кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеу мен күтуге әкелердің қатысы жоқтығын көрсетті. Ерлер (96%) бұл жағдайды олардың басты міндеті - отбасын асырау екеніне сенімділікпен түсіндіреді. Сондай-ақ, «Менің балаларыма деген қамқорлығым, негізінен, қажет кезде жұбайыма көмектесуімнен көрінеді» (79%) пікір кең тараған. Сонымен қатар, ер адамдар бала күтіміне араласпауын жұмыста бос еместігімен түсіндіреді, ондай ер адамдар 67% , жауаптары «Балаларыммен көбірек араласатын, байланыста болсам, аз жұмыс істеуге келісетін едім» және 61% «Мен жұмысыма байланысты балаларыммен тым аз уақыт өткіземін» деген пікірде. Ерлердің басым бөлігі (70%) жұбайымен ажырасқан жағдайда балаларымен тіл табыса алмайтынымен келіспейді – сәйкесінше, ерлердің 31%-ы ғана «Егер мен әйеліммен ажырасып кететін болсам, балаларыммен қарым-қатынаста бола алмай қаламын» деп жауап берген (71-сурет).

Сурет 71. Ерлер арасында кең таралған тұжырымдар

Сарапшылар бүгінгі таңда ер азаматтардың бала тәрбиесіне, бала күтіміне қатысу дәрежесіне баға беріп, өзгерістер мен ерекшеліктерге тоқталды: *«Баласымен серуендеп, бала тәрбиелеп отырған жас әкелерді жиі көреміз, мұндай бастамаларды қолдауымыз керек. Ерлер бала күтімі үшін декреттік демалысқа шығады, бұл маңызды өзгеріс және отбасы құндылықтары мен өзара құрметті түсінудің жаңа түрі»*. Сондай-ақ, сарапшылар бүгінгі күні ата-ана тәрбиесіндегі жайлылық деңгейін жақсартуға және арттыруға көмектесетін әртүрлі мүмкіндіктер мен заманауи

ресурстарды атап өтті, бірақ екінші жағынан, олар бар шектеулер мен проблемаларды да көрсетіп атап өтті.

- *«Әйелдерге көптеген жұмыстар жүктелді, ал қазір техниканың пайда болуымен әйелдер мен еркектерге оңай болды, мысалы: ыдыс жууға, кір жууға көмек бар, барлығын техника жасайды. Мемлекетіміздің өзі заңды бұзады, мемлекеттік қызметкерлер түн батқанша жұмыс істейді, бұл еңбек шартын сақтамауды білдіреді. Ата-аналар кешкі сағат 18.00-ден кейін үйде болуы керек, отбасымен уақыт өткізуі керек, тәртіпті сақтауда мемлекет бүкіл қоғамға үлгі болуы керек. заңдар мен азаматтар мен отбасыларға қамқорлық жасау маңызды. Отбасының өміріне, бала тәрбиесіне ата-ананың қатысуы ортақ болуы керек, бірақ бәрі отбасының түріне және балалардың санына, отбасының ішкі мәдениетіне байланысты да болады».*
- *«Өзгеріс бар, егер осыдан 20 жыл бұрын ер адамдар бала тәрбиесімен мүлдем айналыспаса, қазір бала күтімімен айналысатын әкелер көп, ерлерге бала күтімі үшін декреттік демалыс бар. Әйеліне туғаннан баламен көмектесетін ер адамдар бар, бұл да ерлердің бала тәрбиесіне араласатынын көрсетеді. Қазір түрлі ресурстар, әлеуметтік желілер, бала тәрбиесі туралы блог арқылы әке болудың жағымды жақтары туралы халыққа айтып жүрген әкелер де бар».*
- *«Әртүрлі отбасылар бар, әлі де проблемалар көп. Көбінесе отбасында бірнеше бала болады және күйеуі балаларды бағуды, оларды тәрбиелеуді қаламайтындар да болуы мүмкін. Еркек пен әйел балаға бірдей қарау керек, ер адам әйелінің жүкті кезінде оған көмектесуге міндетті. Бала өсіргісі келмейтін ер адамдар да бар, бірақ балаларды жанындай жақсы көретін отбасылар мен әкелер де бар, олар үшін бұл ең маңыздысы балалары. Өздерінің әке болғанын түсінбейтін және қабылдамайтын әкелер бар, сондықтан жақсы және жауапсыз әкелер бар».*
- *«Қазір халықтың білім деңгейі көтерілуде, мұсылман жамағатының айтуынша, бала тәрбиесіне қатысты кеңеске ерлер мен әйелдер көп келеді, әйелдерге қалай көмектесеміз деп сұрайтындар бар. Көпшілікті баланы ақылды, құдайдан қорқатын, жауапкершілікті қалай тәрбиелеу керек деген сұрақтар қызықтырады. Саналы бала – қоғам алдында жауапты болатын бала. Ата-анасы тәрбиеге ақша салған, яғни бала тәрбиесімен айналысатын ата-анасы тәрбиеленген балалар да болады».*
- *«Мешітке тек діндарлар ғана емес, зайырлы адамдар да келеді. Негізінен әйелдер мешітке жиі келеді, олар отбасын құру туралы түрлі маңызды сұрақтар қояды, мешітке келіп қолдау көрсетеді. Біз инстаграмда тікелей эфир жүргіземіз, мұнда аудитория негізінен зайырлы. Барлық мешіттерде ұстаз әйелдер бар, қыздар мен әйелдер оларға сұрақ қоя алады. Қазақстан Мұсылмандары Діни Басқармасы түрлі өзекті тақырыптарда дәрістер оқып, уағыз-насихаттарын жиі өткізіп тұрады. Бес жыл бұрын мұндай тақырыптарды қозғамайтын едік, қазір бала тәрбиесін жеңілдету, осындай лекциялар өткізу туралы айтып жатырмыз, болашақта тәрбиелі, өнегелі балаларды көреміз».*
- *«Ерлердің бала тәрбиесіне қатысуы өзгерді. Саябақтарда балалы әкелер айтарлықтай көп, бұрын мұндай болмаған, әйелдер баламен айналысқан. Қазір мәдениет бар, әкелер балаларымен жиі араласады. Барлық өмірлік жағдайлар әкелердің балаларды тәрбиелеуге және оларға қамқорлық жасауға*

қатысуы керектігін көрсетті. Қазір аналар мен балаларға арналған бөлмелер көп, онда аналар балалардың жаялықтарын ауыстыра алады, бірақ ерлерге арналған мұндай бөлмелер жоқ, бұл ерлердің құқықтарын кемсітуді білдіреді».

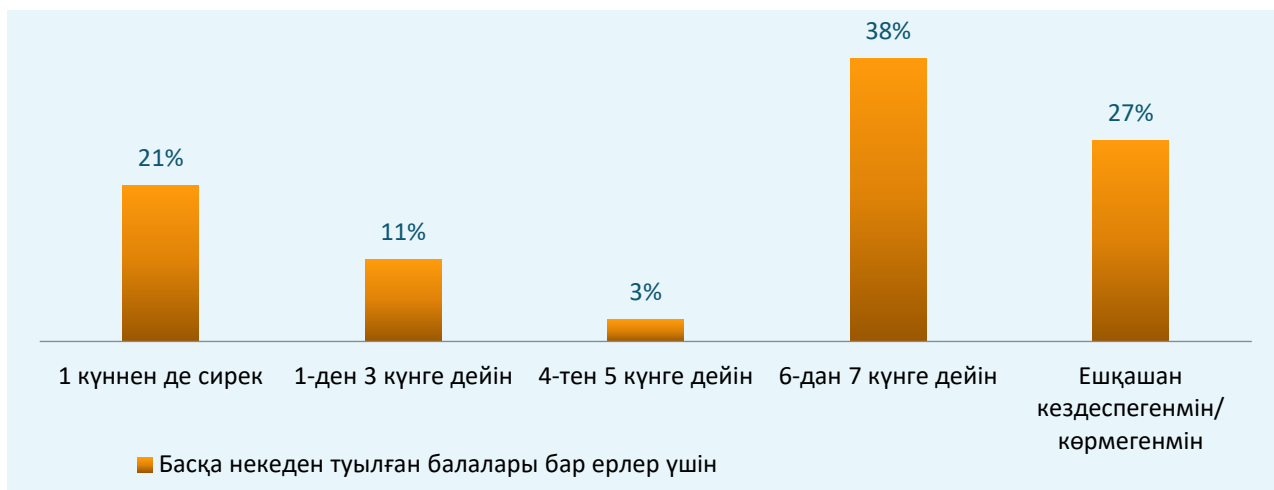
- «Ата-аналар балаларын жазғы демалыс лагерлеріне жіберуі керек, балалар осылай отбасының жылуын бағалайды, үйін сағынып үлгереді. Ата-аналарға да өздеріне уақыт керек. Мен бір күн анасы балаларымен жұмыс істеп, балаларымен кітап оқуы керек, ал екінші күні әке балаларымен кітап оқуы керек деп ұсынамын, мұның бәрі адамдарды жауапкершілікке, бала тәрбиесіне тартуға мәжбүр етеді. Бұл отбасылық тәрбие, барлық отбасы мүшелерінің бірге болуының жалғыз жолын қалыптастырады. Шымкентте бір жігіт кітап оқығысы келетіндердің барлығы келе алатын үлкендер мен балаларға арналған кітапхана ашты. Кітапханадан кофехана ашты, оның барлығын мемлекеттің көмегінсіз, қолдауынсыз өзі жасады. Мұндай кітапханаға балалары бар ересектер келеді, үлкендер кофе ішеді, ал балалар кітап оқи алады. Ата-аналардың балаларының өміріне араласуы өте маңызды, сондықтан олар осылай байланыс жасай алады».

Сарапшылардың пікірінше, бүгінде ата-ананың жауапкершілігін және бала тәрбиесіне қатысу деңгейін арттыруға үлкен мүмкіндіктер бар, әсіресе әкелер «сандық технологияларды пайдалана отырып, ерлердің ата-ана мен бала тәрбиесіне қатысу дәрежесін арттыру үшін, арнайы мессенджерлер мен цифрлық технологиялар арқылы, әке болудың оң тәжірибелерімен бөлісе алады, өздерінде болған қиындықтары туралы әңгімелесе алады, мәселелерді талқылап, отбасылық бос уақытты қалай өткізу керек, балалармен қандай тақырыптарды талқылау керек екенін айтып, ақпараттар алмаса алады».

Әкелердің өздерінен бөлек тұратын балаларының тәрбиелеріне қатысулары мен оларды қолдауға ат салысулары

Жалпы, ерлердің 3,4%-ы (37) басқа отбасында, яғни туған әкелерінен бөлек тұратын, басқа некеден туылған кәмелетке толмаған балалары (18 жасқа толмаған) бар екенін атап өтті.

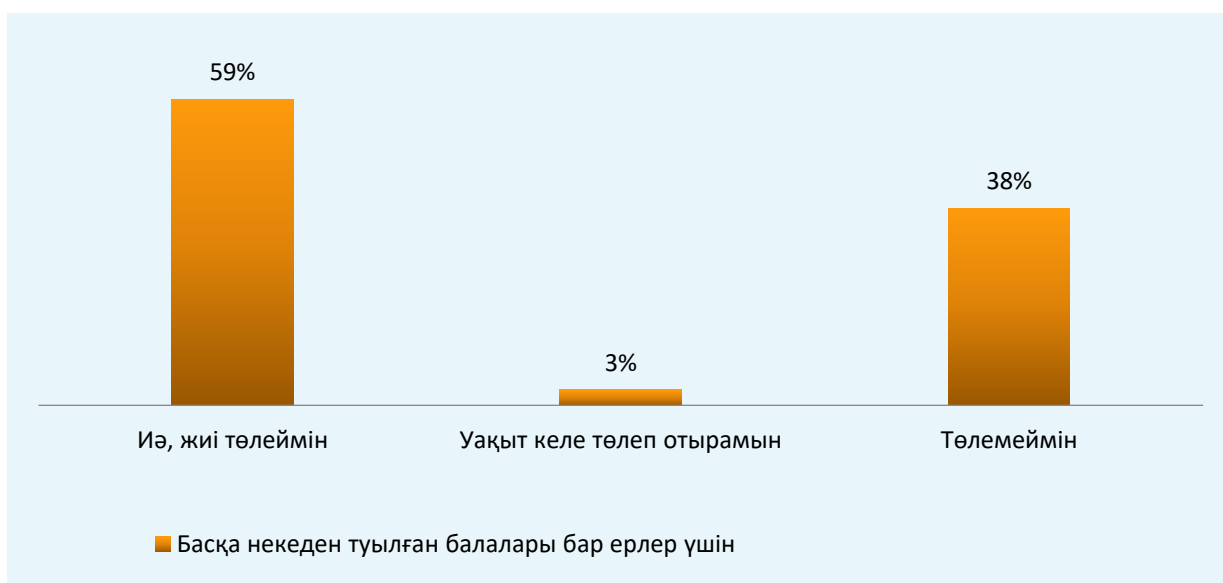
Осы санаттағы ерлердің айтарлықтай бөлігі (41%) (n = 37) бөлек тұратын балаларымен жиі кездеседі: 38% - 6-7 күн және 3% аптасына 4-5 күн. Әрбір оныншы (11%) балаларын аптасына 1 күннен 3 күнге дейін аз көрісетіндіктерін айтты. Ал әрбір бесінші (21%) дерлік балаларының бөлек тұратынын сирек көреді: аптасына бір реттен де аз. Осы санаттағы әрбір төртінші (27%) ер адам басқа некеден туылған өз балаларымен кездеспейтіндіктерін атаған (72-сурет).

Сурет 72. «Өзіңізбен бірге тұрмайтын балаңызбен аптасына қанша күн кездесесіз?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Ерлердің көпшілігі (59%) өздерінен бөлек тұратын басқа некедегі балаларына тұрақты түрде алимент төлейді. Қомақты бөлігі (38%) балаларына алимент төлемейді, тағы 3% кейде алимент төлейді (73-сурет). Балаларына алимент төлемейтін немесе анда-санда төлейтін ер адамдар мұндай мінез-құлықты келесі себептермен байланыстырады:

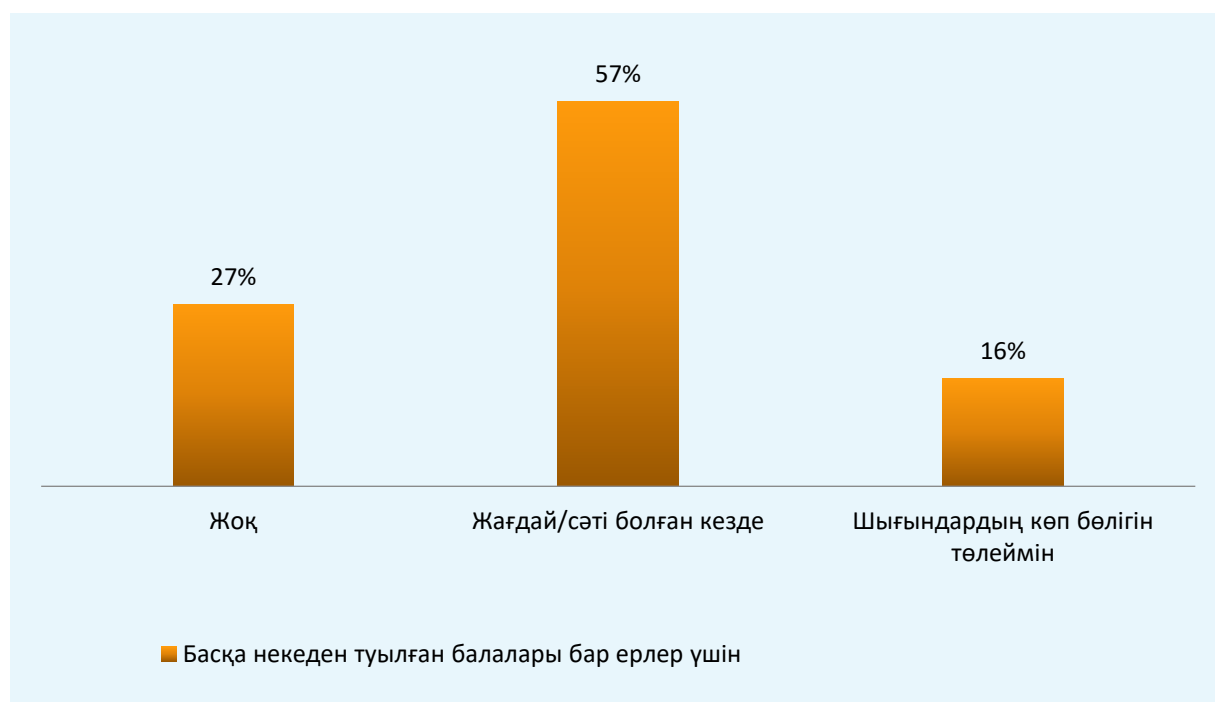
- Балаға өз еркіммен көмектесемін;
- Мен төлемеймін, себебі алимент өндіруге өтініш бермеген;
- Бұрынғы жұбайы қаламайды;
- Оларға бұл қажет емес;
- Тараптардың келісімі бойынша;
- Мен баланы сирек көремін;
- Өзім бас тарттым;
- Ажырасуға әйелдің өзі арыз берген;
- Заңды түрде мен әке емеспін.

Сурет 73. «Сіз өзіңіздің балаларыңызға алимент төлейсіз бе?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Жалпы, басқа некеден балалары бар ер азаматтардың 16 пайызы ғана балаларына қосымша материалдық көмек көрсетеді, алименттен бөлек, бұл балалардың шығынының басым бөлігін ер адамдар төлейді. Көпшілігі (57%) бөлек тұратын балаларына тұрақты емес қосымша материалдық көмек көрсетеді, ерлер мезгіл-мезгіл балаларына көмектеседі. Әрбір төртінші адам дерлік (27%) басқа некедегі балаларына алименттен басқа материалдық көмек көрсетпейтіндіктерін атаған (74-сурет).

Бұл сұрақ әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар аясында талданған, айтарлықтай айырмашылықтар жоқ екені анықталды, яғни нақты әлеуметтік топтар арасында жауаптардың қай-қайсысы да айтарлықтай жиі кездеседі, нәтиже 74 суретте көрсетілген.

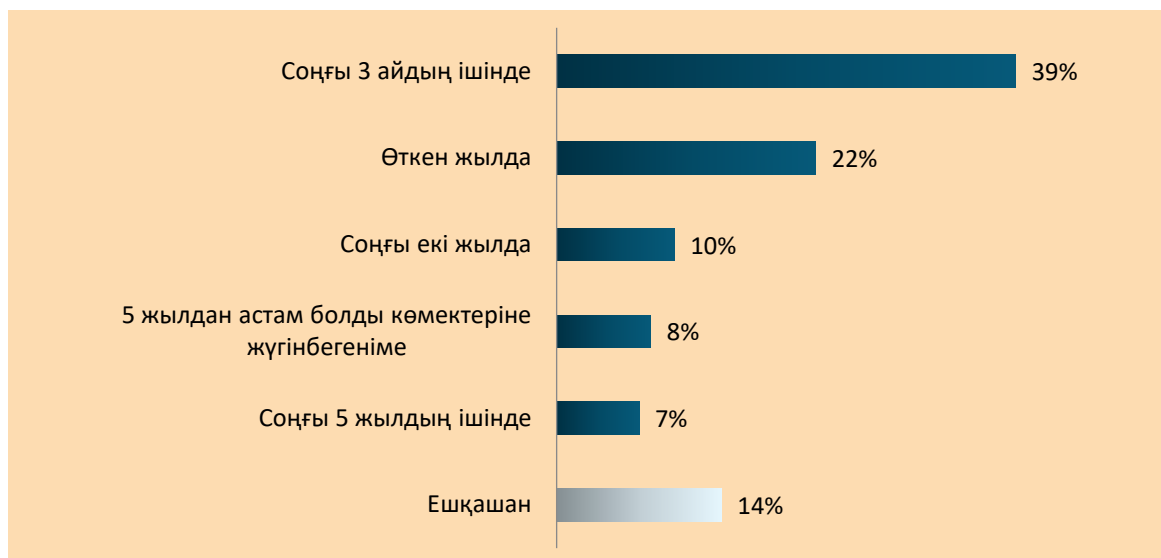
Сурет 74. «Сізбен бірге тұрмайтын балаларыңызға, алименттен басқа да қаржылай көмектер мен қолдаулар жасап, төлеп тұрасыз ба?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Ерлердің денсаулықтарын, жыныстық- репродуктивті денсаулықтарының жағдайын бағалау

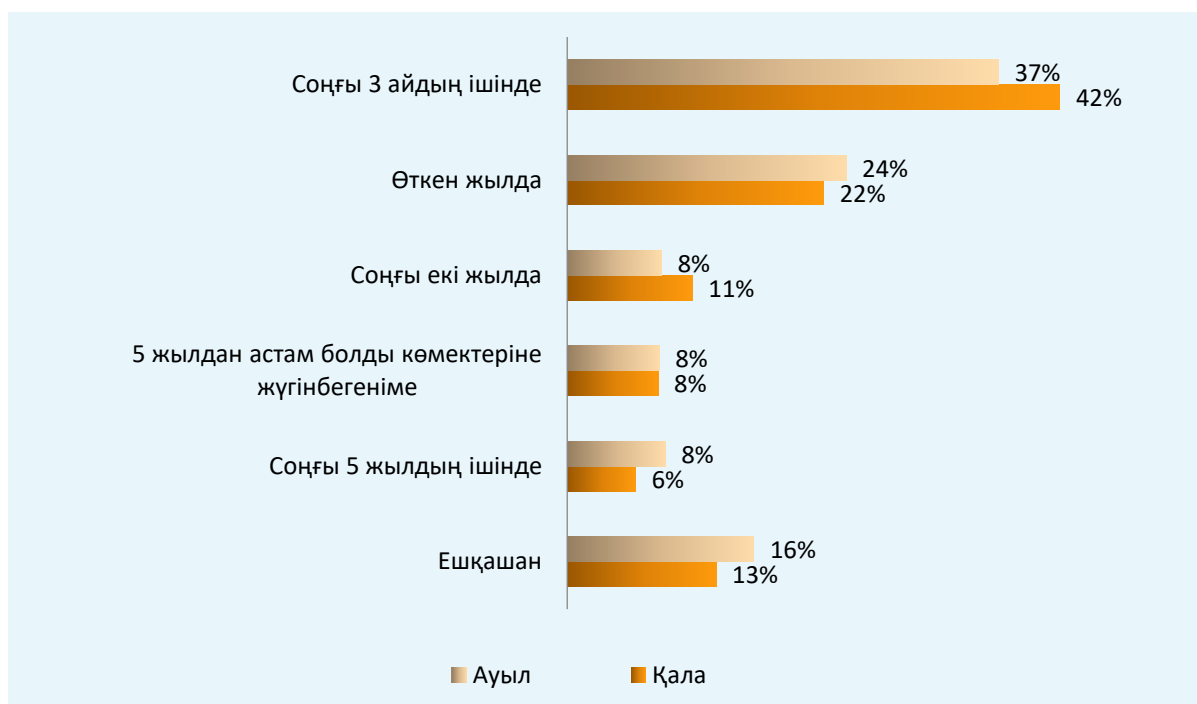
Осы зерттеу аясында ерлердің – кәмелетке толмаған балалардың әкелерінің денсаулық жағдайын бағалау үшін бірқатар сұрақтар қойылды, бұл бөлімдегі сұрақтар сауалнама респонденттерінің әйелдер бөлігіне қойылмаған.

Сауалнама көрсеткендей, ерлердің айтарлықтай бөлігі (39%) соңғы 3 айда емханаға немесе ауруханаға медициналық көмекке жүгінген. Соңғы бір жыл ішінде әрбір бесінші ер адам (22%) медициналық мекеменің қызметтеріне жүгінген. Жалпы, әрбір төртінші ер адам (25%) медициналық көмекке бір жылдан астам уақыт бұрын жүгінген. Ерлердің ішінде ешқашан медициналық көмекке жүгінген емес – ерлер шамамен 14% (75-сурет).

Бұл мәселені әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар тұрғысынан талдау елеулі айырмашылықтарды анықтаған жоқ, осылайша, медициналық көмекке жүгіну факторы ерлердің қандай да бір ерекшеліктеріне байланысты емес. Мысалы, 76-суретте медициналық көмекке жүгіну мәселесінің елді мекен түрі (қалалық-ауылдық) контекстінде таралуы көрсетілген – берілген жауаптардағы айырмашылықтар статистикалық маңызды емес ($p > 0,05$), бұл орташа алғанда, медициналық көмекке жүгіну қалалар мен ауылдарда бірдей екенін көрсетті.

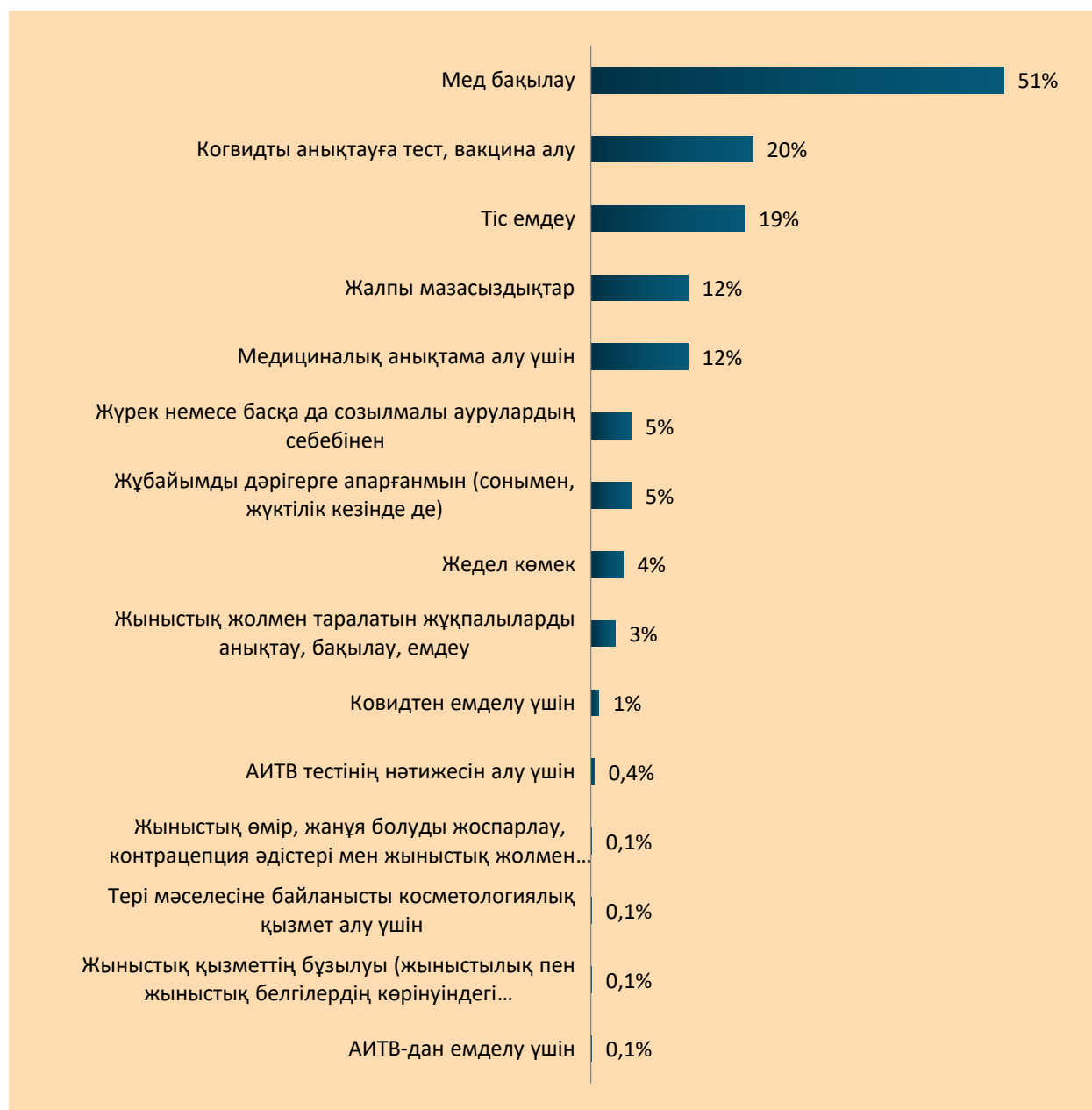

Сурет 75. «Сіз соңғы рет қашан медициналық қызметтер мен көмектерді алу үшін көп салалы клиникаға, ауруханаға жүгіндіңіз?» сұрағы бойынша жауаптар

Сурет 76. «Сіз соңғы рет қашан медициналық қызметтер мен көмектерді алу үшін көп салалы клиникаға, ауруханаға жүгіндіңіз?» сұрағының жауаптарын респонденттердің тұратын елді-мекендерінің мәртебесі (қала, ауыл) қарастыру бойынша нәтиже

Ерлердің емханаға немесе стационарға медициналық көмекке жүгіну себептері 77-суретте көрсетілген. Нәтижелер көрсеткендей, ерлердің жартысына жуығы (51%) медициналық мекемеге медициналық тексеруден өтуге байланысты барған. Әрбір бесінші (20%) Covid-19-ға қарсы тестілеуге немесе вакцинация салдыруға барған. Сондай-ақ әрбір бесінші дерлік (19%) тістерін емдеген. Сонымен қатар, шағымдардың аз, бірақ жиі кездесетін себептері: жалпы мазасыздық (12%) және медициналық анықтама алуға өтініш беру (12%) екені белгілі болды.

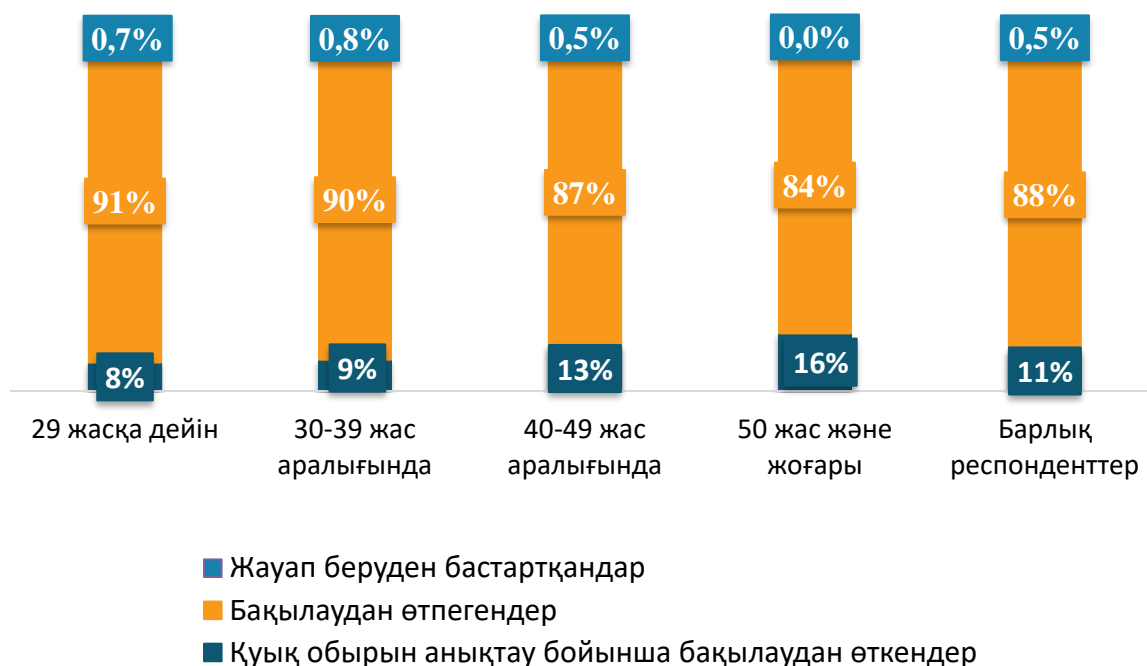
Сурет 77. Медициналық қызметтерге жүгінудің себептері

Ерлердің 3%-ы жыныстық жолмен берілетін ауруларды тексеруге, диагностикалауға немесе емдеуге жүгінген. Жыныстық және репродуктивті сипаттағы басқа себептер бойынша жауаптар айтарлықтай аз болды - тек бір респондент (0,1%) жыныстық дисфункция (жыныстық қатынастың/ жыныстық құмарлықтың негізгі

көріністерінің бұзылуы) немесе **ақпарат алу** (жыныстық өмір, отбасын жоспарлау және контрацепция әдістері немесе жыныстық жолмен берілетін аурулар) үшін медициналық мекемелерге барғанын атап өтті. АИТВ-мен емдеуге байланысты өтініштер бойынша да жағдай (0,1%). Бұл жерде айта кету керек, бұл сұрақтар сезімтал, өйткені олар сауалнамаға қатысушылардың жеке, интимдік өміріне бағытталған, өздері туралы көптеген адамдар мұндай мәліметтермен бөліскісі келмейді.

Сауалнамаға сәйкес, сауалнамаға қатысқан ер адамдардың 6%-ға жуығы мүгедектікке ұшыраған, оның ішінде: 2,3%-ы жарақат салдарынан, 1,1%-ы жол-көлік оқиғасы немесе басқа да жазатайым оқиғадан кейін, 2,7%-ы ауру салдарынан.

Зерттеу барысында сауалнамаға қатысқан барлық ер адамдарға «Сіз простата обырына тексеруден өттіңіз бе?» деген сұрақ қойылды. Жалпы алғанда, ерлердің әрбір оныншы ер адамы (11%) қуық асты безінің қатерлі ісігіне тексерілді, ал жасы үлкен болған сайын, ер адамдар осы тексеруден көбірек өтетіндіктері анықталды. Белгіленген скринингтен өткендердің ең жоғары жасы – 50 және одан жоғары жастағы ерлер арасында – ерлердің 16% простата обырына скринингтен өтті (78-сурет).

Сурет 78. Ерлердің ішінде жастық топтары бойынша олардың арасындағы қуық асты обырына бақылаудан өткендерін анықтаудың нәтижесі

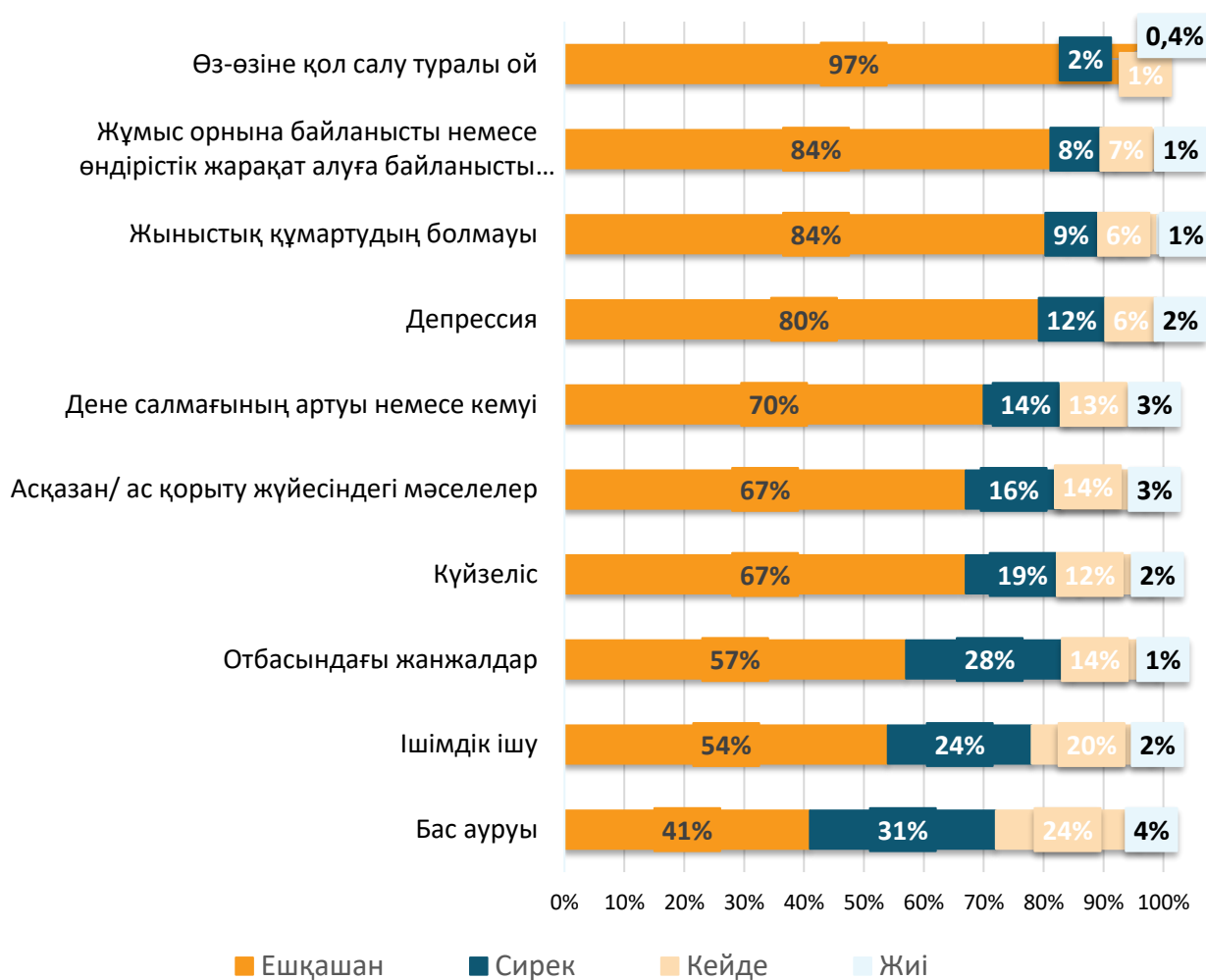
79-суретте ерлердің «Соңғы 12 айда сізбен қаншалықты жиі келесідей жағдай болды...» деген сұраққа жауаптары, содан кейін физикалық және психологиялық денсаулықтың әртүрлі мәселелерінің тізімі берілген. Ерлердің басым көпшілігінің өзіне қол жұмсау туралы ойлары болмаған - ерлердің 97%, олар соңғы 12 айда мұндай ойлар ешқашан болмағанын атап өтті.

Тұтастай алғанда, ерлердің көпшілігі жұмыста немесе өндірістік жарақаттануға байланысты денсаулығына байланысты проблемаларды (84%), жыныстық құмарлықтың болмауымен байланысты проблемаларды (84%) бастан кешірген жоқ - ерлердің шамамен 16%-ы бұл проблемалармен сирек кездескендіктері анықталды.

Ерлердің көпшілігі (80%) соңғы жылы депрессияны бастан өткермеген, бірақ сонымен бірге әрбір бесінші ер адам (20%) кем дегенде кейде депрессияны бастан кешірген.

Әрбір үшінші ер адам дерлік кейде стресске (33%) немесе салмақ қосу немесе жоғалтуға (30%), асқазан/ас қорыту проблемаларына (33%) тап болады екені анықталды. Ерлердің едәуір бөлігі соңғы бір жылда отбасында ара-тұра жанжал болғанын (43%), сондай-ақ ерлердің 46% кем дегенде ара-тұра алкогольді ішімдіктерді тұтынғанын атап өтті.

Ерлердің көпшілігі (59%) соңғы жыл ішінде кем дегенде сирек болса да бас ауруын бастан кешіргендіктері анықталған (79-сурет).

Сурет 79. Ерлердің физикалық және психологиялық денсаулықтарында болатын мәселелердің жиілігі

Сарапшылар ерлердің репродуктивті денсаулығына өз бағасын беріп, ерлердің репродуктивті денсаулығын жақсарту және мінез-құлқын өзгерту үшін не істеу керектігі туралы ұсыныстар берді, олардың пікірінше, «басты мәселе - ерлердің репродуктивті денсаулығын сақтау үшін ашық қолжетімділік пен мүмкіндіктерді қолжетімді ету керек».

- **«Мектеп жасынан үйрету керек, жастарды жастайынан оқытсаң, олар хабардар болып, қауіпті мінез-құлықтан сақтануды біледі. Ересек ер адамдар**

үшін ақпараттың жолдары мен арналарын табу керек, әркім ақпарат алуы керек».

- «Андролог дәрігерлер жоқтың қасы, ерлер ауруларын емдейтін бөлмелер жеткіліксіз. Репродуктивті денсаулық мәселелері туралы ер адамдарды сауатты түрде хабардар ету қажет. Халықты хабардар ету, сонымен қатар ерлер орталықтарын ашу да маңызды болып отыр. Отбасылық орталықтарда әйелдерге арналған кабинеттер, ал ерлерге репродуктивті денсаулық бойынша кабинеттер жоқ, сондықтан ашу қажет. Әрбір қалада ЭКО орталықтары бар, жас жұбайлар баласыз, баласыз болу тек әйелдермен ғана емес, ер адамдармен де байланысты. Көптеген ерлер мен әйелдер қауіпті, қорғалмаған жыныстық қатынас әрекеттеріне түседі, содан ЖЖБИ немесе АҚТҚ жұқтыруға әкелетінін білмейді, көпшілігі аурудың қауіптілігін түсінбейді, емделмейді, дәрігерлерге бармайды. Мұндай жағдайларда ер адамдарды кемсітуге болмайды, ер адамдар үшін бөлек орталықтар ашылуы керек. Ең маңызды мәселе – қызметтерді алу, ерлердің репродуктивті денсаулығын сақтау үшін қолжетімділік пен мүмкіндіктерді ашу, арттыру қажет».
- «Медициналық кодекске сәйкес, ана құқығын қорғайтын заңдар бар, бірақ әке болу құқығын қорғау туралы бір ауыз сөз жоқ. Бұл кодекс тек алимент туралы айтады, бірақ әке болу мәселесі жоқ. Бүйрек ауруын емдейтін урология бар, әйелдерге арналған гинекология бар, бірақ бөлек ерлерді емдейтін дәрігер жоқ. Ерлерде де бедеулік бар, қуық асты безінің аурулары көбінесе бедеулікке әкеледі. Әйелдер дәрігерлері әйелдерді тексеруге, профилактикаға үнемі шақырады, бірақ ерлер мұндай тұрақты тексерілуге, скринингке шақырылмайды, дегенмен ерлердің проблемалары көп, мұның бәрі ерлердің құқығын кемсіту. Мәселе бар, бірақ статистика жоқ. Ерлердің денсаулығына толық баға беру үшін ерлерді скринингке шақырып, жоғары сапада емделуді өткізу керек. Еліміздің, отбасының болашағы үшін ерлер денсаулығына қатысты мемлекеттік бағдарлама жасауымыз керек».
- «Пандемия кезінде ұрпақты болу денсаулығы нашарлайды, әйелдерге қарағанда ер адамдар жиі ауырады, бірақ ерлер ауру екенін жасырады. Ерлер денсаулығының нашарлауына қарамастан, ауруханалардан көмек сұрамайды. Ерлер өздерінің репродуктивті денсаулығына мұқият қарайды, олар денсаулығында проблемалар бар екенін өздері де мойындамайды. Ер адамдар соңына дейін, ауырып қалғанға дейін өмір сүреді, осылай олар ауырып қалғандарын білмей де қалады. Көрсеткіш – бала болмауы, ерлердің репродуктивті денсаулығының нашарлауы. Репродуктивті денсаулығын жақсарту үшін ер адамдар спортпен шұғылданып, диетасын бақылап, белсенді өмір салтын ұстануы керек».
- «Әйелдерге арналған сенім телефондары жұмыс істейді, психологтар мен гинекологтар жұмыс істейді, әйелдерге репродуктивті денсаулық мәселелері бойынша кеңес береді. Дәл осындай консультациялар мен тренингтер, курстар еркектерге керек, еркектер ақылдасып, сұрақтарын қойып, сауатты болуы үшін барлығы жасырын болуы керек. Егер ерлерде ұрпақты болу денсаулығында проблемалар болса, олар мамандарға хабарласып, бұл туралы сұрай алуы керек, кем дегенде, олар өздерінің немен ауыратынын біледі».
- «Әйелдерге арналған дағдарыс орталықтары бар, енді ерлерге арналған орталықтар қажет. Гендерлік теңсіздік, әйелдердің құқығы туралы көп айтылып жатыр, бірақ ерлердің құқығы ұмытылады. Ерлерге арналған дағдарыс орталықтарында оларға өмірлік қиындықтарды қалай жеңуге болатыны туралы қолдау көрсету, оларды оқыту, барлық салаларда, соның ішінде ұрпақты болу

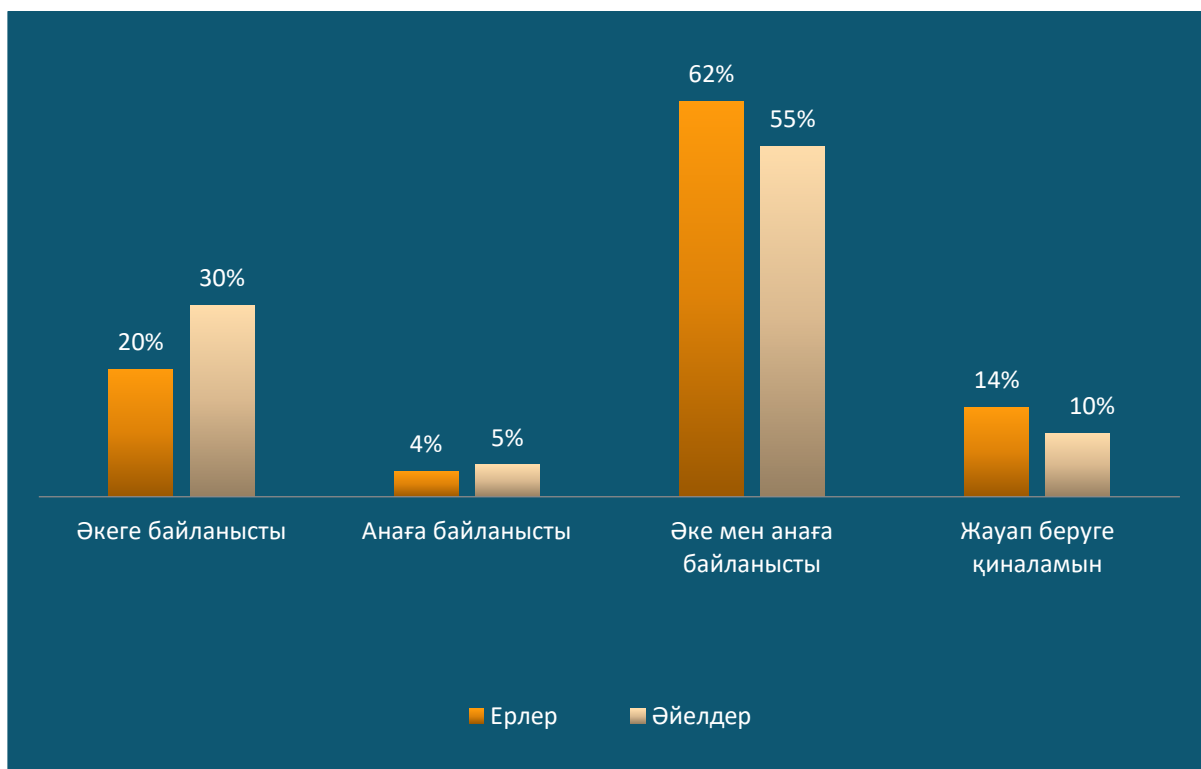
денсаулығын сақтау мәселелері бойынша ақпараттандыру, проблемаларды әртүрлі құрылымдарға бөле отырып, жүйелі түрде жұмыс істелуі керек».

- «Ерлердің репродуктивті денсаулығы ең төмен, олардың өздері ауруханада қаралғысы келмейді. Ер адамдар репродуктивті денсаулық туралы мүлде айтқысы келмейді, бізде мұндай мәдениет бар, тіпті ДДҰ да мұндай мәселе бар екенін атап өтеді. Отбасылық дәрігерлері бар елдерде ерлер арасындағы аурушаңдық аз. Отбасылық дәрігерлер репродуктивті денсаулық туралы айтуы керек. Аурудың алдын алу жоқ, адамдар ауыр жағдайда немесе созылмалы ауруы бар адамдар ғана келеді. Жалпы профилактика мемлекеттік және жүйелі деңгейде болуы керек. Профилактикалық жұмыстар жүргізілмейді, біздің медициналық сақтандыруымызда жылына бір рет міндетті толық медициналық тексеруді енгіземіз, денсаулығымызға саналы көзқарас деңгейін көтеруіміз керек».

Ерлер мен әйелдердің болашақ баланың жынысына әсері туралы ақпараттандырылуы

Сауалнама барысында барлық респонденттерге (ерлер мен әйелдер) «Сіздің ойыңызша, болашақ баланың жынысы кімге байланысты - әкесіне немесе анасына ма?» сұрағы қойылды. Нәтижесінде ерлердің көпшілігі (62%) және әйелдер (55%) болашақ баланың жынысы ата-анасының екеуіне де бірдей тәуелді деген пікірде. Сонымен қатар, әйелдер арасында (30%) ерлерге (20%) қарағанда, «әкеден» деген жауаптар кең таралған - бұл жауап дұрыс, өйткені туылмаған баланың жынысы аналық бездердің аталық жыныс жасушалары: жұмыртқа және сперматозоидтар қосылуы процесінде анықталады. Бұл жағдайда әйел туылмаған балаға тек Х-хромосоманы береді, ал ер адам Х немесе У-ды бере алады. Егер ол Х-ны берсе, онда қыз болады, егер У болса ұл болады. Қызды да, ұлды да жүкті болу ықтималдығы 50% құрайды.

Жалпы ерлердің 14%-ы және әйелдердің 10%-ы бұл сұраққа жауап беруде қиналған (80-сурет).

Сурет 80. «Сіздің ойыңызша, болашақ сәбидің жынысы кімге байланысты – әкеге ме, әлде анаға ма?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелейтін толық емес әкелік отбасылар: олардың проблемалары мен қажеттіліктері

Сауалнамаға 96 жалғызбасты әке қатысты, олар кәмелетке толмаған балаларын өз бетінше тәрбиелеп отырған ер адамдар. Олар әртүрлі себептермен жалғыз қалған: олардың 29%-ы жесір қалғандар, 71%-ы ажырасқандар, бірақ балалары әртүрлі жағдайларға байланысты әкелерінің қолында қалды. Айта кету керек, жалғызбасты әкелер жалғызбасты аналармен салыстырғанда шағын әлеуметтік топ болып табылады, сонымен қатар, бұл азырақ байланысқан топ. Жалғызбасты әкелер зерттеуге қатысуға құлықсыз болды, олардың көпшілігі мәліметтерді жинаудың құпиялылығын білседе, сауалнамаға қатысудан бас тартты.

Іріктеу әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары бойынша жалғыз басты әкелерді көрсетеді:

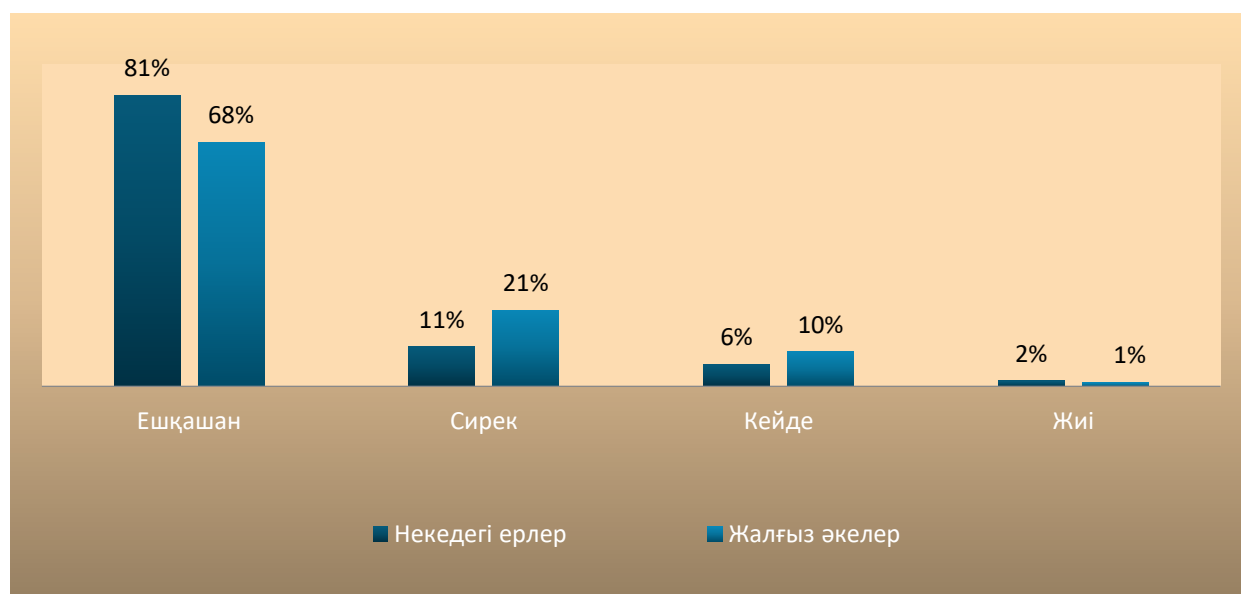
- Жасы - Орташа жас 40 (Std.dev. 9), минимум 21, максимум 60.
- Ұлты – 55% қазақтар, 38% орыстар және 7% жуық басқа ұлт өкілдері.
- Дін - 53% исламды, 33% - православие, 13% - атеист және бір адам басқа дінді ұстанады.
- Діндарлық деңгейі – 7% қатты діни, 44% – белгілі бір дәрежеде діндарлық, 25% – діндарлық деңгейі орташа, 13% біршама діни емес және 10% мүлдем діни емес.
- Білім деңгейі – 13% орта, 47% – арнаулы орта, 5% – толық емес жоғары, 34% – жоғары және бір адамның (1%) ғылыми дәрежесі бар.
- Тұрмыстық жағдайлар – көпшілігі (75%) жайлы пәтерлерде немесе үйлерде тұрады, әрбір бесінші (20%) балаларымен ішінара жайлы пәтерлер мен үйлерде тұрады, 5% жайсыз жеке үйлерде тұрады. Жалпы, жалғызбасты әкелердің 55%-ы өздері тұратын үйге иелік етеді.
- Жалғызбасты әкелердің үй шаруашылықтарының материалдық жағдайы бүкіл іріктеу бойынша деректерден айтарлықтай ерекшеленбейді, бірақ сонымен бірге ол материалдық қиындықтарға бейім: 4% өте қиын қаржылық жағдайда, өйткені олар тіпті тамаққа ақша жеткіліксіз екендігін айтқан; 19% «тамаққа ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі мәселелер туғызады» деп атап өтті; 40% «қазір теледидар, тоңазытқыш немесе кір жуғыш машина сатып алу қиын болар еді» деп жауап берді; 20% «үлкен тұрмыстық техникаға ақша жеткілікті, бірақ көлік сатып ала алмадық» деген жауапты таңдады; 10% - жақсы қаржылық жағдай «біздің табысымыз пәтер/үй сияқты қымбат сатып алулардан басқаның бәріне жетеді»; ал 3% материалдық қиындықтарды бастан кешірмейді, бұл жауаптар «Біз материалдық қиындықтарды бастан кешірмейміз. Қажет болса, пәтер сатып алар едік» нәтижелерін көрсеткен.
- Үй шаруашылығының құрамы – жалғыз басты әкелердің көпшілігі кәмелетке толмаған балаларымен жалғыз тұрады. Толық емес әкелік отбасылардың шамамен үштен бір бөлігі (35%) жалғыз басты әкенің анасы, әжесі олармен бірге тұратынын атап өтті, ал әрбір бесінші (19%) дерлік олардың атасы, жалғызбасты әкенің әкесі тұратынын атап өтті. Тағы 10 пайызы олармен басқа туыстары тұратынын атап өтті.
- Әлеуметтік-кәсіби жағдайы және негізгі табысы – тек үш (3%) жалғызбасты әкелер уақытша жұмыссыз, қалғандарының барлығы қызметтің әртүрлі салаларында жұмыс істейді. Сәйкесінше, жалғызбасты әкелердің басым бөлігі (88%) отбасындағы негізгі жалақыны құрайтынын, 5%-ы жалғыз басты әкелердің ата-анасы негізгі кірісті құрайтынын, әрқайсысы 3%-ы мемлекеттік қолдау

(жәрдемақы, зейнетақы) алатынын және үй шаруашылығының мүшелері отбасының жалпы бюджетіне бірдей үлес қосатын, кәмелетке толған адамдардың бар екенін атап өтті.

Жалғызбасты әкелердің жауаптары некедегі ерлердің жауаптарынан айтарлықтай ерекшеленбейді - есепте келтірілген сауалнаманың барлық нәтижелері жалғызбасты әкелер үшін де жарамды. Олардың басты айырмашылығы – балаларын тәрбиелеу мен бағумен көбірек айналысатындықтарында. Бұған қоса оларға әрдайым жақын туыстары көмектеседі.

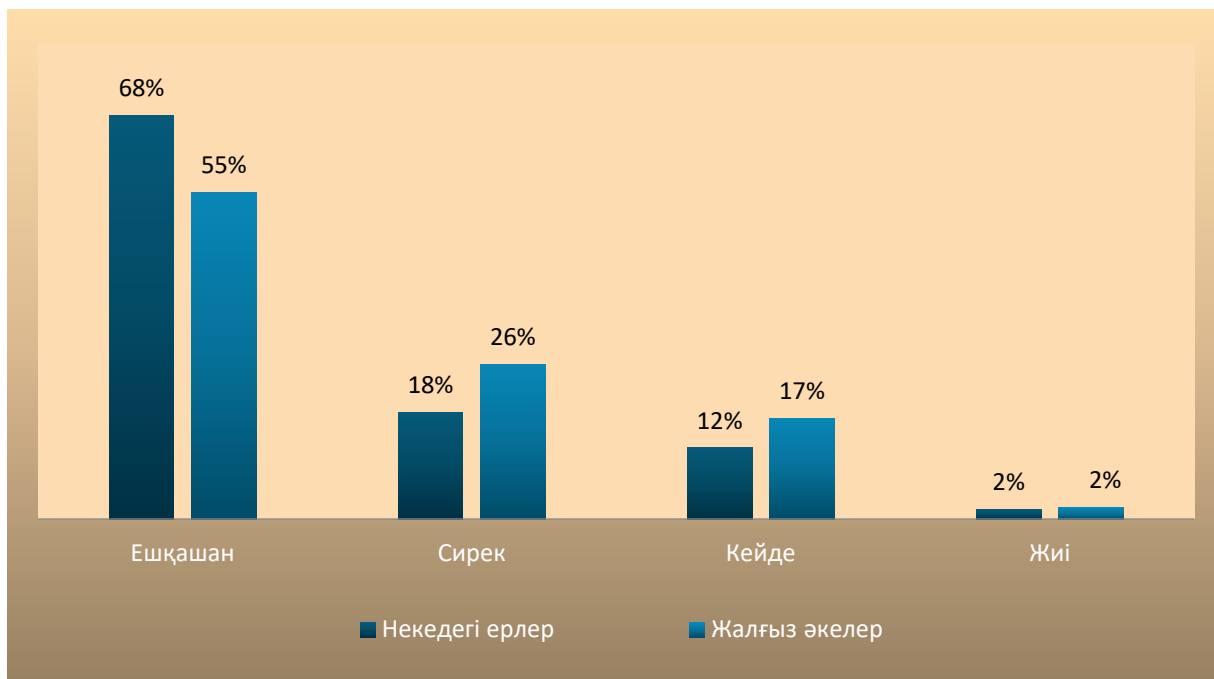
Сонымен қатар, зерттеу отбасылы еркектерге қарағанда жалғызбасты әкелердің күйзеліске және депрессияға бейім екенін көрсетті. Бұған келесі нәтижелер дәлел:

Некедегі ерлердің көпшілігі (81%) және (68%) жалғызбасты әкелер ешқашан депрессияны бастан өткермеген деп жауап бергеніне қарамастан, әрбір үшінші жалғызбасты әке (32%) депрессияны кем дегенде анда-санда бастан кешіреді, бұл некеде тұрған ер адамдар арасында азырақ, олардың ішінде – әрбір бесінші респондент (19%) соңғы 12 айда депрессияға тап болғанын айтты (81-сурет).

Сурет 81. «Соңғы 12 айдың ішінде қаншалықты Сізде жиі депрессия жағдайы болды?» сұрағы бойынша нәтиже

Стресс туралы сұраққа жауап бергенде, үйленген ерлердің көпшілігі (68%) және жалғызбасты әкелер (55%) соңғы 12 айда күйзеліске ұшырамаған. Тиісінше, жалғызбасты әкелердің арасында, ең болмағанда кейде («сирек», «кейде» және «жиі» жауаптарының қосындысы) соңғы бір жылда күйзеліске ұшыраған (45%) ерлі-зайыптыларға қарағанда (32%) көп. (82-сурет).

Сурет 82. «Соңғы 12 айдың ішінде қаншалықты Сізде жиі күйзеліс жағдайы болды?» сұрағы бойынша нәтиже

Сұхбат материалдарын зерделей отырып, жалғыз басты әкелер арасында өзара байланысты және бір-біріне себеп немесе салдар болып табылатын бірқатар мәселелер бар екенін атап өткен жөн. Мәселелердің екі негізгі және жиі кездесетін блоктары бар: олардың өмірінің әртүрлі аспектілері туралы алаңдаушылықпен байланысты психологиялық проблемалар және толық емес отбасыларда жиі туындайтын материалдық проблемалар бар.

Психологиялық проблемалар көбінесе ер адамның өмірінде жұбайын жоғалту немесе ажырасу туралы алаңдаушылықпен байланысты қалыптасқан жағдайларға байланысты туындайды. Сондай-ақ психологиялық проблемалар жеке деңгейде туындаған жалғыздықтың себебімен байланысты. ерлерге өмірлік серік табу қиын - сұхбаттарында жалғызбасты әкелер әйелдің балаларына қалай қарайтыны туралы алаңдайтынын атап өтті. Сондықтан оларға әйелдермен қарым-қатынасқа түсу қиынға соққандығы жайлы айтылған.

Материалдық мәселелер толық емес отбасылардың барлығында бола бермейді, бірақ соған қарамастан, отбасылардың бұл категориясы материалдық қамтамасыз ету жағынан анағұрлым осал, өйткені үй шаруашылығының бюджеті тек әкенің табысынан тұрады, ал екі ата-анасы бар отбасыларда серіктестердің екеуі де жиі үлес қосады. табыс. Пайда болған материалдық қиындықтарға байланысты жалғызбасты әкелер көбірек жұмыс істеуге мәжбүр, сәйкесінше балаларына аз уақыт бөледі.

Жалғызбасты әкелер балаларына аналық, әйелдік назар мен қамқорлық жетіспейтінін түсінеді, бұл әсіресе анадан қызға берілетін мінез-құлық үлгісін көрмейтін қыздарына қатысты. Жоғарыда атап өткеніміздей, жалғызбасты әкелер үшін тығыз әлеуметтік байланыстар, атап айтқанда, аналардың, әкелердің, апалардың, ағалардың көмегі маңызды рөл атқарады. Бұл көп балалы отбасыларда балалар әкелер мен апалардың қамқорлығын алады.

Терең сұхбаттардың нәтижелері көрсеткендей, жалғызбасты әкелер өз балалары үшін үлкен жауапкершілікті сезінеді, әрине, әрбір ата-ана өз балалары үшін жауапкершілікті сезінеді, бірақ жалғыз басты ата-аналардың көпшілігі олардың екі

еселенген жауапкершілікте екенін түсінеді, өйткені олар ең алдымен балаларын тәрбиелейді. Тиісінше, қалыптасқан жағдайлар ер адамдарды өздерінің құндылық бағдарлары мен өмірлік басымдықтарын қайта қарауға мәжбүр етті, ал егер бұрын олардың көпшілігі теріс өмір салтын ұстанса немесе балаларына жауапсыздықпен қараса, содан кейін жалғызбасты әке болып, олар өзгерді, балаларын барлық нәрсемен қамтамасыз етуге оларды өздерін басқа балалардан кем ретінде сезінбеулері үшін қамтамасыз етуге тырысады.

Сұхбаттар сонымен қатар жалғызбасты әкелер санатындағы ерлердің қоғамның оларға аяушылық білдіргенін қаламайтынын немесе аяғандықтан көмектесуге тырысатынын көрсетті. Жалғызбасты әкелердің айтуынша, оларға аяушылық қажет емес, мұндай жанашырлық білдіру оларды және олардың балаларын қорлайды және олар бұндай әрекеттерге жол бере алмайды.

Сапалы зерттеудің нәтижесі зерттеу тақырыбы бойынша пікірлер мен тұжырымдар жиынтығы болып табылады, соның негізінде қорытындылар жасалады. Төменде жалғызбасты әкелермен тереңдетілген сұхбаттардың нәтижелері берілген, осы мәлімдемелерді қарап шыққаннан кейін қосымша қорытындылар жасауға болады, ал бұл зерттеу нысанын жақсырақ түсінуге және жалғызбасты әкелер мен толық емес отбасыларды қолдау бойынша тиісті ұсыныстарды тұжырымдауға көмектеседі.

- *«Ештеңеге ақша жетпейді, біз ай сайын тамақ ішуді немесе киім-кешек алуды таңдайсыз, біз проблемаларды олар қол жетімді болған кезде шешеміз. Мен күні бойы жұмыстамын, балалар күні бойы жалғыз қалады, оларды тастап кетуге тура келеді, бірақ олар салмақты, сабырлы қыздар. Кейде көршілерімнен көмек сұрап, оларға жүгінемін, бірақ мен өз проблемаларыммен адамдарды аз мазалауға тырысамын. Мен бәрін өзім көтере аламын және оны өзім барлығын шешемін. Үй шаруашылығы бойынша көп қиындықтар бар, мен уақыт тауып, барлығын істеуге үлгеруім керек. Мен кешігіп келіп тамақты бастаймын, 5 литрлік қазанға тамақ пісіремін, екі-үш күндік түскі асқа бірден, ботқа да пісіремін, өзіме жұмысқа істеймін, осылай бұл тамақ түскі асқа да жетеді. Өздері жылынып тамақтанып, үйде ойнап, үнемі хабарласып тұрады, көшеде ойнағылары келсе хабарласады, мен жіберемін, олар үнемі байланыста. Үй жинап, қыздар қазір көмектесіп жатыр, үлкен қызым еден жууды, кір жууды үйренді. Біз үш жыл бойы осылай өмір сүріп жатырмыз, олар кішірек болған кезде мен мазасыз, уайымшыл болдым, оларды өз тәуекеліммен және қорқынышыммен жалғыз қалдырып, күні бойы уайымдайтынмын. Сонымен осындай кездерден өттік, қиындықтар мені әбден шайқады, содан кейін олар балабақшаға барды. Балабақшаның өзі тегін, ал тамағы ақылы болды. Оларға киім сатып алу керек, бұл мәселе, мен оларды ешқандай жолмен шешпеймін, себебі соңғы уақытта адамдар жақсы нәрселерді, киімдерін береді, мейірімді адамдар көп, осылай мен оларды қамтамасыз етемін».*
- *Балалардың жиі ауыратын кездері болды. Мен де балабақшада проблемаға тап болдым, бұлар биттеп кетті. Балабақшада олар бұны менен көрді, жалғызбасты әке, үйлері қолайсыз деп айтты. Олар қыздардың бит жұқтыруын менен көргендеріне таң қалдым, мен қыздарымды күтіп, жудырып, кірлерін жуып таза ұстаймын. Балабақшадан қыздардың биттегенін білдім. Қыздар балабақшада үнемі ауыратын, бір апта шығып, екі апта ауыратын еді, сосын оларды балабақшадан алып кеттім. Бұл өте қиын кезең болды, ол кезде мен өзімді жұмыспен қамтыдым және жұмысқа кірісер алдында екі балам бар екенін, мен өзім жалғыз балаларды тәрбиелеп*

жатқанымды айтамын және адамдар осымен келісіп, мені түсіне қабылдайтын».

- «Мен кіммен сөйлесем, солармен мәселелеріммен бөлісемін. Мәселелер туралы шексіз бөлісуге болады, шағым жасай аламыз. Менің олармен бөлісетін туыстарым бар, бірақ олардың да өз проблемалары бар, барлығы несие және қарыздарын төлей алмай жүр. Барлығы бізге көмектесуге дайын, бірақ өз проблемаларымызды өзіміз шешуіміз керек. Бір танысым бар, ол да жалғыз бала өсірді, бірақ жасы үлкен. Ол адамда осылай өз мәселелерімен жалғыз отырды, сол кезде оның әйелі ішімдікке салынып кетті, басқа ер адамдарға баруды бастаған. Осыдан кейін ол балаларын алып, әйелінен ажырасып кетті. Қазір ол да жалғыз басты әке, онымен біз кейде сөйлесіп тұрамыз.
- «Үнемі бірдеңені құрбан етуге тура келеді, бұл біреу үшін өте қиын. Жеке мүдделеріңізді құрбан еткен кез, бұл өте қиын және ауыр кез болып есептелінеді».
- «Сіз жас кезіңізде сұранысқа ие болдыңыз, ол кезде кеңестік дәуір болды, ал қазір ессіз капитализм бар. Қазір мен өзіме жар болатын, серіктес әйелдерді іздеймін, дегенімен олар да неғұрлым жас болса, олардың сізге деген талаптары соғұрлым жоғары болады. Мені екі баламен қабылдайтын өмірлік серік іздеу, өте үлкен мәселе. Біріншіден, сізде тұрақты табыс болуы керек, бұл өмір аксиомасы сияқты, бірақ бұл мен үшін әлі де проблема ».
- «Қазір бір әйел бар, анда-санда хабарласып тұрамыз, бәрі жақсы, балаларға да ананы күту мүмкін емес, қанша күтуге болады, өмір бітеді. Менің ойымша, Жаратқан Ие қыздарды тәрбиелеу үшін күнімді ұзартады. Өткенімді және қателіктерімді ескере отырып. Менің достарымның бәрі қайда жүрсе де, аз ғана қолдады. Кеңес заманында біреу ауырып, өзін-өзі пышақтап, ішімдік ішіп, өлтіріп кеткен мәселелер көп айтылған. Жалпы, менің қалай аман қалғаным және әлі де қабілетті екендігім мені таң қалдырады. Мен философиялық тұрғыдан қараймын, егер мен тірі болсам, яғни белгілі бір миссия бар және оны орындау керек, мен оны орындаймын. Ешқандай байсалды қарым-қатынастар жоқ, мен жалғызбын және ол жалғыз, әйелі жоқ ер адамға қандай да бір жол, ал еркексіз әйел қайғылы, мүдделер сәйкес келеді, біз бір-бірімізді түсінеміз. Біз байланыстыру туралы ешқандай ұсыныс ойламадық. Екінші жағынан, менің қыздарым басқа ананы қаламайды, олар анасын біледі, онымен араласады және отбасылық қарым-қатынас идеясы өзгереді, олар анасының барын, ал әкесі басқа апаймен сөйлесетінін көреді. Мен оларға өтірік айтып, жаман үлгі көрсеткім келмейді, үлкенге айтамын, анам жоқ, басқа нағашым екеуіміз білмеуіміз керек. Балалар үнемі анасымен сөйлеседі, мен оған үнемі келетін уәделері үшін, үш жыл уәделері үшін ұрысады. Өткен жылы ол барлық байланыс түрлерінен ажыратылып, бір жыл бойы жоғалып кетті. Туыстары арқылы іздеп көрдім, орысшаны ешкім түсінбейді деп, жынды болдым, сосын ол пайда болды, ештеңе болмағандай, проблемалар болды дейді, түсінбеймін. Сонша негатив жиналады, және менің өмірім кетеді, сонша сенімсіздік және біз кездестіретін бұл қарым-қатынастың болашағы жоқ, мен, мені және балаларымды жақсы көретін басқа әйелді табудың уақыты келді деп ойлаймын. Қыздардың анасы ұлты қарақалпақ, бұл оның бірге тұрған үшінші әйелі. Екінші ресми әйелінен бір қызы бар, олар қазір Германияда тұрады, хат жазысып жатырмыз, қызы 1988 жылы туған. Ал 1987 жылғы бірінші әйелінен үлкен қызы, мен онымен ешқашан сөйлеспедім, оның туғанында ғана көрдім,

содан кейін маған ешкім керек емес, -маған сенбе, мен әке емеспін,- дедім. Мен қауіпті өмір салтын ұстандым және ештеңені байыппен қабылдамадым. Үлкен қызымен 2010 жылға дейін араласпаған, бала-шағасы, жанұясы бар, ол мені таныды, әйтеуір жәрмеңкеден өтті, сол жерде сауда жасады, мен амандаспай өтіп кеттім, танымай қалдым. Сосын қызым интернетте хабарлама жазып жатыр екен, көрдің де амандаспай өтіп кеттің депті, ұят болып қалды, жанына келіп кешірім сұрадым, осылай кездесіп қалдық. Өзі хабарласып, қазір араласып жатырмыз, үлкенге не дейсіз, мені өмірінен өшірмегеніне қуаныштымын, әкесі деп таниды. Мен есейген кезде ішімде сезінген балалар, қазір менің құшағымда, мен олармен жалғызбын және мен барлық жауапкершілікті сезінемін».

- «Олардың мінез-құлық үлгісі басқаша, ұлдың өзегі болуы керек, ал қыздардың мінез-құлқының әйелдік үлгісі бар, әке, әйел қызға бере алатын нәрсені қызына бермейді, олар кішкентай болған кезде бәрін сіңіреді, бірақ қашан олар өсе бастайды, бәрін түсінеді, олар қарапайым нәрседен ұялады».
- «Мен ер адам ретінде әйелдердің істері мен ерекшеліктерін түсіндіріп, айта алмаймын, бұл дұрыс емес. Мысалы, мен қыздарымды әлі де жуындырамын, олар өздері жуынуды үйренді, бірақ мен әлі де гигиенаны бақылап, қадағалаймын. Ұлдар ұл, ал қыздар қыздар, әртүрлі планеталар, және әркімнің әкесі болуы керек, егер ұлдың әкесі болмаса, ол әрдайым ортасынан өзіне тәлімгер мен ұстаз іздейді. Мен әпкелерімнен қыздар туралы сұрадым, олардың өз көзқарастары мен әйелдер логикасы бар. Мен олардан ұлдар туралы сұрадым, себебі олар әйел ретінде білмейтін қырлары да бар».
- «Айту ыңғайсыз, достарым менен үйленгенмін бе, жоқ па сұрайды. Олар менің үйде қызым бар екенін біледі, бізді баламның анасымен неге бірге тұрмайтындықтарымызды сұрайды, біздің балалардың анасыз тұруы олар үшін бұл әйтеуір жабайы. Бала анасымен бірге қалуы керек сияқты. Олар сұрақ қоя бастайды, бірақ мен ештеңеге жауап бере алмаймын, мен үшін бұл әдеттегі нәрсе. Әпкемнің 2 жасар қызы бар, онымен ойнайды, тәрбиелейді. Қарындасым қызыма тәртіпті, үй жинауды үйретеді, ол менің қызымды да жақсы көреді. Демалыс күндері әпкеме барамын, олар да үй салып жатыр, мен сол жерде жұмыс істеймін, қызым бірден менімен бірге көмектесуге барады. Кеше кәріз құбырын тарта бастадым, ол неге және қайда, неге олай деп сұрайды. Мен оған ересек адам сияқты түсіндіремін, қазір бұл жаста көптеген сұрақтар бар және оған жауап керек. Кірді өзім жуамын, кір жуғыш машина бәрін шешеді. Ал заттардан бірдеңе сатып алу керек болғанда, мен жиеніме ақша беремін, ол таңдайды, сатып алады. Кейде бізге апамыз көмектеседі».
- «Алғашында ата-анам қызым 2-3 жасқа толғанға дейін көмектесті, олармен уақытша тұрдық, қиын болды, қызым түнде оянып, айғайлап, жақсы ұйықтамады. Келесі мәселе ол баламның анасы ай сайын дерлік тұратын орнын ауыстырып, жоғалып кетіп жүрді, бұл өте тітіркендіргіш болды. Әйелім менің қызыммен бірге біраз достарыммен, сосын басқа достарыммен, сосын туыстарыммен тұрдым, баламның әртүрлі жерде тұрғаны мені мазалады, жағымсыз болды. Бұрынғы әйеліммен келістік, қызымды айына бір рет келіп алып тұрдым, анасы да сол кезде хабарласып тұрды. Алғашында кішкентай бала екі жасқа дейін менімен бірге тұрса, кейін оны балабақшаға беріп, анасымен бірге тұрады деп келісілді, бірақ онымен ештеңе өзгерген жоқ, ол әртүрлі жерде тұрды, менімен тұруды ұсынды. Менің ағамның қасында бір досым медиаторға баруды ұсынды, мен тіпті ондай сөзді де білмей қалдым,

мен келісім жасағандай медиация келісімін жасасу керек, содан кейін ешқандай мәселе туындамас үшін. Баланың әкесімен бірге тұратынын және алимент талап етпейтінін, өзімді асыраймын, анамның араласуына кедергі келтірмеймін деп медиатор арқылы медиациялық келісім жасадық. Менің әйелім, бала жанымда мен алимент талап етпеймін деп алып, 10 жылдан кейін баланы өзім асырадым деп айтып, мені бопсалағанын қаламадым да, өзімді осы әрекеттен қорғадым. Мен қазір солай істегеніме қуанамын, басымда әйелім бұған қарсы болды, келіспеді. Дегенімен мен оған бәрін айтып, түсіндіріп бердім, бұл шешімнің оған тиімді екендігін айтып, көндірдім. Осылай мен қызымды өз қамқорлығыма алдым».

- «Мен қаласам да, әйелдермен ешқандай күрделі қарым-қатынас жоқ болды. Кейбір адамдар баланы балласт деп санайды, мен олай ойлай алмаймын, өйткені жалғызбасты аналар сияқты олар өз баласын балласт деп санамайды, ал кейбіреулер солай ойлауы мүмкін. Олар да мен туралы солай ойлауы мүмкін, менің балам балласт, басқа әйелдің қызыма қалай қарайтыны мені қатты қиналтты. Мен шынымды айтсам, алты ай бұрын үйленгім келді, бірақ ажырасып кеттім, оның баласы бар, менде бала бар, бірақ ол болмады, бұл жағымсыз болды, содан кейін ол бұрынғы күйеуімен бірге жүрді. Мен өзім үшін бұл туралы көп ойламауды шештім».
- «Туыстарым көмектесіп, қызыма бірге қарап отырды, өйткені мен зауытта үш күндік жұмыс күнмен, 4 жыл оператор болып жұмыс істедім, еңбек демалысына шығу мүмкін болмады. Бір күн жұмыс істеп, 3 күн демалдым, айлық жеткілікті болды, бірақ жұмыста көзқарас өзгеріп, кетуге тура келді. Тұрақты және жақсы жалақы, қалыпты орташа жалақы және қосымша жұмыс уақыты толық болды, мен де қосымша табыс болды, мен таксист болып жұмыс жасадым».
- «Егер қандай да бір көмек болса, ата-ана көмектесе де, бұл жақсы, бірақ егер бар болса, қиынырақ. Ақша табу үшін екі күнге басқа қалаға кету керек делік, мен аман-есен кетіп, ата-анама қалдырып, ақша тауып, сабырмен ораламын. Егер олар болмағанда мен қызымды кімге қалдырар едім, білмеймін. Мен ешкіммен кетпес едім, бармас едім. Жеке дамуға және хоббиге уақыт жоқ, әсіресе соңғы жылы біз демалысқа да шықпаймыз. Мен қызымды жиеніммен бірге жібердім, ақша бердім, олар бассейнге, аттракционға барады, бірақ мен өзім жұмыс істеймін және мүлдем демалмаймын».
- «Мен үйден шықтым, өйткені үйде болу әрқашан қиын болды, әсіресе басында, мен белгісіз нәрседен қорықтым, не түсініксіз болады және мен қалай күресемін, бірақ қазір мен оған үйреніп қалдым, қазірдің өзінде қарапайым, бәрі жақсы. Амал жоқ, күн тәртібі сияқты, таңертең қалай тұрып тісіңізді жуасыз, жалғызбасты әке күйіңіз. Мен өмірлік қиындықтарымды ешкіммен бөліспеймін, енді тек сіздермен бөлісемін. Бала туралы соңғы рет қашан айтқаным есімде жоқ, бұл маған қиын, олай айта алмайсың, оны айтсаң, адамды аяйсың. Олар мені аяғанын ұнатпаймын, олар мені таңдай алады, жақсы адам баланы өзі тәрбиелейді, бірақ бәрібір бұл жағымсыз».
- «Балаларыма ана іздеуі керек, қызды тәрбиелеуі керек, ол өзі бәрін жасай бастады, бала үлкен болып келеді. Қыз жұмсақ, жігіт батылырақ, бірақ мұнда айқайламайсың, ештеңе істемейсің, айтпайсың. Тек қамқорлық пен сүйіспеншілік, айтпесе сіз айқайлайсыз және ол жылай бастайды. Сосын ақымақ болып отырасың да өкінесің, тынышталасың, пицца немесе булочка

алғың келеді, дүкенге барайық, барамыз, сөйтіп мен реніштерді шешемін. Біз бір жерден кетіп, әкешімді сатып алуды сұраймыз».

- «Менің қызым ересек болды, ол әйтеуір бәрін түсінеді, мен тыйым салмадым, ол анасына қоңырау шалды, ол балаларға кез келген уақытта келе алады. Бала аздап уайымдады, кейде түнеп оған барып, қайта оралды, оны аса мән бермеді, содан кейін бәрі теңестірілді, уақыт қажет болды. Уақыт өте келе балалар барлық жағдайды қабылдады, қызым бәрін бірден түсінді, ол колледж студенті, есепші болып ақылы оқыды, оқуын өзі төледі. Қызым орыс мектебін жүктеп жатыр еді, ал ұлым қарапайым қазақ мектебінде оқиды. Моральдық тұрғыдан оңай болған жоқ, жалпы алғанда, біздің отбасымыз бұзылды, біз оны моральдық тұрғыдан шештік, басқа күрделі мәселелер болған жоқ».
- «Балалардың жан-жақты дамуы үшін әке мен шеше болуы керек деп ойлаймын, қазір балама ана жетіспейтінін сеземін, бірақ ол маған ештеңе көрсетпейді. Мен балалардың ешнәрсені ренжітпеуіне тырысамын, олар менімен ешқашан лас жүрмейді, егер олар бір күн киім кесе, мен кешке бәрін жуамын, қазір жаз, олар терлейді, көбірек жуу керек. жиі».
- «Мен үшін енді ұлым ұлым емес, досым онымен сырласып, сөйлесе аламын. Ата-ана баласын сүймегендей сүю өз алдына. Мен өзімді идеалды әкемін деп санамаймын, бірақ солай болуға тырысамын. Қамқорлық, мен барлық жоспарларда ұлымнан ештеңені бас тартпауға тырысамын. Тіпті кейде табиғатқа шығуға мүмкіндік жоқ, ол шашлык жегісі келсе, бәрін тастап, барамыз. Біз онымен бірге отырып, шашлык жейміз, ол шырын ішіп, бір стақан сыра ішесің бе, мен жоқ деймін, мен әлі жеткен жоқпын, мен балалармен ішпеймін. Мен оны барлығында қолдаймын, енді бірдеңені жоққа шығарсам, ол ойлана бастайды, егер анасы болса, мүмкін басқаша болар ма еді, содан қорқамын. Кейде ағам айтады, сен оған бәріне жол бересің, ол үшін бәрін жасайсың, бұзасың. Менің ойымша, мен неге өмір сүруім керек!».
- «Мен 23 жасымда үйлендім, басында барлығы жақсы болды, ол менен екі жас кіші, 10 жыл бірге тұрдық, қазір екі жыл болды жалғыз бала тәрбиелеп келемін. Жай ғана ұрыс болды, сол кезде әйелім заттарын жинап, кетіп қалды, сосын ол тұрмысқа шықты, ол Тараздан болатын. Балаларға аналарының командировкаға кеткенін айттым, қазір үлкені есейіп, бәрін түсінеді, аналарымен мүлдем ешкім араласпайды, ол тұрмысқа шықты, оған мұның бәрі керек емес, мен оны айырған жоқпын. оның ата-ана құқықтары туралы. Мен одан алимент алмаймын, балаларды өзім асыраймын, одан маған ештеңе керек емес, ол барлығын тастап кетті. Мен кеттім, болды, мен қатты ренжімедім, жұмысымды жалғастырдым, күтуші жалдадым. Қазір үлкен қызым 12 жаста, тамақ та дайындайды. Күтуші олармен күнде отырады, мен жұмыста болсам, сағат 9:00-18:00, мен оған күнде 3000 теңге төлеймін. Енді соңғы күтушінің жұмыс істегеніне 5 ай болды, оған дейін келді, бірақ ұнатпай, балаларға ұрысып тастады. Барлық өнімдерді көрсетіп, үй таза, балалар тамақтанып, киіндірілді, мұның бәрін түсінді, мен жұмыстан кейін келемін, үй таза, балалардың тамақтары бақылауда екенін айтты. Қыздарым күтушіге қалыпты қарым-қатынас жасайды, үйренеді, үлкенім бәрін түсінеді, біледі, кішілерім көпшіл, еркеліктері жоқ. Біреумен қайта тіл табысу үшін сенім жоқ, көңіл-күй мен тілек жоқ. Қазіргі таңда әйелдерді мүлде іздемеймін, күтуші болған дұрыс. Әйелім не себепті кетіп қалды, білмеймін, мүмкін мен оған жараспадым, сондықтан басқасына бардым, олар тіпті сөйлеспеді, ол

заттарын алып кетіп қалды, ол жұмыс істемеді, ол үйде отырды, біз ресми тіркелмеген едік».

- «Кімге, не керек екенін қараймын, белгілі бір уақытта демалыс алып, базарға барып тамақ аламын, үлкені өзіне және ортаншы қызына таңдайды, ал кішісіне не керек екенін көзіңмен білесің. Олар ойыншықтарды өздері таңдайды, әсіресе ең кішісі, дүкенге барсаң, бүкіл дүкен айналады. Мен орташа, қатал әкемін, мен оларды іс жүзінде ұрыспаймын, олар бәрін бір қарағанда түсінеді. Негізінен, мен бақшаға қатысты барлық жауапкершілікті өзім атқарамын, балаларда әлі күрделі дағдылар жоқ, мен оларды мәжбүрлемеймін».
- «Қыздар ауырып қалса, мен дереу емханадан медбике шақырамын, олар дереу келіп көмектеседі, менің балаларым ешқашан ауруханаға бармаған, олар үйде ауырған, содан кейін мен жұмысқа бармай, үйде отырдым, демалыс үшін уақыт сұрадым. Жұмыста олар менің бала асырайтынымды біледі, ал төлем машина жуудан кейін кетеді, мен жұмыс істемедім және табыс жоқ, олар менің проблемаларымды ойламайды, мен сұрансам, олар мені проблемасыз жібереді, арнайы көмек пен қолдау жоқ және болмайды да, бастықтар бар, олар өздері сізге ештеңе сатып ала алмайды».
- «Жұмыс істеуге әлі күш-қуатым болса, балаларды өзім қамтамасыз етемін, үй шаруашылығы бар болса, маған ешқандай көмек те, жәрдемақы да жоқ, оларға мұқтаж емеспін. Мектепте олар менің бала тәрбиелеп отырғанымды біледі, қолдау көрсетті, бірақ мен бас тарттым. Анасы туралы барлық әңгімелер мен сұрақтарды басамын, ол жоқ, болды. Мен мұндай мәселелерді балалармен талқыламаймын, мен көптен бері сөйлескен жоқпын, жеке өзім бұл тақырып туралы сөйлескенді ұнатпаймын, олар біледі, егер олар сұраса, мен ештеңе айтпаймын. Бірде үлкені сұрады, мен жай ғана анасының кетіп қалғанын айттым, сонда болды, мен қайда екенін білмеймін».
- «Мен ештеңені құрбан етпеймін, бәріне уақыт жеткілікті. Ерекше хобби мен қызығушылық жоқ, мен балық аулауды ұнатпаймын, бұрын достарыммен сөйлесетінмін, әйелім кеткеннен кейін олармен араласуды тоқтаттым, қазір тек балалармен айналысамын. Қазір олармен араласуға уақытым жоқ, олар ішкенді, отырғанды ұнатады. Мен мереке күндері аз ғана іше аламын, арақ емес, сыра, мен әйелім кеткеннен кейін темекі шеге бастадым».
- «Балаларды қалай тәрбиелеп, қалай өсіремін деп ойлады. Бір таныс жігіт бар, оны қыз тастап кетті, ол іше бастады, ісіп кетті, бастысы - берілмеу. Кейбіреулердің ерік-жігері жоқ, егер әйелі кетсе, өмір бітті, ішуге болады, бірақ олар балаларды ойламайды. Олар мені мықты етті, жалғыз қалдырмады, қыздар бар, уайымға батып кетсем, балаларды кім қарайды. Мен үшін олардың бәрі бірдей, басымды төмен түсірмейді, әйелім кеткеннен кейін олардан қуаныш аламын. Үйге келесің, үшеуміз жүгіріп маған «әкем келді» деп айқайлаймыз, дүкеннен оларға бірдеңе алсам, рахаттанып кетем. Мен ешкімнен, тіпті көршілерден қыздарға қарауды сұрағым келмейді, сондықтан күтуші жалдағаным дұрыс. Күтушіге ақша төлеген дұрыс, ол балаларға қарайды».

Кейбір сарапшылар сұхбат барысында өздері бірігіп, тәжірибесімен бөлісе бастаған жалғызбасты әкелерді қолдау қажеттігін атап өтті: «Ер адамдар әртүрлі себептермен жалғызбасты әке болады, мысалы, көптеген жағдайларда аналар босану кезінде қайтыс болуы мүмкін, бірақ мұндай әкелер Әуежайда балаларына

памперс ауыстыратын немесе тамақтандыратын жері жоқ. Қазір жалғызбасты әкелер қоғамдық ұйымдарға, қозғалыстарға біріге бастады, себебі ажырасулар көбейіп кетті. Осыған ұқсас мәселелер, мысалы, көбісі баласын қай мектепке, қай балабақша жақсырақ екенін білмейді. Көптеген ата-аналар мәселені бірге шешеді, бірақ жалғызбасты әке оларды өзі шешуі керек. Жалғызбасты әкелер ажырасқаннан кейін жауапкершілікке ие болады, олар өз мәселелерін өздері шешеді, сонымен бірге жұмыс істеп, балаларды өсіреді. Бір ер адам жалғызбасты әке туралы тәжірибесімен бөлісті, ол ажырасқанға дейін ол балаларға аз уақыт бөлетінін түсінбегенін, ал көптеген ер адамдар балаларға уақыт бөлмейтінін, олар жұмыста, ал жұмыстан кейін күштері жоқ екенін айтты».

Сарапшылар сұхбаты барысында болашақ отбасы үшін жас жігіттерді, ұлдарды тәрбиелеу және олардың рөлін жүзеге асыру мәселесі көтерілді, мамандардың «біз оларды жауапкершілікке тәрбиелеуіміз керек» деген пікірі біржақты.

- «Балаларға отбасы болу жауапкершілікті өз мойнына алу екенін үйрету керек. Біз балаларды өзін, таңдауын, отбасын құрметтеуге үйретуіміз керек. Біздің балаларымыз өзін ең жақсы деп санамауы керек және бәріне өз күшімен жеттім деп ойламауы керек. Біз оларға отбасылық, ұлттық құндылықтарды енгізуіміз және салуымыз керек, сонда ғана олар өз елінің лайықты азаматтары болады. Мұның бәрі бір нәрсеге, құрмет пен өзін-өзі құрметтеуге байланысты. Ал ата-аналар балаларын түрткілеуге болмайды, олар бәрін терең түсінуі керек, бұл үшін мектеп көмектесуі керек. Өмірдегі ең маңызды нәрсе - отбасы, егер отбасының іргетасы болмаса, онда отбасы тез ыдырауы мүмкін».
- «Мектепте тәрбиені ұстаздар жүргізуі керек, балаға үйде де, мектепте де жан-жақты білім беру керек, үздіксіз білім беру жүйесі болуы керек».
- «Отбасын көтеру керек, мемлекет тек отбасын асырау керек. Отбасында әркім үлгі болуы керек, баланың жақсы адам болып өсуін қадағалау керек, көп сөздің қажеті жоқ, әрекет ету керек. Ата-ана бір-біріне қалай жақсы қарайтынын, бір-бірін сыйлайтынын, қиындықтарды бірге жеңетінін көрсетуі керек. Ата-ана тек жақсы сөз айту керек, мұның бәрі бала бойына сіңіріледі. Егер ата-ана ақымақ болса, балалар да ақымақ болып өседі».
- «Балаларды спортқа, еңбекке баулу керек, хобби арқылы балалардың бойындағы қабілеттерін дамытуға болады. Ұлдар спортпен шыңдалады, ерлер қорғаушы».
- «Ата-ана баланың әлеуетін дамытуы керек, болашақта ол осыдан табыс табады. Көптеген отбасылардың асырауындағы адамдары бар, олар өздерінің барлық сәтсіздіктеріне мемлекетті кінәлайды. Тәуелді отбасында өскен балалар да сондай болады, өздері күн көрмейді, мемлекеттен сұрайды. Бізде әрқашан гендерлік стереотиптер бар, бірінші отбасын сақтап, асырай алмаған ер адамдар келесі отбасын құруға барады. Жауапкершілікті еркекке тәрбиелеу керек, ер адам ер болуы керек. Еркектер еркектік өзегін жоғалтпауы керек, олар намысын, ер сөзін сақтауы керек».
- «Мысал ретінде, отбасы құрылған сәттен бастап баланы тәрбиелеу керек. Ата-аналар өз балаларын басқаша сөйлеп, басқаша әрекет етпей, жеке үлгі бойынша тәрбиелеуі керек. Баланы адамгершілік қана емес, рухани жағынан да тәрбиелеу, рухани тұлға ретінде тәрбиелеу керек».

- *«Әу бастан өзімізді, сосын тек балаларды, ұлдарды тәрбиелеуіміз керек. Еркектер өзін-өзі тәрбиелеуі керек, сонда ғана ұлдарын тәрбиелей алады. Оларға өз жауапкершілігімізді көрсетсек, ұлдарымыз жауапты болады. Мемлекет жақсы отбасының бейнесін насихаттауы керек, ал әкелер балаларына үлгі болуы керек».*

Отбасының әлеуметтік-демографиялық аспектілері

Бұл есепте некеде тұрған және кәмелетке толмаған балаларын тәрбиелеп отырған ерлер мен әйелдер, сондай-ақ кәмелетке толмаған балаларды өз бетінше тәрбиелеп отырған жалғыз басты әкелер болып табылатын зерттеудің нәтижелері берілген. Қалған іріктеу жасы, ұлты, білім деңгейі, елді мекен түрі, діні, діндарлық деңгейі, әлеуметтік-кәсіптік жағдайы және үй шаруашылықтарының материалдық жағдайы бойынша халықтың әртүрлі санаттарын білдіреді, бұл әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштерімен, зерттеуге қатысушылардың ерекшеліктері де дәлелденеді.

Сауалнама нәтижелері әйелдердің ерлерге қарағанда ерте жаста некеге тұратынын растады: әйелдер арасында некеге тұрудың орташа жасы – 22,4 жас, ерлер арасында – 24,5 жас. Орташа алғанда, ерлі-зайыптылардың шамамен 13% серіктестікте, яғни ресми түрде тіркелмеген некеде. Қазақстандықтардың көпшілігі (64%-66%) отбасылық өмірді некелерін ресми тіркеуден бастайды, әрбір оныншы отбасы (9-11%) ресми тіркеусіз бірге өмір сүреді. Зерттеу көрсеткендей, еліміздегі әрбір бесінші неке (20%) қалыңдықты алып қашу әдетінен басталады, ал көп жағдайда (18%) бұл тараптардың өзара келісімі бойынша орын алады. Бұл ретте қазақстандық отбасылардың 2%-ға жуығы өз өмірін қалыңдықтың келісімінсіз қыз алып қашу дәстүрімен бірге бастайды. Қыз алып қашу қалаға қарағанда ауылда жиі кездеседі.

Жалпы, ерлердің басым көпшілігі (87%) мен әйелдердің (89%) некеге тұру кезінде өздері шешім қабылдайды. Сонымен қатар, әрбір оныншы неке үшінші тұлғалар үшін жасалады, көбінесе бұл ата-аналар. Ата-ананың талабы бойынша отбасын құру әйелдерге (3%) қарағанда ерлерде (9%) жиі кездеседі, бұл әйелдердің жауаптарымен де дәлелденеді, сондықтан респонденттердің 3,3% олардың талабы бойынша некеге тұрғанын атап өтті. күйеу жігіттің ата-анасы, ерлер арасында мұндай респондент 0,7%, яғни қалыңдықтың ата-анасының талабы бойынша үйленді деп жауап берді. Сондай-ақ, әйелдер арасында күйеу жігіттің талабы бойынша отбасын құрады деп жауап бергендер екі есе көп (1,4%), қалыңдықтың талабы бойынша некеге тұру туралы ерлер арасында 0,7% деңгейінде жауап берді.

Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің көпшілігі (ерлердің 64%-ы және әйелдердің 57%-ы) өздері тұратын тұрғын үйдің иесі екенін атап өткенімен, отбасылардың едәуір бөлігінің жеке баспанасы жоқ. Мұны ерлердің 36% және әйелдердің 43% атап өтті. Әрбір оныншы отбасы дерлік қиын қаржылық жағдайда - азық-түлікке ақша жеткілікті, бірақ киім сатып алу күрделі проблемаларды тудырады - мұны әйелдердің 14% және ерлердің 12% атап өтті. Үй шаруашылықтарының тағы 5%-ы аса мұқтаж – тіпті тамаққа да ақша жетпейді бұл өзін-өзі бағалауды әйелдердің 5%-ы және ерлердің 3%-ы берген.

Ерлер мен әйелдердің ата-аналық отбасындағы қарым-қатынастары

Зерттеу респонденттердің көпшілігінде (90%) ата-аналар немесе отбасында тұратын ана мен ер адам арасында сыйластық қарым-қатынас бар екенін көрсетті. Әкелердің, өгей әкелердің, аталардың, абысындардың және үлкен ағалардың тұрмыстық мінез-құлық үлгісінің сұрақтарын зерттей отырып, ата-аналардың отбасында негізінен ер адамдар балаларды бағып, тамақ сатып алғанын, балаларға үй

тапсырмаларын орындауға сирек көмектесетінін және тамақ пісіретінін атап өткен жөн. Азық-түлік, ең кемі ер адамдар үй жинауға, үй мен кір жууға көмектесті. Отбасылық бюджетті жұмсауға ата-аналардың екеуі де бірдей қатысты бұл зерттеуге қатысушылардың маңызды бөлігінің ата-аналық отбасыларындағы мінез-құлық үлгісі болды.

Зерттеу нәтижелері тұлғаның қалыптасуына әсер етуде гендерлік айырмашылықтар бар екенін көрсетті: әйелдерге аналары (61%), ерлерге - әкелері (43%) көбірек әсер етеді. Сонымен қатар, ерлердің айтарлықтай үлесіне аналары әсер етеді - бұл туралы ерлердің 38% -ы, ал әйелдердің 20% -ы әкелердің әсерін атап өтті. Респонденттердің 2%-ы оларға ата-аналардың екеуі де бірдей әсер еткенін атап өтті, ал ерлер мен әйелдердің 2%-ы олардың жеке дамуына жақын адамдары әсер еткен жоқ деп санайды. Қалған респонденттер оларға ең жақын ортадағы біреулер: әжелер, аталар, апалар, әпкелер, ағалар әсер еткенін атап өтті.

Отбасылық қарым-қатынаста ер адамдар басқа мысалдар мен кеңестерге қарағанда, ата-анасының нұсқауын көбірек алады. Әйелдер, ата-аналарынан басқа, ішкі ортадан басқа мысалдарды басшылыққа алады, әйелдер де заманауи психологтардың немесе блогерлердің кеңестерін орындауға бейім. Бұған респонденттердің жауаптары дәлел: ата-аналардың отбасылық қарым-қатынастарының үлгілері ерлердің көпшілігі (66%) және әйелдер (70%) үшін ерлі-зайыптылармен өз қарым-қатынастарын құрудың үлгісі болып табылады. Әйелдердің (26%) және ерлердің (19%) айтарлықтай бөлігі ерлі-зайыптыларының ата-аналары арасындағы қарым-қатынасты басшылыққа алады. Әрбір бесінші респондент дерлік (17% -18%) отбасылық қарым-қатынас үлгілері жоқ екенін және олар ешқандай принциптерді ұстанбайтынын атап өтті.

Зерттеу көрсеткендей, әйелдердің басым көпшілігінің пікірінше, идеалды әкенің негізгі сипаттамалары: сенімді, отбасын сүйетін және еңбекқор. Ал ер адамдардың көпшілігінің пікірінше, идеалды ананың басты қасиеттері: отбасына қамқор, мейірімді және сүйіспеншілікпен қарау. Ендеше, әке ең алдымен өз отбасына сенімді болуы керек, ал ана ең алдымен отбасының қамын ойлауы керек.

Гендерлік теңдікке көзқарас

Зерттеу көрсеткендей, ерлер мен әйелдердің гендерлік теңдік мәселелеріне қатынасы екіұшты, ерлердің көпшілігі гендерлік теңдік тұжырымдамасын қолдайтынына қарамастан, кейбір көзқарастармен келіспейтіндер әйелдерге қарағанда ерлер арасында жиі кездеседі. Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар контекстіндегі талдау ерлер арасында діндарлық деңгейі мен білім деңгейі бойынша айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Әйелдер ерлер сияқты бірдей құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек деген пікірмен келіспейтін және жалпы гендерлік теңдік мәселелерімен келіспеген ерлер өздерін «қатты діндар» немесе «біршама діндар» деп сипаттайтын ерлер арасында жиі кездеседі, сондай-ақ қалыпты жағдайда ерлер арасында жиі кездеседі, немесе білім деңгейінен төмен. Тұтастай алғанда, барлық респонденттердің (ерлер мен әйелдер) арасында гендерлік теңдік туралы бірқатар мәлімдемелер бойынша елді мекен түрі мен аймақтар бойынша айырмашылықтар бар.

Бір қызығы, зерттеу нәтижелері бойынша әрбір бесінші ер адам (21%) әйел өз отбасын сақтап қалу үшін зорлық-зомбылыққа төтеп беруі керек деген пікірде болса, әйелдер арасында бұл пікірмен келісетіндер де бар (9%), бірақ еркектерге қарағанда екі есе аз. Сондай-ақ, бұл пікірмен келісетіндер қалаларға (12%) қарағанда ауылдарда (21%) жиі кездеседі; Шымкент қаласында (38%), Түркістанда (43%) және Атырау облыстарында (30%) жиі кездеседі.

Ерлердің көпшілігі (67%) мен әйелдердің (81%) Қазақстанда ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тең деген пікірде болғанымен, ерлердің басым бөлігі (68%) мен әйелдердің (83%) біздің елімізде әйелдер мен ерлер арасындағы теңдікке қол жеткізу үшін одан әрі жұмыс қажет.

Қазіргі отбасындағы қарым-қатынастар

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, ерлердің көпшілігі (98%) және әйелдер (95%) жұбайларымен жақсы қарым-қатынаста екенін атап өтті. Сонымен қатар, ерлер (54%) әйелдерге (41%) қарағанда жұбайларымен өте жақсы қарым-қатынасты жиі атап өтті. Жұбайларымен қарым-қатынасты бағалау кезінде әйелдер оларды «жақсы» деп бағалады (53%), мұндай өзін-өзі бағалауы бар ерлер 10% аз. Қарым-қатынасқа мұндай жоғары баға беру ерлі-зайыптылардың өмірлік мәселелерін бір-бірімен талқылауына байланысты деп болжауға болады - ерлі-зайыптылардың көпшілігі (60% -63%) бір-бірімен өздерінің өмірлік мәселелерін кейінгі аптаға қалдырмай талқылады. Қалған ерлі-зайыптылар да проблемалары туралы әртүрлі жиілікте сөйлеседі.

Көбінесе отбасының негізгі «асыраушысы, бағушысы», яғни үй шаруашылығындағы негізгі кірісті қамтамасыз ететін адам ер адам, мұны ерлердің 58% және әйелдердің 51% атап өтті. Әрбір үшінші отбасының дерлік үй шаруашылығындағы негізгі кірісті қамтамасыз ету үшін ерлі-зайыптылардың тең үлесі бар: жауаптар 33% ер адамдар және 37% әйелдер. Ерлер әйелдердің өзіне қарағанда екі есе аз «Үй шаруашылығындағы негізгі кірісті жұбайы қамтамасыз етеді» деп жауап берді: 4% ер адамдар кірісті негізінен жұбайы қамтамасыз етеді деп жауап берді және әйелдердің 9% - үй шаруашылығының өздері негізгі кірісті олар қамтамасыз етеді деп жауап берді.

Әрбір төртінші отбасында дерлік (25% -26%) ерлі-зайыптылардың бірі жеткілікті жұмыстың немесе табыстың жоқтығынан күйзеліске немесе депрессияға ұшырайды. Бұл ретте әрбір төртінші отбасында дерлік (23% -24%) ерлі-зайыптылардың бірі жұмысының көп болуына байланысты күйзеліске ұшырайды немесе депрессияға ұшырайды. Жалпы алғанда, ерлі-зайыптылардың жұмыспен қамтылуының тұрақтылығында гендерлік айырмашылықтар бар: ерлер әйелдерге қарағанда жұмыс немесе жұмысқа орналасу жағдайындағы тұрақтылықты көбірек сезінеді - мұны ерлердің 85% және әйелдердің 71% атап өтті. Сауалнама көрсеткендей, ерлер арасында (91%) әйелдерге (86%) қарағанда, жұбайларының жұмыс істейтін-жұмыс істемейтініне қарамастан, олардың жұмыс жағдайына оң көзқараспен қарайтындар бар. Сәйкесінше, жұбайының жұмыс жағдайына көңілі толмайтын әйелдер (12%) ерлерге (7%) қарағанда көбірек.

Зерттеулер көрсеткендей, отбасы бюджетін басқарған кезде шешімді ерлі-зайыптылар бірлесіп қабылдайды. Сонымен қатар, арзан сатып алу (тамақ, киім) жағдайында көбінесе әйелдер шешім қабылдайды, ал қымбатырақ сатып алуды (тұрмыстық техника, жиһаз, автокөлік, пәтер, үй) көбінесе ер адамдар жасайды.

Әйелдердің пікірінше, идеалды жұбайдың ең көп таралған негізгі критерийлері: қамқорлық, сүйіспеншілік және мейірімділік. Идеал әйелдердің үш негізгі сипаты бірдей параметрлерді қамтитынына назар аударылады, бірақ басқа дәйектілікпен, яғни, ер адамдардың көпшілігінің пікірінше, идеалды жар сүйетін, қамқор және мейірімді. Осылайша, әйелдер үшін жарының қамқор болуы, ал ерлердің жарының сүйіспеншілікке толы болуы бірінші орында.

Отбасылық өмірдегі проблемаларды әрбір бесінші әйел (20%) және әрбір үшінші ер адам (30%) атап өтті. Ең жиі кездесетін мәселелер – материалдық мәселелер, яғни қаржылық мәселелер, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қаржының жетіспеушілігі, бағаның жиі көтерілуі және соның салдарынан несиелер. Кейбір

респонденттердің айтуынша, отбасында бірнеше несие бар, оны өтеу отбасылық бюджеттің көп бөлігін алады, соның салдарынан мұндай отбасылар қиын қаржылық жағдайға тап болады.

Материалдық проблемалармен салыстырғанда азырақ кездеседі, бірақ соған қарамастан кейбір отбасыларда ерлі-зайыптылардың өзара түсіністік мәселелері және тұрғын үй мәселелері, атап айтқанда жеке баспананың болмауы байқалады.

Мамандар отбасылардың мәселелерін шешуге қолдау көрсету үшін түрлі шараларды ұсынды. Сарапшылардың пікірінше, жағдайды бақылап, көмек көрсетудің не қажет екенін түсіну үшін мезгіл-мезгіл отбасылар бойынша зерттеулер жүргізіп отыру керек, ал сараланған тәсіл қажет, яғни әрбір отбасын зерттеу керек. Сондай-ақ сарапшылар отбасылық құндылықтарды нығайту үшін ақпараттық науқандар өткізуді ұсынды, бұл шаралар онлайн немесе әлеуметтік желілерде өтуі керек. Сонымен қатар, мектепте жастарға, ерлі-зайыптыларға, ата-аналар, ересек балаларға адам құқықтары, гендерлік теңдік, зорлық-зомбылыққа жол бермеу, отбасылық құндылықтар, жауапкершілік пен жауапкершілік туралы түсіндірілетін тәрбиелік шаралар, тренингтер, семинарлар өткізу қажет.

Әйелдердің ерлердің отбасылық өмірге араласу дәрежесін бағалау

Сапалы зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, жұбайына үйдегі және бала күтіміндегі міндеттерді бөлісуде қолдау көрсету әйелді бақытты етеді. Ерлі-зайыпты әйеліне барлық істе көмектесіп, бала күтіміндегі жауапкершілікті бөліссе, әйелге қамқорлық жасап, оған қамқорлық жасаса, ол қанағаттанады, өзін бақытты әйел ретінде сезінеді. Сауалнама әйелдердің үй шаруашылығындағы жұбайларының көмегіне деген қажеттіліктері көп жағдайда толық қанағаттандырылмайтынын көрсетті. Отбасылардың едәуір бөлігінде үй шаруашылығын ерлі-зайыптылар бірлесіп жасайды, тіпті әйелдердің абсолютті көпшілігінің пікірінше, ер адамдар істеуі керек жұмыстардың өзінде. Ерлердің жауаптары әйелдердің ерлердің үй жұмыстарына көмегіне деген көптеген қажеттіліктері қанағаттандырылмайтынын растады. Әйелдердің айтарлықтай бөлігі үй шаруасын/міндеттерін жұбайларына қарағанда әлдеқайда көп орындайды: бұл ерлердің 45% және әйелдердің 28%, ерлердің тағы 16% және әйелдердің 22% әйелдердің өздеріне қарағанда әлдеқайда көп істейтінін атап өтті, ерлі-зайыптылар. Сонымен қатар, отбасылардың айтарлықтай бөлігінде (ерлердің 33% және әйелдердің 43% жауаптары) ерлі-зайыптылар үй шаруашылығындағы міндеттерді бірдей дерлік бөліседі және орындайды.

Ерлердің (95%) және әйелдердің (85%) көпшілігі үй шаруашылығын жүргізу бойынша жауапкершіліктің қалыптасқан бөлінуіне қанағаттанады. Әйелдер арасында (12%) еркектерге қарағанда төрт есе көп (3%) жауапкершіліктің бұл бөлінуіне қанағаттанбайтындар.

Ерлердің ата-ана тәрбиесіне және бала күтіміне қатысуын бағалау

Осы есепте ұсынылған зерттеу нәтижелері қазақстандық отбасылардың көпшілігінде бала күтімі бойынша жауапкершілікті көбінесе әйелдер атқаратынын көрсетті. Кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеуге және оларға қамқорлық жасауға әкелердің қатысуы жеткіліксіз. Ерлер (96%) бұл жағдайды олардың басты міндеті - отбасын асырау екеніне сенімділікпен түсіндіреді. Сондай-ақ, «Менің балаларыма деген қамқорлығым, негізінен, қажет кезде жұбайыма көмектесуімнен көрінеді» (79%) пікір кең тараған. Сонымен қатар, ер адамдар бала күтіміне араласпауын жұмыста бос еместігімен түсіндіреді: 67% «Балаларыммен көбірек араласатын болсам, аз жұмыс

істеуге келісетін едім» және 61% «Мен тым аз уақыт өткіземін, бұл менің жұмысыма байланысты» деген пікірде.

Әрбір бесінші ер адам (21%) жұбайының бала күтіміне байланысты демалыста екенін атап өтті. Бірде-бір әйел жұбайының бала күтіміне байланысты демалыста екенін атап өткен жоқ, бәлкім, ерлі-зайыптылар ер адамдарға декреттік демалыс беру мүмкіндігін білмейді.

Көбінесе ерлердің 5 жасқа дейінгі балаларды тәрбиелеуге қатысуы балалармен белсенді уақыт өткізуде көрінеді, бұл үйде балалармен ойнау және көшеде балалармен серуендеу. 6 жастан 17 жасқа дейінгі балаларды тәрбиелеуге әкелерді қатыстыруға келетін болсақ, көбінесе ер адамдар келесі оқу іс-әрекеттеріне қатысады: балалармен жеке тақырыптарда әңгімелесу, үйде балалармен ойнау және балалармен спортпен айналысу немесе белсенді ойындар ойнау. Бала күтімінің басқа да мәселелері бойынша, көбінесе тұрмыстық сипаттағы, ерлер сирек қатысады, яғни «сирек немесе ешқашан» және «сәті болған кезде» - бұл жалпы алғанда ерлер мен әйелдердің орташа есеппен 70%-ы жауаптары.

Бір қызығы, басқа некеден кәмелетке толмаған балалары бар, әкелерінен бөлек тұратындардың әрбір төртінші ер адамы (27%) дерлік басқа некедегі өз балаларымен кездеспейді. Ал әрбір бесінші (21%) дерлік балаларының бөлек тұратынын сирек көреді. Осылайша, осы санаттағы ерлердің жартысына жуығы бұрынғы некеден кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеуге және оларға күтім жасауға қатыстырмайды. Сондай-ақ, ер адамдардың айтарлықтай бөлігі (38%) балаларына алимент төлемейді, тағы 3 пайызы ара-тұра алимент төлейді. Балаларына алимент төлемейтін немесе мезгіл-мезгіл төлейтін ер адамдар бұл мінез-құлықты әртүрлі себептермен түсіндірді, бұл зерттеуде жалпы себептер анықталмады.

Ерлердің денсаулық жағдайын, оның ішінде жыныстық және репродуктивті денсаулығын бағалау

Ерлердің медициналық мекемелерге медициналық көмекке жүгінуінің негізгі себептері: медициналық тексерулер, тестілеу немесе Ковид-19-ға қарсы вакцинация, стоматологиялық күтім, жалпы әлсіздік және медициналық анықтама алу.

Тұтастай алғанда, ерлердің көпшілігі жұмыста немесе өндірістік жарақаттануға байланысты денсаулығына байланысты проблемаларды (84%), жыныстық құмарлықтың болмауымен байланысты проблемаларды (84%) бастан кешірген жоқ - ерлердің шамамен 16% -ы бұл проблемалармен сирек кездеседі. Сондай-ақ, ерлердің көпшілігі (80%) соңғы жылы депрессияны бастан өткермеген, бірақ сонымен бірге әрбір бесінші ер адам (20%) кем дегенде кейде депрессияға ұшыраған.

Әрбір үшінші адам дерлік (30% -33%) соңғы жылы кем дегенде кейде стресске немесе салмақ қосу немесе жоғалтуға, асқазанға немесе ас қорыту проблемаларына тап болды. Ерлердің едәуір бөлігі соңғы бір жылда отбасында ара-тұра жанжал болғанымен (43%), сондай-ақ ерлердің 46% кем дегенде ара-тұра алкогольді ішімдіктерді тұтынғанын атап өтті. Ерлердің көпшілігі (59%) соңғы бір жылда кем дегенде мезгіл-мезгіл бас ауруын бастан кешірді.

Жалпы, ерлердің әрбір 11%-ы қуық асты безінің қатерлі ісігіне скринингтен өтті, ал жас тобы неғұрлым үлкен болса, соғұрлым ер адамдар скринингтік тексеруден өтті. Белгіленген сынақтан өткендердің ең көп пайызы 50 және одан жоғары жастағы ерлерде байқалады - ерлердің 16% простата обырына тексерілген.

Респонденттердің туылмаған баланың жынысын кім анықтайтыны туралы хабардарлығын анықтау кезінде ерлер (62%) мен әйелдердің (55%) туылмаған баланың жынысы ата-анасының екеуіне де те байланысты деген пікірде. Бұл ретте әйелдер

арасында (30%) ерлерге (20%) қарағанда «әкеден» деген жауаптар кең тараған. Ерлер арасында (14%) бұл сұраққа жауап беруге қиналған респонденттер жиі кездеседі.

Кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелейтін толық емес әкелік отбасылар: олардың проблемалары мен қажеттіліктері

Зерттеу көрсеткендей, жалғызбасты әкелер ерлі-зайыптыларға қарағанда күйзеліс пен депрессияға жиі ұшырайды. Бұл келесі нәтижелермен дәлелденеді: әрбір үшінші жалғызбасты әке (32%) кем дегенде анда-санда депрессияны бастан кешіреді, үйленген ер адамдар арасында ондайлар аз (19%). Стресс туралы сұраққа жауап бергенде де жағдай ұқсас: жалғызбасты әкелер арасында соңғы жылы кем дегенде анда-санда күйзеліске ұшыраған ер адамдар (45%) некедегі еркектерге (32%) қарағанда көбірек.

Мәселелердің екі негізгі және жиі кездесетін блоктары бар: олардың өмірінің әртүрлі аспектілері туралы алаңдаушылықпен байланысты психологиялық проблемалар және толық емес отбасыларда жиі туындайтын материалдық проблемалар.

Психологиялық проблемалар көбінесе ер адамның өмірінде жұбайын жоғалту немесе ажырасу туралы алаңдаушылықпен байланысты қалыптасқан жағдайларға байланысты туындайды. Сондай-ақ психологиялық проблемалар жеке деңгейде туындаған жалғыздықтың себебімен байланысты, ерлерге өмірлік серік табу қиын - сұхбаттарында жалғызбасты әкелер әйелдің балаларына қалай қарайтыны туралы алаңдайтынын атап өтті, сондықтан олар қарым-қатынасқа түсу қиынға соқты.

Материалдық мәселелер толық емес отбасылардың барлығында бола бермейді, бірақ соған қарамастан, отбасылардың бұл категориясы материалдық қамтамасыз ету жағынан анағұрлым осал, өйткені үй шаруашылығының бюджеті тек әкенің табысынан тұрады, ал екі ата-анасы бар отбасыларда серіктестердің екеуі де жиі үлес қосады. Пайда болған материалдық қиындықтарға байланысты жалғызбасты әкелер көбірек жұмыс істеуге мәжбүр, сәйкесінше балаларына аз уақыт бөледі.

Сапалы зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, жалғызбасты әкелер өз балалары үшін үлкен жауапкершілікті сезінеді, әрине, әрбір ата-ана өз балалары үшін жауапкершілікті сезінеді, бірақ жалғыз басты ата-аналардың көпшілігі олардың екі жақты жауапкершілікте екенін түсінеді, өйткені, ең алдымен, олар балаларын өздері тәрбиелеу. Тиісінше, қалыптасқан жағдайлар ер адамдарды өздерінің құндылық бағдарлары мен өмірлік басымдықтарын қайта қарауға мәжбүр етті, ал егер бұрын олардың көпшілігі тәртіпсіз өмір салтын ұстанса немесе балаларына жауапсыздықпен қараса, содан кейін жалғызбасты әке болып, олар өзгерді, балаларын барлық нәрсемен қамтамасыз етуге тырысқан, осыдан олар өздерін шеттетілгендей етіп сезінбегендіктері айтылды.

Қалған зерттеу сұрақтары бойынша жалғызбасты әкелердің жауаптары некедегі ерлердің жауаптарынан айтарлықтай ерекшеленбейді - есепте келтірілген сауалнаманың барлық нәтижелері жалғызбасты әкелер үшін де жарамды. Олардың басты айырмашылығы – балаларын тәрбиелеу мен бағумен көбірек айналысады, сонымен қоса осындай отбасыларға жақын туыстары да көмектесетіндіктері анықталды.

«Қазақстандағы ерлердің отбасы өмірі мен балалар тәрбиесіне қатысуының деңгейі мен рөлдері: ұлттық жүйелі әлеуметтанулық зерттеудің нәтижесі» баяндамасына ұсыныстар.

Билік органдарына, қоғамға, білім беру ұйымдарына және қоғамның басқа да мүшелеріне берілуі мүмкін негізгі ұсыныс – қоғамдағы дәстүрлі ескірген гендерлік көзқарастарды өзгерту және әкелерді (ерлерді) бала тәрбиесі мен үй шаруасына қатыстыруды ынталандыру.

1. Орталық мемлекеттік органдарға:

1.1. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне:

- Қазақстанда бала тәрбиесіне тартылған әке болуды дамыту бойынша ақпараттық-ағартушылық науқанды ұйымдастыру кезінде әлеуетті аудиторияның әлеуметтік және жас ерекшеліктерін/әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерін ескеру, т.б. әкелер мен болашақ әкелерді, жастарды ақпараттандырудың тиісті тетіктері мен арналарын пайдаланады;
- республикада бала тәрбиесіне тартылған әкелікті ақпараттық насихаттау шеңберінде дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарын (теледидар, радио, баспа басылымдарын (сұхбат) белсенді түрде пайдалану;
- Қазақстандық қоғамда дәстүрлі гендерлік көзқарастарды («еркек табады, әйел бала өсіреді») өзгертуге бағытталған ақпараттық жұмысты жүргізу - «ер» және «әйел» жұмыстың түрлеріне бөлмей, балаларды бірлесіп тәрбиелеуге, үй шаруашылығына қатысты «жаңа» көзқарастарды тарату; және т.б. зерттеудің нәтижесі біздің қоғамда отбасындағы әке мен ана рөлдерін бөлудегі дәстүрлі гендерлік көзқарастардың сақталғанын көрсетті.;
- халықаралық тәжірибені зерделеу және қазақстандық қоғам мен отбасының ұлттық-мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, ішінара немесе толығымен, бала тәрбиесіне тартылған әкелікті дамытудың табысты тәжірибесін енгізу. Бүгінгі таңда дүниежүзілік қоғамда әкенің отбасы өміріндегі және бала тәрбиесіндегі рөлін қайта қарастыру жүріп жатыр. Осылайша, әртүрлі шетелдік зерттеулердің нәтижелері бала тәрбиесіне тартылған әкелердің балаларының интеллектуалдық қабілеттерінің жоғары екенін көрсетеді және дәлелдейді²;
- әке болу институтын нығайту мақсатында, сондай-ақ отбасы тәрбиесіндегі әкелердің рөлін арттыру, Қазақстанда Әкелер күнін белгілеуге жәрдемдесу;
- зерттеулер сериясын жалғастыру, оның ішінде социологиялық (сандық және сапалық), мұнда негізгі нысан әкелердің әртүрлі топтары болуы керек (орташа әке, жалғыз әке, өгей әке, осал топтарға жататын әкелер және т.б.). Әкелердің әртүрлі санаттарын зерттеу қажеттілігі жаппай сауалнама нәтижелерімен дәлелденді,

² Wilson K.R., Prior M.R. (2011) Father Involvement and Child Well-Being. Journal of Paediatrics and Child Health. Vol. 47. No. 7. P. 405—407. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1754.2010.01770.x>.

өйткені «әрбір төртінші респондент олардың өміріндегі өгей әкенің маңызды рөлін атап өтті (әйелдердің 27% және ерлердің 23%)», «олардың аталары сауалнамаға қатысқан ерлер мен әйелдердің өсуінде маңызды рөл атқарды (сұхбат алынған әйелдердің 15% және ерлер арасында 14%)»;

– болашақта әке болуды анықтаудың қазақстандық моделін дамыту бойынша шаралар мен іс-шаралар кешенін әзірлеу кезінде зерттеулердің материалдары мен нәтижелерін ескеру;

1.2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігіне:

– білім беру/оқыту бағдарламаларын әзірлеу және оқу орындарында (мектептер, гимназиялар, лицейлер, колледждер) отбасылық тәрбие және отбасы құндылықтары бойынша мектептен тыс тәрбие, тәрбиелік курстар өткізу. Сонымен бірге оқытуда интерактивті тәсілдерді, мысалы, тренингтік кейстер мен практикалық жаттығулар арқылы қолдану;

– білім беру ұйымдарында Әкелер кеңесін құруға жәрдемдесу;

– мүмкіндігі шектеулі балаларға репетиторлық қызмет көрсету тәжірибесін дамыту;

– мемлекеттік тілде балаларды тәрбиелеу мәселелері бойынша кітаптар мен көркем әдебиеттер шығаруды қамтамасыз ету шараларын қабылдау;

– жасөспірімдер мен жас студенттер арасында алкогольдік, есірткілік (психотроптық) заттарды тұтынудың, сондай-ақ құқық бұзушылықтың алдын алуға белсенді, үлгілі әкелерді тарту бойынша жұмыстар жүргізу және әкелердің қоғамдық ұйымдарын кеңінен тарта отырып, студенттер арасында спортты белсенді дамыту;

– мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналарға олардың бірлесіп жұмыс істеуіне жағдай жасауға көмектесу.

1.3. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне:

– жалғыз басты әкелерді олармен сапалы әлеуметтік жұмыс жүргізу үшін әлеуметтік осал топтарға бөлу;

– бұл ретте көмек «мәжбүрлі», «обсессивті» сипатта емес, керісінше болуы керек екенін ескере отырып, жалғыз басты әкелерге әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету ережелерін, хаттамаларын әзірлеу;

– жоғары білікті психологтарды тарту және жалғызбасты әкелерді әлеуметтік-психологиялық қолдау мәселесін шешуде әлемде қолданылып жүрген жалғызбасты әкелермен жұмыс істеудің табысты тәжірибесін пайдалану. Зерттеулер көрсеткендей, ер адамдар, соның ішінде жалғызбасты әкелер де құрбанның рөлін ойнауға дағдыланбаған. Әлеуметтанулық сауалнама деректері қазақстандық қоғамда бала тәрбиесімен және үй шаруашылығымен дербес және жалғыз айналысатын жалғызбасты әкелерге қатысты гендерлік стереотиптердің қалыптасқанын көрсетеді. Сауалнамаға қатысушылардың өздері атап өткендей, «адамдар балаларын жалғызбасты әкелер тәрбиелеп жатқанын естісе, ақпаратты таңданыспен және сақтықпен қабылдайды». Қоғамның мұндай мінез-құлқы жалғызбасты әкелерді жақындастырады, тұйық, күйзеліске және психологиялық

жайсыздыққа ұшыратады (жаппай сауалнама үйленген немесе әйелмен қарым-қатынасы бар еркектерге қарағанда жалғызбасты әкелердің күйзеліс пен депрессияға жиі ұшырайтынын көрсетті);

- бұл кейіннен өз балаларының оқу үрдісіне кері әсерін тигізеді;
- Қазақстандық ерлердің (әкелер мен әлеуетті әкелердің) бала үш жасқа толғанға дейін бала күтімі демалысына құқығы туралы хабардарлығын арттыру. Баланы үш жасқа толғанға дейін күту бойынша демалыс алу мүмкіндігі енді заңмен бекітілген, анасына немесе әкесіне (ата-анасының бірі немесе қорғаншысы (ата-анасы қайтыс болған жағдайда) жұмыс орнын сақтай отырып декреттік демалысқа құқылы), алайда, сауалнама көрсеткендей, тек аналар ғана декреттік демалысқа шығады – социологиялық сауалнамаға қатысушылардың ешқайсысы сауалнама жүргізу кезінде декреттік демалыста болған жоқ, әйелдер арасында 3% (32 адам) декреттік демалыста болды, сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші ер адам өзінің жұбайы/серігі декреттік демалыста екенін атап өтті, бірақ бірде-бір сауалнамаға қатысушы жұбайы/серігі декреттік демалыста екенін айтпаған. Әкелер әртүрлі себептермен (гендерлік мәдени стереотиптер, экономикалық факторлар, психологиялық дайындықсыздық және т.б.) декреттік демалысқа шықпайды;
- мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалары бар ата-аналарды, оның ішінде әкелерді жұмыспен қамтудың икемді нысандарын заңдастыру және енгізу мүмкіндігін қарастыру, өйткені ата-ана болудағы бұл кезең ең осал кезең болып табылады; нұсқа ретінде жұмыс орындарының міндетті квотасын енгізу және жұмыс берушілердің бұл талапты орындауы. Сонымен қатар, мұндай жұмыс орындарының жалақысы жағынан кем болмауы, әлеуметтік сыйақыға шектеулер болмауы және т.б.;
- дәстүрлі зерттеу әдістерін (сауалнама, сұхбат) ғана емес, сонымен қатар үлкен деректерді талдау сияқты жаңа зерттеу тәсілдерін қолдануды қарастырыңыз. Социологиялық сауалнама нәтижелері көрсеткендей, әкелер зерттеу барысында жақсы қарым-қатынас жасамайды, сұрақтарға «адал» жауап беруге дайын емес. Үлкен деректер әкелердің әлеуметтік портретін жасауға, ақпараттың қолайлы арналарын, тартудың тиімді тетіктерін және т.б. анықтауға мүмкіндік береді. (ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің қолдауымен).

1.4. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігіне:

- ерлерде ауру балаға күтім жасау дағдысы мен қабілетін дамыту. Оқыту/ақпараттық курс ұйымдастыру мүмкіндігін қарастыру керек, мүмкін босанғанға дейінгі емханаларда немесе перзентханаларда, қоғамдық емханаларда, қоғамдастықтағы сауықтыру орталықтарында және т.б. Қазақстандық ер адамдар бала ауырған жағдайда еңбек демалысына іс жүзінде шықпайды. Бұл факт әке болуға жанама әсер етеді. Сондықтан әйелдермен бала ауырған жағдайда ерлердің тең мүмкіндіктері мен бала күтіміне деген ұмтылысы маңызды;
- ерлер репродуктивті денсаулығы қызметін дамыту, ерлердің жыныстық және репродуктивті денсаулығының өзекті мәселелері бойынша еркектердің хабардарлығын арттыру;

- психологиялық көмек пен қолдауды қажет ететін ата-аналарды анықтап, емханадағы психологтың кеңесіне жібере алатын учаскелік дәрігерлердің, отбасылық дәрігерлердің, тұрғылықты жері бойынша емханаларда жалпы тәжірибелік дәрігерлердің әлеуетін және кәсіби құзыреттілігін арттыру;
- психологиялық көмекке жүгіну тәжірибесін дамыту, яғни БАҚ пен әлеуметтік желілерде мамандармен байланысудың оң жағдайларын көрсету арқылы психологтармен байланысу нормасын танымал ету. Психологиялық қызметтер мен орталықтарды дамыту қажеттілігін жаппай сауалнама дәлелдейді, оның нәтижелері бойынша сауалнамаға қатысқан ерлер мен әйелдердің 33% күйзеліске немесе депрессияға ұшырайды және соның салдарынан отбасында нашар қарым-қатынастар қалыптасады.;
- мақсатты топқа (ерлер, әкелер, әлеуетті әкелер және т.б.) психологиялық көмек пен қолдау алу мүмкіндіктері туралы ақпараттандыру және түсіндіру. Қазақстандық қоғамда дәстүр бойынша отбасы құқықтары мен міндеттерін шешуде (соның ішінде психологиялық және құқықтық) көмекке әйел өкілдері (аналар, әйелдер) жүгінеді, соған қарамастан, ер адамдар да осындай көмекке мұқтаж.

1.5 Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне:

- электронды түрде некеге тұруға өтініш берген қазақстандықтар үшін E-Gov платформасында ерікті тестілеуді енгізу. Тестілеудің мақсаты – болашақ ерлі-зайыптылардың отбасын жоспарлау әдістері, үйлесімді қарым-қатынастарды қалыптастыру тәсілдері (гендерлік теңдік, үй еңбегін тең бөлу, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және т.б.), отбасылық мәселелер мен жанжалдарды шешу әдістері және отбасы бюджетін қалыптастыру және бөлу туралы хабардарлығын арттыруға қызығушылық таныту. Тестілеу аяқталғаннан кейін пайдаланушы қосымша көмекші материалдарды жүктеп алу үшін сілтеме алады, мысалы, «Ерлерге саналы күйеу және әке болу туралы нұсқаулыққа» (Қазақстан Республикасының Электрондық Үкіметінің қолдауымен және ЮНФПА).

2. Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент және облыс Әкімшіліктеріне:

- 2019-2020 жылдары әзірленген «Ерлерге арналған саналы күйеу және әке болу туралы нұсқаулықты» тегін тарату. Материалды UNFPA Kazakhstan сайтында қазақ тілінде тегін жүктеп алуға болады:

https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_fatherhood_web_final_kaz.pdf

және орыс тілінде:

https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_fatherhood_web_final_rus.pdf;

- мемлекеттік бағдарламалар мен халықты қолдау шаралары бойынша ақпараттық жұмыстарды жүргізу, халықтың сұраныстары мен өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып, жаңа шаралар мен қолдау бағдарламаларын ұсыну. Мысалы, сауалнама нәтижелері көрсеткендей, «отбасылардың едәуір бөлігінің жеке баспанасы жоқ», яғни тұрғын үй мәселесін шешу маңызды;
- қоғамдық орындарда әке мен нәресте бөлмелерін құруды қарастыру.

3. Үкіметтік емес/Коммерциялық емес ұйымдарға:

- мақсатты топтардың (әкелер, әлеуетті әкелер және т.б.) өкілдерінен көбірек аудиторияны тарту үшін гендерлік теңдікті және отбасылық тәрбиені, соның ішінде бала тәрбиесіне тартылған саналы әкелікті дамыту бойынша әлеуметтік жобаларды жүзеге асыратын әлеуметтік желілердегі (Instagram, Meta, Telegram және т.б.) аккаунттар үшін SMM стратегияларын дұрыс құру;
- атақты тұлғалар болып табылатын «қарапайым» әкелер мен әкелердің қатысуымен қысқа бейнематериал, роликтер жасаңыз. Ұлттық отбасылық дәстүрлер мен халықтың менталитетін ескере отырып, дәстүрлі БАҚ-та (теледидар), әлеуметтік желілерде де, Youtube арналарында да бейнематериалдар көрсету;
- Отбасы тәрбиесіндегі әке рөлін насихаттау және арттыру үшін облыстық және республикалық деңгейде Әкелер жиналысын өткізу;
- ата-аналар үшін, оның ішінде әлеуетті әкелер мен бұрыннан қалыптасқан әкелер үшін жаңа курстар мен әдістемелік материалдарды (әдістемелік нұсқаулар) әзірлеу, олар барлығына ашық болады, мысалы, «Отбасылық өмірге арналған нұсқаулық», «Жас әке курсы» және т.б.;
- тұжырымдаманы/бағдарламаны және зерттеу құралдарын әзірлеу кезінде талқылауға психологтарды, гендерлік мамандарды, «Әкелер одағы» ҰЕҰ өкілдерін тарту. Осындай пікірталастардың нәтижесінде әлеуметтанушылар/зерттеушілер ең «сезімтал» құралдарды дайындайды.

4. Халықаралық ұйымдарға:

- БАҚ өкілдеріне, блогерлерге және әлеуметтік белсенділерге гендерлік теңдік, бала тәрбиесіне тартылған / саналы әке болу, ата-ана және үй шаруашылығының міндеттерін бөлісу, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін ақпараттық қолдау көрсету және оқыту семинарлары мен тренингтер өткізу;
- елде бала тәрбиесіне тартылған әке болуды дамыту жөніндегі материалдарды («Ерлерге арналған саналы күйеу және әке болу туралы нұсқаулық»), зерттеу нәтижелерін және т.б. тарату және халық пен қоғамды ақпараттандыру.